

Η ΜΑΝΗ ΣΤΟ ΜΑΤΙ ΤΟΥ ΚΥΚΛΩΝΑ "Αγνωστες πτυχές τῶν συνεννοήσεων μέ τό ἰσπανικό βασίλειο τῆς Νεάπολης (1639-1648)

Ἡ οικονομική καί θεσμική παρακμή τῆς Ἰσπανίας¹ καί ἡ ὀριστική ἐγκατάλειψη τῶν βλέψεών της στό χῶρο τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου, πού τοποθετεῖται στήν τρίτη δεκαετία τοῦ 17^{ου} αἰῶνα, δέ μποροῦσε φυσικά νά γίνει ἀμέσως αἰσθητή² καί παραδεκτή ἀπό τοὺς πληθυσμούς πού εἶχαν ἀναμιχθεῖ ἐνεργά στά σχέδιά της, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἀξιόλογη θέση κατέχουν οἱ Μανιάτες. Οἱ ἀδράνειες —φαινόμενο συχνό στήν Ἱστορία, πού στίς μέρες μας γνώρισε μιάν ἐκπληκτική ἀμφίδρομη ἔξαρση— κινῶσαν τά γεγονότα μέ τήν ἐπιτάχυνση πού εἶχε ἤδη ἀναπτυχθεῖ ἀπό τήν ἀτέλειωτη διαδοχή τῶν ἐξεγέρσεων τῆς Μάνης, πού οἱ ἄμεσες ἀπαρχές τους ἀνάγονται

-
1. Ἀπό τήν ἀπέραντη σχετική βιβλιογραφία, πού συνεχῶς ἀνανεώνεται καθώς τό θέμα συνδέεται ἄμεσα μέ τήν πολυσυζητημένη «κρίση τοῦ 17^{ου} αἰῶνα», ἀρκοῦν γιά τό σκοπό μας οἱ σφαιρικές προσεγγίσεις τῶν C. CIPOLLA, *Ἡ Εὐρώπη πρὶν ἀπό τή βιομηχανική ἐπανάσταση...*, Ἀθήνα 1988, σ. 324-328 καί (εἰδικότερα γιά τήν περίπτωση τοῦ βασιλείου τῆς Νεάπολης) F. BRAUDEL, *L' Italia fuori d' Italia. Due secoli e tre Italie, Storia d' Italia*, τ. 2, Τορίνο 1974, σ. 2.231-2.233. —Γιά μιὰ ἀναλυτική θεώρηση τοῦ ζητήματος βλ. τήν κλασική μονογραφία τοῦ J. H. ELLIOT, *La rebelión de los Catalanos: un estudio sobre la decadencia de España (1598-1640)*, Μαδρίτη 1986 (ἐνημερωμένη μετάφραση τῆς ἀγγλικῆς ἔκδοσης τοῦ 1963).
  2. I. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Spanish Policy towards the Greek Insurrectionary Movements of the Early Seventeenth Century, Actes du IIe Congrès International des Études du Sud-Est Européen*, τ. 3, Ἀθήνα 1976, σ. 316, ὅπου καί συνοψίζονται οἱ λόγοι γιά τοὺς ὁποίους οἱ Ἕλληνες εἶχαν συγκεντρώσει τίς ἐλπίδες τους γιά ἀπελευθέρωση στήν ἰσπανική βοήθεια καί οἱ ὁποιοί ἦταν: Ὁ ἀδιάλειπτος ἀκήρυκτος πόλεμος μεταξύ ἰσπανικῆς καί ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἡ πίστη στό ἀήττητο τῶν ἰσπανικῶν (ἰδίως τῶν ναυτικῶν) δυνάμεων, ἡ καταλυτική παρουσία τῆς Ἰσπανίας στήν Ἰταλία [συνεπῶς καί ἡ ἄμεση σχεδόν γειννίαση της μέ τίς ὀθωμανικές κτήσεις τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου] καί τέλος ἡ στάση τῶν Ἰσπανῶν ἀπέναντι στοὺς Ἕλληνες, τοὺς ὁποίους, σέ ἀντίθεση μέ τήν πρακτική πού ἀκολούθησαν οἱ Βενετοί καί οἱ Γάλλοι, φρόντιζαν νά μὴ ἀποθαρρύνουν. Γενικότερα γιά τίς ποικίλες ἐπαφές ἀνάμεσα στίς δύο χῶρες βλ. ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Σχέσεις Ἑλλήνων καί Ἰσπανῶν στά χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, Θεσσαλονίκη 1969 καί γιά τή στάση καί τῶν ἄλλων κρατῶν ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Οἱ εὐρωπαϊκές δυνάμεις καί τό πρόβλημα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, στό *Ἑλλάδα: Ἱστορία καί πολιτισμός*, τ. 5, Θεσσαλονίκη - Ἀθήνα 1981, σ. 56-119.

στή ναυμαχία της Ναυπάκτου και πού είχαν πυκνώσει ανεπανόλητα στις αρχές του 17^{ου} αιώνα³. Έξάλλου ή συγκυρία νέων εξελίξεων σχημάτιζε ένα πλέγμα φαινομενικής συνέχειας τών γεγονότων. Οί συγκρούσεις του Τριακονταετούς Πολέμου, για παράδειγμα, είχαν έμμεσες προεκτάσεις και στις έλληνικές θάλασσες, από τις όποιες περνούσαν οί σημαντικότεροι έμπορικοί δρόμοι: Ένα πλῆθος μοιρών ή και όλόκληρων στόλων έπιδιδόταν μέ έντυπωσιακά άποτελέσματα στην ύπονόμευση της οίκονομίας τών αντίπαλων κρατών κουρσεύοντας τά πλοία τους και συμβάλλοντας στο σκληρό άνταγωνισμό τών δυτικοευρωπαϊκών δυνάμεων για τόν οίκονομικό έλεγχο της όθωμανικής αυτοκρατορίας⁴. Παράλληλα μέ τά κλασικά καταδρομικά τάγματα τών Ίωαννιτών ίπποτων της Μάλτας και τών Άγιοστεφανιτών της Τοσκάνης πολλαπλασιάστηκαν οί Μαγιορκίνοι, Γάλλοι, Πορτογάλλοι, Όλλανδοί και Άγγλοι και κυριάρχησαν στο Αίγαίο⁵.

3. Μ. ΛΑΣΚΑΡΙΣ, Έκκλήσεις του έπισκόπου Μάνης Νεοφύτου προς τούς Ίσπανούς (1612-1613) διά τήν άπελευθέρωση της Πελοποννήσου, *Έλληνικά* 15 (1957) 293-310. Α. ΤΟΒΑΡ, Una petición de socorro de los griegos de Maina a Felipe II en 1584-1585, *Boletín de la Real Academia de la Historia* 142 (1958) 343-363. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Η κίνηση του δούκα του Νεβέρ Καρόλου Γονζάγα για τήν άπελευθέρωση τών βαλκανικών λαών (1603-1625)*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 29-71, 113-133, 144-147, 154-155, 183, 224-225. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Μακάριος, Θεόδωρος και Νικηφόρος οί Μελισσηνοί - Μελισσουργοί (16ος-17ος αι.)*, Θεσσαλονίκη 1966, σ. 27-44. Ο ΙΔΙΟΣ, *Οί Έλληνες στις παραμονές της ναυμαχίας της Ναυπάκτου...*, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 160-168, 183-193. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, *Η Μάνη εις τά άρχεία της Βενετίας (1611-1674)*, *Λακωνικά Σπουδαί* 1 (1972) 83-118. Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Έπαναστατικά κινήσεις εις Μάνην πρό της ναυμαχίας της Ναυπάκτου και ή έναντι αυτών στάσις της Βενετίας και Ίσπανίας (1570-1571), *δ.π.*, σ. 212-266. J. M. FLORISTAN IMIZCOZ, *Fuentes para la politica oriental de los Austrias. La documentacion griega del Archivo de Simancas (1571-1621)*, τ. 1, Universidad de Leon 1988, σ. 247-414.
4. Γενικότερα για τήν κατάσταση στην Άνατολική Μεσόγειο: Γ. ΛΕΟΝΤΑΡΙΤΗΣ, *Έλληνική έμπορική ναυτιλία (1453-1850)*, Άθήνα (Ε.Μ.Ν.Ε. - Μνήμων 1981: Άναδημοσίευση της έκδοσης της Έθνικης Τράπεζας της Ελλάδας, Άθήνα 1972) και για τά ναυτικά γεγονότα, R. C. ANDERSON, *Naval Wars in the Levant (1559-1853)*, Λίβερπουλ 1952, σ. 55-120. —Για τόν οίκονομικό και πολιτικό ρόλο τών δυτικών κρατών βλ. G. TONGAS, *Les relations de la France avec l' empire ottoman durant la premiere moitié du XVIIe siècle et l' ambassade à Constantinople de Philippe de Harlay, comte de Césy, 1619-1640*, Τουλούζη 1942, σ. 97-128, 200-215· Α. L. HORNIKER, Anglo-French Rivalry in the Levant from 1583 to 1612, *Journal of Modern History* 18 (1946) 289-305 και P. CERNOVODEANU, *England's Trade Policy and Her Exchange of Goods with the Romanian Countries under the Latter Stuarts (1660-1714)*, Βουκουρέστι 1972, σ. 22-33, 40-46. —Βιβλιογραφία για τήν παρακμή της Βενετίας: ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΠΑΝΟΠΟΥΛΟΥ, Όψεις της ναυτιλιακής κίνησης του Χάνδακα τό 17^ο αιώνα, *Κρητική Έστία*, Περίοδος Δ΄, 2 (1988) 152-153.
5. F. BRAUDEL, *La Mediterranée et le monde méditerranéen a l' époque de Philippe II*, τ. 2, Παρίσι 1982⁵, σ. 198-203. Α. TENENTI, *Venezia e i corsari*, Μπάρι 1961, σ. 29-114. Α.

Ἡ δράση τους εὐνοήθηκε ἀνάμεσα στὰ ἄλλα καί ἀπό τό σοβαρό πλήγμα πού κατάφερε ἐναντίον τῶν Μπαρμπαρέζων ὁ Βενετός προβλεπτής τοῦ στόλου Ἰωάννης Μαρίνος Capello τό 1638 συλλαμβάνοντας στό λιμάνι τῆς Αὐλώνας 16 «φουστες» τῶν Ἀλγερινῶν πειρατῶν⁶: Φαίνεται πῶς ἡ σχετική ἰσορροπία⁷ ἀνάμεσα στίς χριστιανικές καί τίς μουσουλμανικές δυνάμεις τοῦ παραδοσιακοῦ «Ἱεροῦ Πολέμου» στήν Ἀνατολική Μεσόγειο διαταράχθηκε μετά τήν πρωτοφανή ἐπιτυχία τοῦ Capello, προκαλώντας τήν ἀδιαμφισβήτητη ἐπικράτηση τῶν χριστιανῶν κουρσάρων καί διαμορφώνοντας ἕνα κλίμα πού ὀδήγησε σέ νέα ἔξαρση τῆς πειρατείας σέ ὅλες τίς μορφές της, ὀργανωμένες καί μὴ. Τό κλίμα αὐτό ἐνθάρρυνε τή δυναμική ἐμφάνιση τῶν Μανιατῶν, ἄλλοτε στό πλευρό τῶν χριστιανῶν καταδρομῶν, πού ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα τούς εἶχαν μυήσει στήν τέχνη τους⁸, καί ἄλλοτε αὐτόνομα.

Ἐλπισαν ἄραγε οἱ Μανιάτες στήν ἔκρηξη ἑνός νέου τουρκοβενετικοῦ πολέμου μετά τό ἐπεισόδιο τῆς Αὐλώνας καί ἰδίως μετά τή φυλάκιση τοῦ Βενετοῦ βαίλου Ἀλοΐσιου Contarini πού ἐπακολούθησε στήν Κωνσταντινούπολη; Ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἐνδεχόμενο αὐτό, πού ὅπως εἶναι γνωστό ἡ Βενετία προσπάθησε νά ἀποφύγει⁹ ἀφοῦ δέν ἦταν σέ θέση νά ἀναλάβει ἕναν τέτοιο πόλεμο, οἱ ἐλπίδες τῶν Μανιατῶν ὑποδαυλίζονταν ἀδιάκοπα ἀπό τίς καθημερινές, θά λέγαμε, ἐμφανίσεις τῶν δυτικῶν κουρσάρων στή νερά τοῦ Ταινάρου καί ἀπό τίς μαυλιστικές τους ὑποσχέσεις, ἰδιαίτερα γιά τά κέρδη πού θά τούς ἀπέφερε ἡ συμμετοχή τους σέ πειρατικές ἐπιχειρήσεις. Πιο ἀποφασιστικά τώρα ξεχύθηκαν στίς ἑλληνικές θάλασσες καί πιο ὀργανωμένα ἐκμεταλλεύτηκαν τίς ἀφιλόξενες ἀκτές τους παρα-

ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. 2, Θεσσαλονίκη 1976², σ. 137-150. Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Μία ὑπόθεση πειρατείας κατά τόν 17ον αἰῶνα, *Θησαυρίσματα* 2 (1963), 36-37, 56-61 (ὅπου καί ἀνάλυση τῆς διαφορᾶς μεταξύ πειρατείας καί καταδρομῆς, τῆς ὁποίας καθορίζονται τά θεσμικά πλαίσια).

6. J. HAMMER, *Histoire de l'empire ottoman...* (μτφρ. J. Hellert), τ. 9, Παρίσι 1837, σ. 375. G. CAPPELLETTI, *Storia della Repubblica di Venezia...*, τ. 10, Βενετία 1855, σ. 215-216. S. ROMANIN, *Storia documentata di Venezia...*, τ. 7, Βενετία 1858, σ. 344. M. NANI MOCENIGO, *Storia della marina veneziana...*, Ρώμη 1935, σ. 121-125. Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σ. 195, σημ. 17.

7 F. BRAUDEL, *ὁ.π.*, σ. 209.

8 Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Corsaires et pirates dans les mers grecques au temps de la domination turque*, Ἀθήνα 1939, σ. 14.

9 J. HAMMER, *ὁ.π.*, σ. 376-379. S. ROMANIN, *ὁ.π.*, σ. 345. Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Σειρᾶς ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων...* τ. 3, Κέρκυρα 1863, σ. 185-186. M. NANI MOCENIGO, *ὁ.π.*, σ. 125. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Αἴτια καί ἀφορμές τοῦ [Κρητικοῦ] πολέμου, *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, τ. 10, Ἀθήνα 1974, σ. 334.

μονεύοντας τά πλοία πού, αφού σώζονταν από τις τρικυμίες του Καβο-Μαλιᾶ, ἔπεφταν ἀναπόδραστα στίς ἐνέδρες τους τσακισμένα, μέ πληρώματα ἔξαντλημένα καί ἀνίσχυρα νά προβάλουν σοβαρή ἀντίσταση¹⁰. Πρός τό τέλος τῆς δεκαετίας τοῦ 1630 οἱ Μανιάτες διέθεταν ἤδη ἕνα μικρό στολίσκο ἀπό φρεγάτες καί εἶχαν κουρσέψει ἕναν ἀνυπολόγιστο ἀριθμό πλοίων¹¹. Παράλληλα μέ τήν πειρατεία συνέχισαν —καί μάλλον πύκνωσαν— τή διενέργεια ἐπιδρομῶν ἐναντίον τῶν γειτονικῶν περιοχῶν τῆς Καλαμάτας, τοῦ Μυστρά καί τοῦ Πασαβᾶ: "Ἄν πιστέψουμε τοὺς ἀριθμούς πού παρέχουν οἱ ἴδιοι (ἄρπαγή 10.000 γιδοπροβάτων μέχρι τό 1646)¹², θά πρέπει νά συμπεράνουμε πῶς οἱ ἐπιδρομές αὐτές διακρίνονταν ἀπό μαζικότητα, ἀλλά καί συχνότητα. Ἡ σύλληψη αἰχμαλώτων ἐξάλλου μέ σκοπό τά λύτρα ἢ καί τή δουλεμπορία, δέν εἶναι φαινόμενο πού ἐπισημαίνεται γιά πρώτη φορά ἀπό τίς πηγές¹³.

Ἡ ἐντονότατη αὐτή καί παράλληλη δράση τους στήν ξηρά καί τή θάλασσα φαίνεται πῶς, πέρα ἀπό τήν εὐνόητη ἐνόχληση πού προκάλεσε στό ὀθωμανικό κράτος, συνδέθηκε ἀπό τοὺς Τούρκους καί μέ τίς κινήσεις τοῦ Ἑλλήνου πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ὁποῖος ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 1637 εἶχε ἐπιδιώξει νά προσεταιριστεῖ τοὺς Μανιάτες στήν ἀποστασία πού ἐτοίμαζε, στρατολογώντας τους ἀθρόα καί προσφέροντάς τους ἀφθονα χρήματα¹⁴.

10. Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *δ.π.*, σ. 23-25. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *δ.π.*, σ. 137-138 καί τ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 505.

11. Γιά τό ζήτημα αὐτό ἔχω συγκεντρώσει πλούσιο ἀνέκδοτο ὕλικό στό πλαίσιο τῶν ἐρευνῶν πού πραγματοποιήσα ἐπὶ τρία χρόνια στά βενετικά ἀρχεῖα γιά τήν ἐκτενή μονογραφία πού, ὅπως εἶναι γνωστό, ἐτοιμάζω σχετικά μέ τήν πειρατεία καί τό δουλεμπόριο. Ἀφήνοντας γιά ἄλλη εὐκαιρία τήν παρουσίασή του θά σημειώσω μόνο ὅτι ἡ ἀναστάτωση πού εἶχε δημιουργήσει ἡ ἐντυπωσιακή πειρατική δραστηριότητα τῶν Μανιατῶν ἦταν τόσο μεγάλη, ὥστε ὄχι μόνο οἱ Ὀθωμανοί, ἀλλά καί οἱ Βενετοί ἐπιχειροῦσαν νά τήν ἀνακόψουν καταστρέφοντας τά πλοιαριά τους (βλ. χαρακτηριστικά σχετική διαταγή τῆς Συγκλήτου (1 Σεπτεμβρίου 1640) πρὸς τὸν καπετάνιο Κρήτης Μαρίνο Bragadin στοῦ Κ. ΝΤΟΚΟΥ, Ἐπαναστατικά κινήσεις..., σ. 226 καί σημ. 1). — Ὁ Bragadin ἤδη ἀπὸ τήν ἀνοιξη σκόπευε νά ἀναθέσει στὸν *capitan della guardia* τήν ἐξολόθρευσή τους, καταγγέλλοντας ὅτι οἱ Μανιάτες *continuano ad infestar Arcipelago, onde sempre maggiori sono le provocazioni che chiamano sopra di loro severo castigo...* (*Biblioteca Marciana di Venezia*, cod. ital., cl. VII, 1092 (8532) φ. 67^v-68^r, ἐπιστολή του ἀπὸ Χάνδακα 17/27 Μαΐου 1640 πρὸς τὸ Βενετὸ βάλιο στήν Κωνσταντινούπολη Ἀλοῖσιο Contarini). Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σημ. 26).

12. Βλ. παρακάτω Ἑγγρ. Α', σ. 231 (ὅπου δηλώνουν ἐπίσης ὅτι εἶχαν συλλάβει καί δέκα σκάφη στή θάλασσα).

13. Ὁ.π., σ. 231. Πρβλ. καί Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟ, *δ.π.*, τ. 2, σ. 138 καί τ. 3, δ.π.

14. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 122-123. — Ὁ σ., πέρα ἀπὸ κάποιες μεταφραστικές ἀνακρίβειες (π.χ. στή σ. 123 στ. 3 δέν ἀναφέρεται ἀπλῶς ὅτι ὁ Ἑλλήνος ἤθελε νά ἐκδικηθεῖ

Ἡ ἀνταρσία ὥστόσο καταπνίγηκε πρὶν ξεσπάσει: Οἱ προθέσεις τοῦ Ἑλλήνων δὲν ἔπεισαν γιὰ τὴ σοβαρότητά τους (ἀμφισβητήθηκαν ἀκόμα καὶ ἀπὸ τοὺς Βενετούς¹⁵), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν κινηθοῦν οἱ ἀνυπότακτοι ἐκεῖνοι πληθυσμοί¹⁶, πού ἡ συμμετοχή τους θὰ διασποῦσε τίς ὀθωμανικὲς δυνάμεις καὶ συνεπῶς θὰ δημιουργοῦσε εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις γιὰ μιὰ πολεμικὴ ἐμπλοκή τῆς Ἑσπίας¹⁷ (ἢ καὶ τῆς Βενετίας) μὲ τὸ δέλεαρ τῆς κατάκτησης τοῦ Μοριᾶ.

τὴν Πρέβεζα, ἀλλὰ ὅτι *συνεχῶς τὴν τυραννοῦσε* μὲ τὴν πρόφαση πὼς οἱ κάτοικοί της τὸν εἶχαν προσβάλει καὶ ζημιώσει —προφανῶς σὲ σχέση μὲ ὀρισμένα ἰχθυοτροφεία πού ἀνήκαν στὸ σουλτάνο καὶ ἄλλους καὶ πού εἶχε νοικιάσει ὁ ἴδιος ἰσχυριζόμενος ὅτι εἶχε ἐξουσιοδοτηθεῖ ἀπὸ τὸν πρῶτο: ... *la Prévessa, che non cessa di travagliar sotto pretesto d' esser stato dannificato et offeso da quelle genti nelle sue possessioni e di volersene vendicare. Ha affittato alcune peschiere che sono dell' istesso re e d' altri ancora, disseminando che tutto operi per commissione regia...*), παραλείπει καὶ τὴ συνέχεια τοῦ ἐγγράφου, στὴν ὁποία περικλείεται ἡ πεμπτοῦσία τῆς στάσης τῆς Βενετίας ἀπέναντι στὸ ὀθωμανικὸ κράτος: Διατυπώνονται ὄχι μόνον ὑποψίες γιὰ τὴ φύση τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἑλλήνων (προφανῶς ἐπειδὴ δὲν ἐλεγχόταν ἀπὸ τοὺς Βενετούς), ἀλλὰ καὶ ἔντονοι φόβοι γιὰ ἐπέκταση τῶν συγκρούσεων πρὸς τὴν Κρήτη, πού οἱ Τοῦρκοι ἐποφθαλμοῦσαν, τὰ Ἑσπία Νησιά, πού τὰ μισοῦσαν [ἐξαιτίας τῆς πειρατικῆς δράσης τῶν κατοίκων] καὶ πρὸς τὴ Δαλματία, πού ἐπιζητοῦσαν νὰ κατακτήσουν μὲ κάθε τρόπο: ... *Questa mossa, sia vera o finta ribellione... a me non piace, perchè, quando progredisse, non potria chè servire di eccitamento o di pretesto per dricciar l' armi tante volte sperimentate infedeli a quelle parti, non senza pericolo di pregiudizio negl' interessi di Vostra Serenità, che sa il Regno esser invidiato e desiderato, quest' Isole odiate, la Dalmatia bramata...* (A.S.V., Senato III (Secreta) - Dispacci Zante, filza 11, Ζάκυνθος 5/15 Μαρτίου 1637, προβλεπτής Στέφανος Capello).

15. Βλ. τὴν παραπάνω σημ. 14.

16. Πολὺ περισσότερο ἀφοῦ ἦταν ἤδη γνωστὴ στὴν Πελοπόννησο ἡ ἐπικείμενη ἀβάθος τοῦ καποῦδάν πασᾶ Μπεκίρ στὸ Αἰγαῖο μὲ 40 γαλέρες καὶ δύο μαοῆ (A.S.V., ὁ.π., 13/23 Μαΐου 1637).

17. Φαίνεται πὼς ὁ Ἑλλήνων βρισκόταν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ βασιλεῖο τῆς Κάτω Ἑσπίας, ἀφοῦ ἐκεῖ λέγεται πὼς ἐπιχείρησε νὰ καταφύγει μετὰ τὴν ἀποστολὴ καπιτάνων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴ σύλληψή του (A.S.V., ὁ.π., Ζάκυνθος 13/23 Μαΐου 1637: Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ προβλεπτή Capello μᾶς μεταφέρει καὶ πάλι ἀποήχους τῶν συγκρούσεων τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου πού ἀναφέραμε στὴν ἀρχή, καθὼς μᾶς πληροφοροῦρεῖ ὅτι ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς στὴν Κωνσταντινούπολη εἶχε συνεργήσει στὴ συγκρότηση τῆς μοίρας τῶν 16 μπαρμπαρέζικων πλοίων (πού τὸν ἐπόμενο χρόνο θὰ συλλάβουν οἱ Βενετοί, βλ. παραπάνω σ. 193), μὲ στόχο τὴν πρόκληση καταστροφῶν στὴν Ἑσπία: ... *Il capitano d' un vassello fiamengo gionto hieri in questa spiaggia partito già quattro giorni da Livorno m' ha detto che correva voce in quelle parti che sedici galeotte barbaresche s' allestivano per uscir unite quanto prima. Da questo console Lattino ho sottrato che l' ambasciator francese in Constantinopoli habbia coaggiuvato questa unione a' danni o gelosia almeno delle riviere della Puglia, dove sia per capitare e salvarsi Ali bassà di*

Οί Τούρκοι, με άφορμή τίς καταγγελίες για τήν πειρατική τους δράση¹⁸ πού ξφταναν σχεδόν καθημερινά από τό Αιγαίο, έκδήλωσαν για πολλοστή φορά τήν πρόθεση νά ύποτάξουν τούς Μανιάτες: Στίς άρχές τοῦ 1639 σχεδίασαν μιá συντονισμένη έπιχείρηση εναντίον τους από ξηρά καί θάλασσα, ὅπως μαρτυροῦν οί πληροφορίες για συγκέντρωση ίσχυροῦ στρατοῦ στή Θεσσαλονίκη πού τήν άνοιξη θά βάδιζε πρὸς τή Μάνη, ενώ παράλληλα ὁ καπουδάν πασάς με τό στόλο θά ἀναλάβαινε τόν ἀποκλεισμό της ἀπό τή θάλασσα καί τήν έξουδετέρωση τῶν ναυτικῶν της δυνάμεων. Ἡ καθυπόταξη τῶν Μανιατῶν αὐτή τή φορά πρόβαλλε ὀριστική, ἀφοῦ τελικός στόχος τῶν ἐπιχειρήσεων θά ἦταν ἡ έπισκευή καί ἀνέγερση φρουριῶν ὄχι μόνο στήν Ἔξω Μάνη (Κιτριές [= Ζαρνάτα] καί Οἴτυλο [= Κελεφά]), ἀλλά καί στήν ἀπρόσιτη Μέσα Μάνη (Πόρτο Κάγιο)¹⁹.

Ἡ ἐπιχείρηση δέν φαίνεται νά πραγματοποιήθηκε ποτέ με τήν πληρότητα πού εἶχε σχεδιαστεί. Γνωρίζουμε ὅτι στίς 23 Ἰουνίου / 3 Ἰουλίου (v. ἡ.) 1643 μοίρα τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπό 28 γαλέρες προσορμίστηκε στήν Κολοκυθιά καί κανονιοβόλησε τήν περιοχή ἐπί ἕξι ὥρες²⁰. Ἀλλά,

---

Giánina, privo affatto dell' assistenza delle genti che haveva ammassate. Il tempo di pochi giorni scopitò il vero di questa avertione, mentre intendo che alcuni capizi tentano l'arresto di lui per ogni verso...) — Δέν ἦταν ἡ πρώτη φορά πού οί Γάλλοι χρησιμοποιοῦσαν παρόμοια μέσα για νά πλήξουν τούς ἀντιπάλους τους Ἰσπανούς: Καί τό 1636 ὁ Γάλλος πρεσβευτής εἶχε πάλι πιέσει τόν καπουδάν πασά μέσω τοῦ μεγάλου βεζίρη νά πλεύσει στό Ἴόνιο με σκοπό νά ἀναστατώσει τήν Κάτω Ἰταλία καί νά διασπάσει ἔτσι τίς ἰσπανικές δυνάμεις, ἀλλά ὁ βεζίρης εἶχε ἀρνηθεῖ, σχολιάζοντας ὅτι τά περισσότερα καταδρομικά πλοία πού ὄρουσαν στήν Ἀνατολή ἦταν ἐπανδρωμένα κυρίως με Γάλλους, πού προκαλοῦσαν σοβαρές ζημίες στούς Τούρκους (A.S.V., ὁ.π., 7/17 Ἰουνίου 1636 καί συνημμένο ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς πληροφοριοδότη τοῦ προξένου τῆς Ἰσπανίας στή Ζάκυνθο πρὸς τόν ἴδιο). — Ὅσο για τόν Ἀλή, κατόρθωσε τελικά με ἄφθονα χρήματα νά ἐξασφαλίσει τή συγγνώμη τοῦ σουλτάνου, τόν ὁποῖο στή συνέχεια προσπάθησε νά ὠθήσει σέ ἐπιχειρήσεις εναντίον τῆς Κέρκυρας. Πέθανε τό Μάη τοῦ 1639 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Χρονολογικοί πίνακες τῶν πασσάδων Ἰωαννίνων, Ἡπειρωτική Ἔστία 16 (1967) 541).

18. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 127. Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σημ. 26.

19. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 123.

20. Καί ἡ ἄφιξη 400 γενιτσάρων στήν Καλαμάτα στίς ἀρχές Μαΐου 1643 εἶχε ἐρμηνευτεῖ ἀπό τούς Μανιάτες ὡς ἔναρξη στρατολογίας με σκοπό τήν ἐπίθεση εναντίον τους (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 138). — Ἡ ναυτική ἐπιχείρηση (πού δέν ἀποκλείεται καί νά εἶχε στόχο τά καταδρομικά τῆς Δύσης πού συνεχῶς περιφέρονταν στά νερά ἐκεῖνα) δέν κράτησε πολύ, ἀφοῦ στίς 13/23 Ἰουλίου ὁ τουρκικός στόλος ἦταν ἤδη στά ἀνοιχτά τῆς Ζακύνθου (Δημοτ. Βιβλιοθήκη Πάτρας, «Κῶδ. Μέρτζιου» σ. 36 [= A.S.V., ... *Dispacci Zante, filza 14, Ζάκυνθος 14/24 Ἰουλίου 1643, προβλεπτής Ἀντώνιος Molin*], φωτοτύπια τοῦ ὁποίου ἀπέκτησα χάρη στούς φίλους Ἄρ. Σταυρόπουλο καί Τρ. Σκαλαβενίτη).

παρόλη τήν έλλειψη πληροφοριών, δέν αποκλείεται καθόλου νά ξγιναν καί σοβαρότερες, χερσαίες επιθέσεις, ὄχι ἀναγκαστικά ταυτόχρονα: Καθημερινά Μανιάτες καί Τούρκοι συγκρούονταν στό έσωτερικό τῆς Πελοποννήσου. Καθημερινά οἱ Τούρκοι τῆς Κορώνης μέ τά πλεούμενά τους λυμαίνονταν τίς ἀκτές τῆς Μάνης πιάνοντας σκλάβους τούς κατοίκους τῆς²¹. Ἡ τουρκική καταπίεση εἶχε αὐξηθεῖ σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε ὠθοῦσε τούς Μανιάτες ὄχι μόνο στήν ἐντατικότερη ἄσκηση τῆς πειρατείας, ἀλλά καί σχεδόν ἀναπόφευκτα σέ μιᾶ ἀνοιχτή καί καθολική ἐξέγερση ἢ σέ μιᾶ λύση ἀπελπισίας²², ὅπως ἡ μαζική μετανάστευσή τους ἀπό τή Μάνη.

21. Εὐγλωττη εἶναι ἡ κατάθεση τοῦ Τσιριγώτη Γιάννη Κασσιμάτη Βλαχάκη στίς 26 Ἰουνίου / 6 Ἰουλίου 1640: ... Gianni Cassimati Vlachachi venuto da Maina... rispose: *Sono doi anni che manco di qua et son andato a Maina per campar la vita et facevo il fameglio con l' uno e con l' altro. Et sono adesso venuto qua per visitar li miei et per star a lavorar, perchè ho paura dalli turchi da Coron che vengono a Maina et prendono le persone et li fanno schiavi ... Sono doi o tre barche a Coron che vengono ogni giorno et menano via delle persone da Maina... Io stavo a Zarnata che mai s' arma caichi.* Interrogato come se la passano li mainoti con li turchi della terra, rispose: *Ho inteso che ogni giorno fanno questione...* Interrogato rispose: *Signor si che ho veduto le barche da Coron, che sono di dieci - dodeci turchi, che vanno molestar li mainoti...* (A.S.V., Senato III (secreti) -Dispacci Candia, filza 18, ἀριθ. 100, συνημμένη στήν ἐπιστολή Μαρίνου Bragadin, καπετάνιου Κρήτης, ἀπό Χάνδακα 28 Ἰουνίου / 8 Ἰουλίου 1640, στόν ὁποῖο εἶχε διαβιβαστεῖ ἀπό τόν προβλεπτή Κυθήρων): Δέ μπορούμε νά μὴν ἐπισημάνουμε τήν ἀρχαιότερη, ἀπ' ὄσο ξέρω, ἀρχειακή μνεῖα τοῦ φαμέγιου καί μάλιστα μέ τήν πρώτη ἔννοια τῆς λέξης, αὐτήν πού ἐμπεριέχεται στήν ἐτυμολογία τῆς: τοῦ ἐσωτερικοῦ ὑπαλλήλου μιᾶς οἰκογένειας. Ἡ περίπτωση τοῦ Βλαχάκη φανερώνει ὅτι ἀκόμα στήν ἐποχή αὐτή ὁ φαμέγιος (τουλάχιστον ὁ ξενομερίτης) εἶχε τή δυνατότητα νά παρέχει ἀμειβόμενες ὑπηρεσίες χωρίς μόνιμη ἐργασιακή σχέση (ἀσφαλῶς σέ ἀγροκτηνοτροφικές κυρίως ἀσχολίες). Καί προσφέρει τή βάση γιά νά διερευνηθεῖ ἐξελικτικά ἡ οἰκονομική διάσταση τῆς ἐξάρτησης τοῦ τρίτου αὐτοῦ κοινωνικοῦ στρώματος τῆς Μάνης ἀπό τούς Νικλιάνους, ἡ ὁποία ἔχει μέχρι τώρα ἐπικαλυφθεῖ ἀπό τή μονόπλευρη ἄποψη τῆς ἀναζήτησης προστασίας.
22. Ὅπως μαρτυρεῖ στήν ἐπιστολή του ὁ Μαρίνος Bragadin, ὁ ὁποῖος παράλληλα σκιαγραφεῖ μέ ἐνάργεια τούς κινδύνους τῆς ναυσιπλοΐας στίς νότιες ἀκτές τῆς Πελοποννήσου (... *Quattro vasselli partiti ultimamente da questo Regno (Κρήτη) per cotesta città (Βενετία) s' atrovano pur impegnati sotto quella fortezza (Κυθήρων) per timore de' bertonni di Barbaria, che si fanno fortemente sentire in quell' acque, non essendo minore la confusione de' mainotti, che, oltre la loro inclinatione alle rapine, tanto più si dispongono al corso quanto che vedono quelli che sono rimasti in casa fortemente vessati, a segno che la neccessità gl' indurà forse a qualche stravacante rissoluzione...*), ἀποκαλύπτοντας ἐπίσης ὅτι ὁ προβλεπτής Κυθήρων, γιά νά ἀντιμετωπίσει τίς γαλιότες τῆς Μπαρμπαραΐας, πού ὅπως εἶναι γνωστό εἶχαν τή θερινή βάση τους στή Μεθώνη καί τήν Κορώνη, ἀνάμεσα στά ἄλλα μέτρα πού ἐπαιρνε εἶχε ἀναθέσει σέ πράκτορά του (γι' αὐτόν βλ. παρακάτω σημ. 31) νά τόν εἰδοποιεῖ γιά τίς κινήσεις τους μέ σήματα φωτιᾶς ἀπό τό Βραχίονα τῆς Μάνης (A.S.V., ὁ.π.).

Τό βέβαιο είναι πώς οί Τούρκοι επί τέσσερα χρόνια, από τό 1639 μέχρι τό 1643, επιδόθηκαν συστηματικά στή διασπορά φημών γιά τήν όλοένα επικείμενη μεγάλη έκστρατεία²³, αφήνοντας τόν κίνδυνο νά επαπειλείται στό διηνεκές μέ πρόδηλο στόχο νά επαυξήσουν τήν άγωνία τών κατοίκων τής Μάνης και νά τούς πανικοβάλουν. Άμέσως οί Μανιάτες στράφηκαν στήν άναζήτηση συμμάχων, επιχειρώντας γιά άλλη μιά φορά νά διεθνοποιήσουν τό ζήτημά τους: Ήδη τό Δεκέμβριο του 1639²⁴ κατέφθασε στή Μάνη ό Έλληνας έμμισθος πράκτορας τών Ίσπανών Γεώργιος Έφεσίος²⁵ μέ μανιάτικο μπεργαντίνι²⁶ μεταφέροντας έγγραφη πρόσκληση του άντιβασιλιά τής Κάτω Ίταλίας πρós τούς κατοίκους γιά έγκατάσταση

23. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ό.π., σ. 124, 127-129, 132-134. Πρβλ. και έδω παρακάτω σημ. 26 και 34.

24. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ό.π., σ. 127. Πρβλ. και έδω παρακάτω Ήγγρ. Α΄, σ. 231.

25. Ής «Ήφεσίος» (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καί άλλη επιχειρηθείσα αλλά ματαιωθείσα μετανάστευσις Μανιατών εις Νεάπολιν, *Πελοποννησιακά* 2 (1957) 436) ή «Έφεζο» (Ο ΙΔΙΟΣ, Ή Μάνη..., σ. 129, 130) παραδίδεται στίς βενετικές πηγές, οί όποίες τόν περιγράφουν ώς πρόσωπο άξιοσέβαστο ηλικίας 50-55 έτών, πού είχε εγκατασταθει από χρόνια στήν Κάτω Ίταλία και είχε συνάψει οίκογενειακές σχέσεις μέ τόν άντιβασιλιά. Περιττό νά διευκρινήσουμε ότι τό «άλλοτε Τούρκος» πού του άποδίδεται (ό.π., σ. 126, 127) αναφέρεται στήν ύπηκοότητα πού είχε παλαιότερα ώς κάτοικος τής όθωμανικής επικράτειας και όχι στήν έθνικότητα ή τό θρήσκευμά του.

26. Ή λεπτομέρεια αυτή άποκαλύπτει πώς ή πρωτοβουλία τών συνεννοήσεων άνήκε στους Μανιάτες και πió συγκεκριμένα στό Μιχάλη Γιατρό (Medici), παρόλο πού οί ίδιοι, γιά λόγους ευνόητους, εμφανίζουν πρós τούς Βενετούς ώς πρωταίτιο τόν Έφεσιο (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ό.π., σ. 126-130). —Στή Μάνη είχε διαδοθει πώς ό ίδιος ό βασιλιάς τής Ίσπανίας τούς προσκαλούσε νά μεταναστεύσουν «... *nelle parti di Puglia ad habitare, essendo che molto si trova dishabitata per la morte delle persone seguita nella guerra con il re di Franza, dandogli da godere tutti quelli beni...*». Μάλιστα έτοιμάζαν αρχικά «... *sette feluche o caichi che hanno, per andare a vedere il luoco, perchè poi alla tornata vadino tutti con la scorta de galere et altre navi che a questo effetto si mandarà da quella parte. Et non vedono l' hora di fuggire, perchè aspettano da hora in hora l' essercito turchesco —circa quaranta mille persone— per combater con loro et distrugerli. Si dice ancora che per mare il Turco farà armare galere per tenergli li passi acciò non possano fugire, essendo molto adirato contro costoro per li gran danni che han fatto all' Arcipelago...*» (Α.Σ.Υ., ό.π., filza 18, άριθ. 74, κατάθεση του signor Μαρίνου Κασιμάτη συνημμένη στήν έπιστολή από 2/12 Φεβρουαρίου 1639 [= 1640] του προβλεπτή Κυθήρων Φραγκίσκου Loredan). —Μάλιστα ό Μαρίνος Bragadin διατύπωσε τήν άποψη πώς ή έντατικότερη έπίδοση τών Μανιατών στήν πειρατεία όφειλόταν στήν προσπάθειά τους νά άποκτήσουν όσο γίνεται περισσότερα σκάφη *di qualunque sorte* γιά τις άνάγκες του έποικισμού (Α.Σ.Υ., ό.π., άριθ. 95, Χάνδακας 16/26 Ίουνίου 1640) και πρότεινε γιά πολλοστή φορά (πρβλ. έδω παραπάνω σημ. 11) τήν καταστροφή τους: Ή Σύγκλητος συκατένευσε τήν 1^η Σεπτεμβρίου (Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Έπαναστατικά κινήσεις..., σ. 226, σημ. 19).

στά έδάφη τής συζύγου του²⁷ στό Stigliano τής Βασιλικάτας. Ἡ Μάνη ξεσηκώθηκε πάλι —τούτη τή φορά ἀπό ένθουσιασμό.

Δυό μπεργαντίνια καί μιá φρεγάτα ξεκίνησαν ἀπό τό Οἶτυλο στίς 5/15 Μαρτίου 1640 μεταφέροντας 150 περίπου προεστούς, πού είχαν προσκληθεῖ νά επισκεφθοῦν τούς τόπους πού προορίζονταν γιά τόν έποικισμό τῶν Μανιατῶν. Στό ένα ἀπό τά μπεργαντίνια έπιβιβάστηκε ὁ προπαγανδιστής τοῦ έκπατρισμοῦ Τζώρτζης Εφεσίος, ένῶ ανάμεσα στούς έπιβάτες τής φρεγάτας ξεχώριζαν οἱ Γιατριάνοι²⁸ ἀδελφοί Μιχαήλης καί Νικόλας καί ὁ Στρατής Πούνης, άνεψιός τοῦ έπισκόπου²⁹. Στό πέρασμα τους ἀπό τά νερά τής Ζακύνθου είχε προγραμματιστεῖ συνάντηση μέ τόν εκεί πρόξενο τής Ἰσπανίας, ὁ ὁποῖος καί θά τους έφοδίαζε «μέ τά απαραίτητα έγγραφα», γιά νά συνεχίσουν τό ταξίδι πρὸς τό Ὀτραντο καί ἀπό εκεί στή Νεάπολη³⁰. Στίς ἀρχές Ἰουλίου είχαν ἤδη επιστρέψει γεμάτοι

27. Πρόκειται γιά τόν Ramiro Núñez de Guzmán (1636-1644), δούκα τής Medina de las Torres (G. CONIGLIO, *I viceré di Napoli*, Νεάπολη 1967, σ. 239-247) καί σύζυγο τής Ἄννας Caraffa, πριγκίπισσας τοῦ Stigliano (γιά τήν ὁποία βλ. P. ROVITO, *Respublica dei togati. Giuristi e società nella Napoli del Seicento*, τ. 1, Νεάπολη 1981, σ. 326-327).

28. Βιβλιογραφία γιά τή γενιά αὐτή πού πρωταγωνίστησε σχεδόν σέ ὅλες τίς έπαναστατικές καί μεταναστευτικές ἀπόπειρες τῶν Μανιατῶν στό 17^ο αἰῶνα παραθέτουν οἱ Δ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Μάνη καί Ζάκυνθος, *Πρακτικά Τρίτου Πανιονίου Συνεδρίου*, τ. 1, Ἄθήνα 1967, σ. 32 καί Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί έποικισμοί..., σ. 128 σημ. 3. —Περιοριζόμενοι αὐστηρά στίς εἰδήσεις γύρω ἀπό τούς δύο ἀδελφούς, θά σημειώσουμε ὅτι ὁ Μιχαήλης θά διεξαγάγει τίς διαπραγματεύσεις μέ τούς Ἰσπανούς ὡς «γενικός πληρεξούσιος (procurador general)» τῶν κατοίκων τής Μάνης μέχρι τό 1658 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὁ.π., 119-133), ένῶ ὁ Νικόλας φαίνεται νά ταυτίζεται μέ τό Νικόλα «Μέτικη» πού ἠγήθηκε μαζί μέ τό Δημητράκη «Μέτιτζη» τής αντιπροσωπείας τῶν Μανιατῶν προυχόντων στή σύναψη καί ὑπογραφή τής συμφωνίας μέ τό δούκα τής Τοσκάνης Φρειδερίκο Β΄ τό 1663 (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ὁ κατά τόν δέκατον έβδομον αἰῶνα εἰς τήν Τοσκάναν έξοικισμός τῶν Μανιατῶν, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 2 (1905) 401, 405, 415-416). —Για τή γενιά τῶν Γιατριάνων - Μεδίκων, ὄλο καί περισσότερα μέλη τής ὁποίας ἀποκαλύπτονται ἀπό τίς πηγές (βλ. πρόσφατα Κ. ΤΣΙΚΝΑΚΗ, Ἄγνωστη αἴτηση κατοίκων τής Μάνης πρὸς τίς βενετικές ἀρχές τής Κρήτης (29 Ἰανουαρίου 1576), *Πρακτικά Γ΄ Τοπικοῦ Συνεδρίου Μεσσηνιακῶν Σπουδῶν*, Ἄθήνα 1991, σ. 394), θά ήταν ἀπαραίτητη μιá ιδιαίτερη μελέτη.

29. Εἶναι πολύ πιθανό λοιπόν νά έπνομαζόταν καί αὐτός Πούνης. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιά τόν έπίσκοπο Μάνης Χριστόφορο, ὁ ὁποῖος πρωτοστάτησε μαζί μέ ἄλλους προεστούς στήν προσπάθεια κινητοποίησης τῶν κατοίκων: *...il vescovo di Maina con altri vecchi va attorno per li casali et essorta cadauno de abraziare questo partito facendo sottoscrivere cadauno di andare con la sua famiglia, se ne avesse, o lui...* (A.S.V., ὁ.π.). —Γιά τήν κατοπινή δράση του βλ. ἔδῶ παρακάτω σ. 203, καί 209-210.

30. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 128-130. Μόλις ἡ βενετική Σύγκλητος έλαβε τίς σχετικές έπιστολές τοῦ προβλεπτή Ζακύνθου, τόν διέταξε νά παρακολουθεῖ τήν ὑπόθεση βήμα

εὐφορία καὶ καταγοητευμένοι ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψη τῆς περιοχῆς πού τοὺς προσφερόταν γιὰ ἐγκατάσταση, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ τους ἀπὸ τὸν ἀντιβασιλιά τὸν ἴδιο, πού τοὺς εἶχε φιλοξενήσει μὲ πολλές περιποιήσεις, εἶχε ἀναλάβει τὰ ἐξοδα τοῦ ταξιδιοῦ τους καὶ τοὺς εἶχε χαρίσει ἀκριβὰ ἐνδύματα³¹.

Ἡ πληροφορία αὐτὴ διορθώνει τώρα τὴ μαρτυρία τοῦ Μανιάτη Δήμου Μαχαιρίδη, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ταξίδι στὴ Νεάπολη πραγματοποιήθηκε τὸ 1641, οἱ προεστοὶ ἦταν 100 (ἀνάμεσά τους καὶ ὁ ἴδιος ὁ Μαχαιρίδης), παρέμειναν δυὸ μῆνες περίπου στὴ Νεάπολη, ἐπισκέφθηκαν τοὺς τόπους πού τοὺς παραχωροῦνταν γιὰ ἐγκατάσταση, κατάρτισαν μαζί μὲ τὸν ἀντιβασιλιά σύμβαση στὰ ἰταλικά καὶ τὰ ἑλληνικά μὲ ἡμερομηνία 15 Ἰουνίου 1641 καὶ στὴ συνέχεια ἀποσύρθηκαν στὸν Τάραντα γιὰ πέντε μῆνες. Τέλος ὁ ἀντιβασιλιάς τοὺς ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ ἀναχωρήσουν γιὰ τὴ Μάνη, ἀφοῦ τοὺς χορήγησε 8.000 ρεάλια, ἐφόδια καὶ ὄπλα: Ἐπιπροσθέτως ἀπατᾶ ἡ μνήμη του τὸν Μαχαιρίδη ὅταν τοποθετεῖ στὰ 1641 καὶ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Ἐφέσιου στὴ Μάνη. Καὶ συγχέει προφανῶς τὸ ταξίδι τοῦ

πρὸς βῆμα καὶ νὰ τὴν ἐνημερώσει γιὰ τὴν ἐπιστροφή τῶν ἀντιπροσώπων καὶ γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ταξιδιοῦ (A.S.V., *Senato I (Secreta) - Deliberazioni ai rettori...*, filza 14, 13 Ἀπριλίου 1640 in pregadi). — Ἡδὴ ἡ Σύγκλητος εἶχε ἀναθέσει στὸ γενικό προβλεπτή θαλάσσης [Ἰωσήφ] Civran νὰ καταπλεύσει στὴν περιοχὴ τῆς Μάνης καὶ νὰ τορπιλλήσει μὲ κάθε δυνατό τρόπο τίς συνεννοήσεις (*Biblioteca Marciana*, ὁ.π., φ. 67, ἐπιστολὴ τοῦ καπετάνιου Κρήτης Μαρίνου Bragadin ἀπὸ Χάνδακα 17/27 Μαΐου 1640 πρὸς τὸ βάλιο Ἄλοισιο Contarini, ἀποκρυπτογραφημένο ἀπόσπασμα: Ὁ Bragadin ἐκφράζει τὴ λύπη του γιὰ τὸ ὅτι δὲ στάθηκε δυνατό νὰ ἐκτελεστεῖ ἡ διαταγὴ αὐτή). — Ἡ ἐπίγνωση τῶν προθέσεων τῆς Βενετίας ὡδήγοῦσε τοὺς Μανιάτες νὰ ἐπιδιώκουν ἐπίμονα στίς διαπραγματεύσεις τὴν ἐξασφάλιση τῆς ὑποστήριξης τῶν Ἰσπανῶν σὲ ἐνδεχόμενη ἀπόπειρα τῆς Γαληνότατης νὰ ἀποτρέψει βίαια τὴ μετανάστευση: Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καὶ ἄλλη..., σ. 435 (συμφωνία τοῦ 1641) καὶ Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοὶ ἐποικισμοί..., σ. 122 καὶ 149 (σχέδιο τοῦ 1644).

31. ... *Ho sentito che... questi giorni passati fossero ritornati essi bergantini et dicevano che erano andati dal vicerè di Napoli et lui gli habbia usato accoglienze grandi, havendo speso nel fargli le spese mille realli et che gli habbia donato delle vesture di valor. Alli quali mainoti gli era piaciuto il luoco et hanno upinione di andare. Ma avanti che vadino, dissero che il vicerè gli ha dato ordine di scrivergli, acciò che mandasse navi sue per condurli sicuri...* (A.S.V., ... *Dispacci Candia*, ὁ.π., ἀριθ. 108, συνημμένη κατάθεση (3/13 Ἰουλίου 1640) τοῦ Μιχάλη Γιωργιτσόπουλου — ὁ ὁποῖος μάλλον εἶναι συγγενὴς τοῦ συνεπώνυμου τοῦ Γιώργη ἀπὸ τὰ Βάτικα, ἔμμισθου πληροφοριοδότη τῶν Βενετῶν (A.S.V., ὁ.π. καὶ ἀριθ. 96 (συνημμένη ἐπιστολὴ του, καθὼς καὶ πληροφορίες ἄλλου συνεπώνυμου, τοῦ Κυριάκη). — Ἡ Σύγκλητος εἶχε ἐγκρίνει ἀπὸ τίς 30 Ἰουνίου 1638 τὴν πρόσληψη τοῦ δευτέρου γιὰ νὰ παρακολουθεῖ τίς κινήσεις τῶν πειρατῶν: A.S.V., *Senato... rettori*, filza 11, in pregadi).

1640 μ' ένα δεύτερο, του 1641³², πού ήταν πιό πρόσφατο και πρόδηλα πιό αποτελεσματικό. 'Αλλά έτσι κι αλλιώς τό ζήτημα δέν ἔχει μεγάλη σημασία. Γιά τήν ἐπίτευξη μιᾶς τέτοιας συμφωνίας θά ἀπαιτοῦνταν ὄχι μόνο ἓνα καί δύο, ἀλλά πολύ περισσότερα ταξίδια —καί πολλές ἄλλες προϋποθέσεις³³.

Ὡστόσο στίς 11/21 Μαΐου τοῦ 1642 ἡ φρεγάτα τοῦ προξένου τῆς Ἰσπανίας στή Ζάκυνθο ξεκινοῦσε ξαφνικά καί μέ βία μεταφέροντας ἀνησυχαστικές εἰδήσεις: Οἱ συνεννοήσεις κινδύνευαν νά ἀποκαλυφθοῦν στούς Ὁθωμανούς, οἱ συνέπειες γιά τούς Μανιάτες θά ἦταν τρομερές, καθώς μάλιστα ἐδῶ καί ἀρκετά χρόνια ἀρνοῦνταν νά πληρώσουν τό χαράτσι —οἱ φήμες γιά ἐκστρατεία τῶν Τούρκων ὀργιάζαν καί πάλι καί ἐπικρέμονταν ἀπειλητικές³⁴. Αὐτή τή φορά οἱ φήμες ἀφορμήθηκαν ἀπό ἓνα σοβαρό

32. Τοῦ ὁποίου γίνεται σαφές μνεία σέ ἔγγραφο πού ἔχει παρουσιάσει ὁ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, 'Ἡ Μάνη..., σ. 132, ἀλλά μολοντί ὁ ἴδιος ἐπίσης ἔχει δημοσιεύσει —πάντα σέ δική του «μετάφραση»— καί τή μαρτυρία τοῦ Μαχαιρίδη (Ο ΙΔΙΟΣ, Καί ἄλλη..., σ. 434-436), δέν ἀσχολεῖται μέ τό θέμα, ἀφήνοντας τήν ἐντύπωση ὅτι οἱ Μανιάτες προεστοί ξεκίνησαν στίς ἀρχές Μαρτίου 1640 καί ἐπέστρεψαν τό Δεκέμβριο τοῦ 1641! Βέβαια εἶναι γνωστό πῶς πρέπει νά χρησιμοποιοῦμε μέ προσοχή τίς πληροφορίες του (ἀμέτρητες καί συχνά πολυτιμες, ἀλήθεια) καί νά τίς ἐπαληθεύουμε ὅσο εἶναι δυνατό (Μ. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Βιβλιογραφία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας, Μέρος Α': Γενικά, *Θησαυρίσματα* 10 (1973) 53-54, 59, 70-71. Κ. ΝΤΟΚΟΣ, *Ἡ Στερεά Ἑλλάς κατά τόν ἐνετοτουρκικόν πόλεμον (1684-1699) καί ὁ Σαλῶνων Φιλόθεος*, Ἀθήνα 1975, σ. 6 καί σημ. 4. Γ. ΒΕΛΟΥΔΗΣ, *Τό ἑλληνικό τυπογραφεῖο τῶν Γλυκῆδων στή Βενετία (1670-1854)*, Ἀθήνα 1987, σ. 343-346). Οἱ «παροικούντες τήν Ἱεροσαλήμ» τῶν τεναγῶν γνωρίζουν ὅτι ὄχι λίγες ἐργασίες πού ἐτοιμᾶζονται γιά δημοσίευση θά ἐπιβεβαιώσουν δυστυχῶς καί πάλι αὐτές τίς διαπιστώσεις.
33. Τό ἐφικτό ἢ μή τῶν μεταναστευτικῶν σχεδίων τῶν Μανιατῶν διερευνῶ σέ ἀνέκδοτη ἐργασία μου ἐξετάζοντάς τα στό πλαίσιο τῆς ἀνατολικομεσογειακῆς πολιτικῆς τῶν δυτικῶν κρατῶν.
34. ... *Venerdì capitarono a Patrasso tre turchi chiamati capizzi e dissero che un beilerbey viene da Costantinopoli con 20.000 persone per andar a Maina... per soggiogarli... Anzi dalli stessi capizzi è dato ordine a tutta la Morea che si debba preparar 4.000 persone tra turchi e christiani per andar in aggiunta all' esercito che verrà da Costantinopoli. Onde si va preparando per effettuare il sudetto ordine...* (Κατάθεση τοῦ Θεοδωρῆ Τζάνη (πού ἔφτασε ἀπό τήν Πάτρα μεταφέροντας σιτηρά μέ τή «βάρκα» του) συνημμένη στήν ἐπιστολή τοῦ προβλεπτή Ἀντωνίου Molin ἀπό Ζάκυνθο 9/19 Μαΐου 1642 [= *Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας*, «Κῶδ. Μέρτζιου», σ. 34-35]): Μιά ἀπλή ἀντιπαράβολη τοῦ κειμένου μέ τήν παράφρασή του (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, 'Ἡ Μάνη..., σ. 132) ἐπιβεβαιώνει τίς ἐπιφυλάξεις γιά τό ποιόν τῆς ἐργασίας του (βλ. παραπάνω σημ. 32). —Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή θεωρῶ χρήσιμο νά τονίσω ὅτι τά ἰταλικά ἔγγραφα τοῦ «Κῶδικα Μέρτζιου» ἔχουν μεταγραφεῖ (καί δακτυλογραφεῖ) ἀπό Ἰταλούς πού εἶχε προσλάβει ὁ τελευταῖος, ὅπως ἀποκαλύπτουν οἱ τίτλοι τῶν ἐνοτήτων καί τά πληροφοριακά σημειώματα πού δέν ἀνήκουν στά κείμενα (π.χ. ποίος ἐπιστέλλει σέ ποιόν κτλ.) καί πού εἶναι γραμμένοι στά ἰταλικά. Ἀντίθετα ὁ ἴδιος ὁ Μ. ἔχει σημειώσει μέ τό χέρι του στά περιθώρια τήν ἐξήγηση ὄρων, λέξεων κ.λπ. στά ἑλληνικά, τή γλώσσα του, στήν ὁποία ἔχει φυσικά συντάξει καί τά πληρο-

γεγονός, από τήν άφιξη ενός ανώτατου Ὀθωμανοῦ ἀξιωματοῦχου, τοῦ Φαϊκ μπέη, μέ τίς έκτακτες ἀρμοδιότητες τοῦ ἐπιθεωρητῆ (*inquisitore*)³⁵ καί μέ κύρια ἀποστολή νά διενεργήσει ἀπογραφή τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας καί τῆς Πελοποννήσου. Τό Νοέμβρη ὁ Φαϊκ εἶχε ἤδη ὀλοκληρώσει τήν ἀπογραφή, καί μάλιστα «μέ μεγάλη ἐπιδεξιότητα»³⁶

φοριακά σημειώματα πού ἀφοροῦν στά ἐλάχιστα ἑλληνικά ἔγγραφα τῆς συλλογῆς του, τά μόνα πού ἔχει μεταγράψει μόνος του. Στή σ. 118 δηλώνεται ἀπερίφραστα: *Per l' anno 1697 il catalogo dei villaggi (ville) presenta alcune differenze nei nomi e li trascrive via mo tutti, senza citare il contributo di orzo che ogni villaggio era obbligato di dare...*

Ἐπίσης ἀπό τίς χειρόγραφες συμπληρώσεις πού ὑπάρχουν στά δακτυλογραφημένα κείμενα γίνεται φανερό πώς οἱ μεταγραφεῖς ἦταν γυναῖκες (διακρίνονται μάλλον τρία χέρια: Α (σ. 10, 69, 71, 236, 270), Β (σ. 90), Γ (σ. 141, 146, 169, 207) μέ ἰκανοποιητικές γνώσεις παλαιογραφίας (ἄν ἐξαίρεσουμε φυσικά τά ὀνόματα καί τά τοπωνύμια), ὄχι ὁμως καί ἀρχαιονομίας (οἱ ἐπιστολές τῶν προβλεπτῶν δέν περιέχονται σέ buste, ἀλλά σέ filze).

Ἐπίσης ὑπάρχουν λοιπόν κάποια ἐχέγγυα γιά νά στηριχτεῖ κανεῖς στίς πληροφορίες τοῦ «Κώδικα», πάντα μέ τήν ἐπίγνωση τῆς «ἐπιλεκτικῆς» ἀντιμετώπισης τῶν πηγῶν, πού χαρακτηρισίζει τόσο τή μεταγραφή (ὅπως ἐξάλλου δηλώνεται καί στό σημείωμα πού παραθέσαμε), ὅσο καί τήν ἔρευνα (πού προφανέστατα ἔχει διεξαχθεῖ ἀπό τίς ἴδιες αὐτές κοπέλες).

35. Στίς 18/28 Ἀπριλίου 1642 ὁ προβλεπτῆς Ζακύνθου εἶχε εἰδοποιηθεῖ ἀπό τό βάλιο στήν Κωνσταντινούπολη ὅτι «... viene confermata la spedizione sopra la Grecia e la Morea di un tal Faich bey con la carica et autorità di inquisitore...» (*Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας*, ὁ.π., 34 [= A.S.V., ... Zante, filza 13]). Εἶναι πολύ πιθανό λοιπόν ἡ φρεγάτα τοῦ προξένου ἕνα μήνα περίπου ἀργότερα νά ἔσπευδε νά ἀνακοινώσει στούς Ἰσπανούς τήν ἄφιξη ἀκριβῶς τοῦ Φαϊκ στήν Πελοπόννησο.
36. Ὅπως ἀναφέρει ὁ προβλεπτῆς Ζακύνθου στίς 15/25 Νοεμβρίου 1642: «... intendo che, con desterità grande, Faich bey già venuto con autorità di inquisitor, habbi fatta la descrizione dei popoli di tutta la Morea...» (*Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας*, ὁ.π., σ. 35 [= A.S.V., ὁ.π., filza 14]). — Ἡ διενέργεια ἀπογραφῆς καί ἡ κατάρτιση τοῦ κτηματολογίου ὀλοκληρῆς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας (πού, μολονότι ἀπαραίτητη γιά τή δικαιότερη κατανομή τῶν φόρων, δέν εἶχε δῆθεν ἐπιχειρηθεῖ ξανά μετά τήν ἐποχὴ τοῦ Μωάμεθ Β΄) ὑπῆρξε ἀπό τούς βασικότερους στόχους τοῦ προγράμματος τοῦ σπουδαίου μεγάλου βεζίρη Καρα-Μουσταφᾶ (τοῦ Kemankech, βλ. R. MANTRAN, *L' Etat ottoman au XVIIe siècle: Stabilisation ou déclin?* στοῦ ἸΔΙΟΥ (ἐπιμ.), *Histoire de l' empire ottoman*, Παρίσι 1989, σ. 236-237) καί πραγματοποιήθηκε «μέ μίαν αὐστηρότητα στά ὄρια τουλάχιστον τῆς ὀμότητος». (J. HAMMER, ὁ.π., τ. 10, Παρίσι 1837, σ. 15-16). Ὁ ἐντοπισμός τῆς ἀπογραφῆς αὐτῆς στά ὀθωμανικά ἀρχεῖα, τόν ὁποῖο εὑχεται καί ὁ P. TOPPING, *The population of the Morea (1685-1715)*, *Πρακτικά Α΄ Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν*, τ. 1, Ἀθήνα 1976-1978, σ. 120, θά προσφέρει ἕνα σταθερό ὑπόβαθρο στίς δημογραφικές ἔρευνες γιά τό 17^ο αἰ. στήν Πελοπόννησο καί ἕνα μέτρο γιά τή στάθμιση τῶν προσεγγίσεων πού ἔχουν ἐπιχειρηθεῖ μέχρι σήμερα. — Ὁ Φαϊκ, ἀπόγονος τοῦ Τουρχάν πού εἶχε κατακτήσει τήν Πελοπόννησο ἐπί Μωάμεθ Β΄ καί διοικητής τῆς «Ρούμελης», κατηγορήθηκε τόν ἐπόμενο χρόνο ἀπό τό δικαστή τῆς Σόφιας γιά ἀρπακτικότητα καί οἰκονομικές καταχρήσεις καί ἀποκεφαλίστηκε στίς 16 Μαρτίου 1643,

(πού ασφαλῶς θά τή διέθετε σέ μεγάλο βαθμό αφού κατόρθωσε νά χειραγωγήσει τούς Μανιάτες). Σέ δική του πρωτοβουλία οφείλεται, πιστεύω, ἡ δήλωση πῶς ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τούς ἀναβάλλεται γιά τόν ἐπόμενο χρόνο³⁷, ὥστε μέ τή φοβέρα τῆς νά τούς ἐξαναγκάσει νά μήν ἀντιταχθοῦν στήν ἀπογραφική διαδικασία.

Ἄλλά γιά τούς Μανιάτες ἡ ἀπογραφή ἀπό τή στρατιωτική ἐπίθεση δέν φαίνεται νά διέφερε πάρα πολύ, αφού συνεπαγόταν τήν ἐπιβεβαίωση τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας, τήν ἀναγνώριση κάποιας διοικητικῆς ἐξουσίας (στήν περίπτωσή τους ἑνός ἀγᾶ³⁸) καί τήν παρουσία στρατοῦ γιά τή στήριξή τῆς³⁹. Ἐπιπλέον ἡ καταβολή τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, μαζί μέ τήν ταπεινώση πού τούς προκαλοῦσε, ἀποτελοῦσε γιά τά γένη τους μιᾶ θυσία αἱματηρή μέ ὄλη τή σημασία τῆς λέξης⁴⁰. Ἔτσι, μπροστά στόν κίνδυνο τῆς ὀλοκληρωτικῆς ὑποδούλωσης τῆς Μάνης, ὁ ἐπίσκοπος Χριστόφορος μαζί μέ 45 προεστούς ἀναχώρησε καί πάλι στά τέλη Ὀκτωβρίου τοῦ 1642 γιά τή Νεάπολη σέ μιᾶ ἀπελπισμένη προσπάθεια νά ὀλοκληρώσει τίς συμφωνίες γιά μετανάστευση⁴¹, ἀλλά καί γιά νά ἐπαναλάβει τίς ἐκκλήσεις γιά στρατιωτική βοήθεια μέ στόχο τήν ἀπελευθέρωση τῆς Πελοποννήσου⁴².

γεγονός πού προκάλεσε τήν παραίτηση τοῦ προστάτη του Καρα-Μουσταφᾶ (J. HAMMER, *δ.π.*, σ. 33-35).

37. Τόν Ἰούλιο τοῦ 1642 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 133), ὁπότε, κατά τά φαινόμενα, θά εἶχε ἤδη ἀρχίσει ἡ ἀπογραφή τῆς Πελοποννήσου.
38. Ἄγροϊκο τόν χαρακτηρίζουν οἱ ἴδιοι στά τέλη τοῦ 1642 μέ ἐπιστολή τους πρὸς τούς Βενετούς (γι' αὐτήν βλ. παρακάτω σημ. 51), ὁ ὁποῖος μάλιστα τούς ἐπιβάλλει τόσο βαρειά φορολογία, ὥστε ἀκόμα καί οἱ προεστοί τους εἶναι φτωχοί. —Εἶναι πιθανό πάντως νά εἶχαν ἐγκατασταθεῖ καί ἄλλοι ἀγάδες στή Μάνη, ἕνας σέ κάθε φρούριο (στή Ζαρνάτα καί τόν Πασαβά τουλάχιστον, καί ὄχι μόνο στήν Κελεφά, ὅπου προφανῶς εἶχε τήν ἔδρα του ὁ ἀναφερόμενος στήν ἐπιστολή τῶν Μανιατῶν).
39. Ἄν καί ἡ τουρκική φρουρά δέν ξεπερνοῦσε τούς 200 στρατιῶτες (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, *δ.π.*, σ. 133), θά εἶχαν δίκιο νά φοβοῦνται οἱ Μανιάτες μήπως ἡ ἐπιβολή τῶν Τούρκων γινόταν ὀριστική καί ἀπόλυτη μέ τήν ἐπισκευή τῶν φρουρίων πού, ὅπως εἶδαμε, σκόπευαν νά πραγματοποιήσουν (βλ. παραπάνω σ. 196).
40. Πρβλ. παραπάνω σημ. 38.
41. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, *δ.π.*, σ. 133-134: Ἡ ἀναχώρηση ἐγινε μέ καῖκι ἀπό τό Οἶτυλο.
42. Βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α΄, σ. 120: Μαζί μέ τόν ἐπίσκοπο οἱ Μανιάτες ἀναφέρουν ὅτι εἶχαν ἀποστείλει καί κάποιον Ἀλέξανδρο Φεράνο, πρόσωπο ἄγνωστο ἀπ' ὅσο ξέρω, πού τό ἐπώνυμό του (ἄν ἔχει μεταφερθεῖ σωστά στήν ἰταλική μετάφραση πού διαθέτουμε) δέ μοιάζει γιά μανιάτικο: Ἴσως ἐπομένως νά εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ὡς διερμηνέας, ὅπως ἀκριβῶς καί ὁ Χανιώτης καπετάν Τζουάννης de Gregis εἴκοσι περίπου χρόνια ἀργότερα στίς συνεννοήσεις μέ τό Φερδινάνδο Β΄ τῆς Τοσκάνης, ὁ ὁποῖος μάλιστα συνυπέγραψε τίς συμφωνίες ὡς πληρεξούσιος τῶν Μανιατῶν (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, *δ.π.*, σ. 401-405, 409-410, 415-420) ἢ ὅπως πληρεξούσιός τους εἶχε ὑπάρξει καί ὁ Πατρινός Ἰωαννίτης ἰπότης τῆς Μάλτας Νικόλαος Μαρμαράς στά 1612-1613 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Εἰδήσεις γιά Πατρινούς

Στίς εκκλήσεις αυτές ο αντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης φαίνεται πῶς ἀπάντησε μέ ἀπόλυτη σιωπή. Ἄλλά καί οἱ προτάσεις γιά ὁμαδική ἐγκατάσταση στήν Κάτω Ἰταλία —παρόλη τήν «ἐνθαρρυντική», τελικά ὁμως παρελκυστική τακτική τῶν Ἰσπανῶν— δέν εἶχαν καλύτερη τύχη: Στήν πραγματικότητα ὁ δούκας τῆς Μεδίνας δέν τίς ἀποδέχτηκε ποτέ⁴³. Ἡ περίφημη σύμβαση τοῦ 1641 δέν φαίνεται νά ἦταν παρά ἓνα προσύμφωνο, τό ὁποῖο στήν καλύτερη περίπτωση θά ἔπρεπε νά ἐπικυρωθεῖ ἀπό τό ἰσπανικό Συμβούλιο τοῦ Κράτους στή Μαδρίτη. Ἔτσι ἐξηγεῖται, νομίζω, τό γεγονός ὅτι ὁ πρόξενος τῆς Ἰσπανίας στή Ζάκυνθο⁴⁴ ἄλλαξε ἀπότομα

φυγάδες στήν Κάτω Ἰταλία κατά τόν ΣΤ΄ καί ΙΖ΄ αἰῶνα, *Τόμος Τιμητικός Κ. Ν. Τριανταφύλλου*, Α΄, Πάτρα 1990, σ. 307-309). —Πάντως δέν ἀποκλείεται νά εἶχαν πραγματοποιηθεῖ περισσότερες ἀπό μία ἀποστολές τήν κρίσιμη ἐκείνη χρονιά τοῦ 1642.

43. Μαρτυρία τοῦ Ἰσπανοῦ πρεσβευτῆ στή Βενετία de la Fuente (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 121, 126). — Ἔτσι, γιά νά μήν ἀναλάβουν πρωτοβουλία καί πραγματοποιήσουν μόνοι τους οἱ Μανιάτες τή μετανάστευση, ὁ αντιβασιλιάς τοῦς εἶχε διατάξει τό 1640 νά τόν εἰδοποιήσουν πρὶν ξεκινήσουν, γιά νά στείλει τάχα τὰ καράβια του γιά τή μεταφορά τους (βλ. παραπάνω σημ. 31). Ἄλλά ἡ πιό κραυγαλέα περίπτωση παρέλκυσης εἶναι φυσικά ἐκείνη τοῦ 1641, ὁπότε, παρά τήν ὑπογραφή τῆς συμφωνίας στίς 25 Ἰουνίου, ὁ δούκας τῆς Μεδίνας «φιλοξένησε» τοῦς Μανιάτες ἀντιπροσώπους στόν Τάραντα γιά πέντε ἀκόμη ὁλόκληρους μῆνες, κωλυσιεργώντας μέχρι νά φτάσει γιά τὰ καλά ὁ χειμῶνας. Ἄν μάλιστα λογαριάσουμε ὅτι σύμφωνα μέ τό ἄρθρο 15 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καί ἄλλη..., σ. 435) ἡ σύμβαση θά ἴσχυε μόνο γιά ἕξι μῆνες ἀπό τήν ὑπογραφή τῆς, ἀντιλαμβανόμεστε ξεκάθαρα τόν ἐμπαιγμό. — Ὅσο γιά στρατιωτική ἐπέμβαση στή Μάνη, ὄχι μόνο δέν τή συζητοῦσαν οἱ Ἰσπανοί, ἀφοῦ, ὅπως εἶδαμε, δέν ἦταν πιά σέ θέση νά τήν ἐπιχειρήσουν, ἀλλά ἀντίθετα χρησιμοποιοῦσαν ὡς πρόφαση γιά τήν «ἀναβολή» τῆς μετανάστευσης τίς ἐπιθέσεις τῶν κατοίκων τῆς ἐναντία στοῦς Τούρκους ἀκόμα καί στή διάρκεια τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὁ.π., σ. 128, 132-134), μέ στόχο ἀσφαλῶς νά τοῦς ἀπομακρύνουν ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Βενετῶν.
44. Ἡ παρουσίαση τῆς ἐξαιρετικῆς φυσιογνωμίας τοῦ Γεωργίου Λατίνου, πού σφράγισε μέ τή δράση του ἐπί 40 χρόνια (1612-1652) τή ζωή τῆς Ζακύνθου καί τῆς Μάνης, εἶναι ἀδύνατο νά χωρέσει σέ μιά ὑποσημείωση. Ἀνάλυση τοῦ ρόλου του (παράλληλα μέ τή βιογραφία του) ἐπιχειρῶ στή μελέτη πού ἐτοιμάζω γιά τήν ἀνάμιξη τοῦ Νικοδήμου Μεταξᾶ στό «Ρεμπελιό τῶν ποπολάρων», γιά τήν ὁποία ἔχω προβεῖ σέ πρόδρομη σχετική ἀνακοίνωση στό Ε΄ Πανιόνιο Συνέδριο. Εἶναι πάντως χρήσιμο νά τονιστεῖ ἐδῶ πῶς ἡ κυριαρχική ἐπιρροή τοῦ Λατίνου πάνω στοῦς Μανιάτες ἐδραζόταν στίς στενότερες σχέσεις πού εἶχε καλλιεργήσει μέ τήν ἰσχυρή καί πολυπληθέστατη «παροικία» τους στή Ζάκυνθο (οἱ πολυσχιδεῖς ἐπαφές Ζακύνθου καί Μάνης ἔχουν διερευνηθεῖ σέ ὀχτώ συνολικά δημοσιεύματα τοῦ ἀκούραστου Δ. Βαγιακάκου, πού ἔχουν πρόσφατα παραθέσει οἱ ΕΛΕΝΗ ΜΠΕΛΙΑ, Δικαίου Β. Βαγιακάκου βιογραφία - ἐργογραφία, *Θησαύρισμα. Ἀριστεῖον πνευματικόν εἰς τόν Δ.Β.Β...., Λακωνικά Σπουδαί* 10 (1990) *30 καί σημ. 5-6 καί Κ. ΤΣΙΚΝΑΚΗΣ, Μιά περίπτωση ἐκβιασμοῦ τῆς Βενετίας ἀπό κατοίκους τῆς Μάνης (1575-1576), ὁ.π., σ. 231 σημ. 2, τόν ὁποῖο καί εὐχαριστῶ γιά τήν ὑπόδειξη,

τή στάση του και, από μυστηριώδης και απρόσιτος πού ήταν, έγινε ξαφνικά λαλίστατος άμέσως μετά τό ταξίδι του 1641 «άποκαλύπτοντας» στό Βενετό προβλεπτή τό περιεχόμενο τής συμφωνίας, τήν όποία ίσχυρίστηκε πώς ό ίδιος είχε όλοκληρώσει στή Νεάπολη. Πρόσθετε επίσης ότι ό αντιβασιλιάς, ό όποιος είχε ύπογράψει μέ τό ίδιο του τό χέρι τή σύμβαση, έπειγόταν από προσωπικό συμφέρον νά έποικίσει τά κτήματά του στό Stigliano μέ 12.000 περίπου Μανιάτες και ύποσχόταν ότι και τό κεντρικό Συμβούλιο θά έδινε τή συγκατάθεσή του. Ταυτόχρονα όμως ό πρόξενος μέ άριστοτεχνικό τρόπο καλλιεργούσε έλπίδες στους Βενετούς, άμφισβητώντας τάχα τήν αϊσιοδοξία του αντιβασιλιά και ύποστηρίζοντας ότι τό Συμβούλιο δέν θά επικύρωνε τίς συμφωνίες γιατί διατηρούσε έπιφυλάξεις⁴⁵ —ένώ στήν πραγματικότητα έπιφυλάξεις είχε ό αντιβασιλιάς δούκας τής Μεδίνας, πού είχε άρνηθεί νά δώσει συνέχεια στό ζήτημα.

— Περίτεχνοι διπλωματικοί έλιγμοί. Άπό έδω και μπρός θά παρακολουθήσουμε μιά σειρά άλεπάλληλων κινήσεων μέ έναλλασσόμενη κατεύθυνση, μέ τίς όποιες οί Μανιάτες και ό πρόξενος, κάθε πού θά στομώνει ή δίοδος προς τήν ίσπανική ύποστήριξη, θά προσεγγίζουν τούς Βενετούς. Καί οί συγκυρίες, όπως θά δούμε, θά ευνοήσουν τήν εκτύλιξη αυτών των πανάρχαιων στρατηγικών.

Άνοιγοντας ό πρόξενος Λατίνος τήν αυλαία για τήν είσοδο των Βενετών στό προσκήνιο ύπολογίζει στήν άνησυχία πού προκαλούν στους τελευταίους οί συνεννοήσεις μέ τούς Ίσπανούς. Ίσως δέν ξέρει ότι οί Βενετοί έχουν καταδώσει στους Τούρκους τίς επαφές αυτές από τήν άρχή, από τήν άφιξη του Τζώρτζη Ήφέσιου στή Μάνη⁴⁶ και ότι ίσως νά είναι

μεταξύ άλλων, του ένατου: Δ. ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Ίστορικόν σχεδιάσμα περί των άποικισμών των Μανιατών, *Δελτίον Έραλδικής και Γενεαλογικής Έταιρείας Έλλάδος* 8 (1992) 318-320).

45. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, δ.π., σ. 131-132.

46. Ό προβλεπτής Ζακύνθου ενημέρωσε σχετικά τό βάλιο στήν Κωνσταντινούπολη ζητώντας του νά «ένεργήσει» ώστε νά ματαιωθεί ή μετανάστευση, για νά μή θιγοϋν τά ιδιαίτερα συμφέροντα τής Βενετίας (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, δ.π., σ. 126). — Δέν ήταν ή πρώτη φορά: Καί στό διάστημα των μεγάλων έξεγέρσεων μέχρι τό 1622 οί Βενετοί ενημέρωναν τούς Τούρκους όχι μόνο για τίς κινήσεις των ύποδούλων, αλλά άκόμα και για τίς ένέργειες του πάπα μέ σκοπό τή σύμπληξη συμμαχίας εναντίον τους (ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, *Ή κίνηση του δούκα του Νεβέρ...*, σ. 173 και σημ. 1-5). — Για τήν επαγρύπνηση των Βενετών και τή διαπάλη των ίσπανικών και βενετικών δικτύων κατασκοπείας βλ. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Venezia e i domini veneziani tramite di informazioni sui turchi per gli spagnoli

υπαίτιοι για την ὀργή τῆς Πύλης καί για τήν ἐπακόλουθη ἔξαρση τῶν τουρκικῶν ἀπειλῶν τοῦ 1642. Ἄλλά δέν τοὺς ἀνεβάζει βέβαια στή σκηνή για νά καταστρέψουν τά μεταναστευτικά του σχέδια: Ἐπισείοντας τή δῆθεν ὀλοκλήρωση τῶν συμφωνιῶν, ἀνακοινώνοντας πῶς ἡ ἀναχώρηση τῶν ἐποίκων θά πραγματοποιηθεῖ ὀριστικά τό φθινόπωρο τοῦ 1642, τέλος μεταβάλλοντας καί πάλι τή στάση του καί καλύπτοντας μέ μυστήριο τίς νέες ἐπαφές τοῦ ἐπισκόπου καί τοῦ ἴδιου μέ τό δούκα τῆς Μεδίνας⁴⁷ ἀποσκοπεῖ στήν αὐξηση τῆς ἀγωνίας τῶν Βενετῶν, οἱ ὁποῖοι θορυβημένοι ἀναγκάζονται νά ἐπέμβουν τελικά καί νά ἐκδηλώσουν ἐνεργά τό ἐνδιαφέρον τους. Καί ἐνῶ ἐκεῖνοι ἀρχίζουν τήν προπαγάνδα μέ στόχο νά ἀποσπάσουν ἀπό τήν ἐπιρροή τῶν Ἰσπανῶν τοὺς Μανιάτες⁴⁸, οἱ τελευταῖοι ἀντιστρέφουν

nel sec. XVI, στό *Venezia centro di mediazione tra Oriente e Occidente (secoli XV-XVI). Aspetti e problemi*, ἐπιμ. H-G. Beck, M. Manoussacas, A. Pertusi, τ. 1, Φλωρεντία 1977, σ. 117-136 (καί γόνιμη συζήτηση 137-141). Βλ. καί P. PRETO, *La guerra segreta: Spionaggio, sabotaggi, attentati*, στό *Venezia e la difesa del Levante*, Βενετία 1986, σ. 79-85. —Γιά τίς πάντοτε ἐχθρικές σχέσεις μεταξύ τῶν δύο κρατῶν βλ. ἐπίσης I. ΧΑΣΙΩΤΗ, Ἡ Κρήτη καί οἱ Ἰσπανοὶ στά χρόνια τῆς Βενετοκρατίας, *Πεπραγμένα τοῦ Γ' Διεθνoῦς Κρητολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. 2, Ἀθήνα 1974, σ. 343-345.

47. Στίς 25 Ὀκτωβρίου / 4 Νοεμβρίου 1642 ὁ προβλεπτής Ζακύνθου ὁμολογεῖ ὅτι δέν κατόρθωσε νά τοῦ ἀποσπάσει καμιά πληροφορία, ἐνῶ ἤδη ὁ ἐπίσκοπος Χριστόφορος εἶχε ἀναχωρήσει για τή Νεάπολη (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 133). —Κύρια πηγή για τήν ἐνημέρωση τῶν Βενετῶν παρέμεναν οἱ καταθέσεις ἀτόμων πού ἔρχονταν ἀπό τή Μάνη.
48. Ἄλλά ἐκτός ἀπό τήν προπαγάνδα (για τήν ὁποία βλ. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, ὁ.π., σ. 134-137), τήν ἀσκησιμότητα (βλ. ἐδῶ παραπάνω σημ. 30) καί τήν κατάδοση τῶν συνεννοήσεων στους Τούρκους (βλ. σημ. 46) οἱ Βενετοὶ μεταχειρίζονταν καί ἄλλους, πῶς ἐκλεπτυσμένους τρόπους για νά ἀνακόψουν τή διεισδύση τῶν Ἰσπανῶν καί νά ἀνακτήσουν τήν ἐπιρροή τους πάνω στους Μανιάτες (*per riddurre quella gente nel nostro dominio*): Μέ τή μέθοδο τῶν στρατολογήσεων —εἴτε εἶχαν πραγματική ἀνάγκη ἀπό στρατιῶτες εἴτε ὄχι— ἔδειχναν ἔμπρακτα τό ἐνδιαφέρον τους γι' αὐτούς καί τοὺς προσεγγίζαν ἀβίαστα καί φυσιολογικά. Τό ἴδιο ἔγινε καί τώρα μέ πρωτοβουλία τοῦ καπετάνιου Κρήτης Μαρίνου Badoer, στόν ὁποῖο ὁ προβλεπτής Ζακύνθου Ἀντώνιος Molin ὑποσχέθηκε κάθε δυνατή συνδρομή, ἐνῶ ἀπ' τήν ἄλλη καί ὁ Νικόλαος Σιγοῦρος διαβεβαίωσε τόν τελευταῖο πῶς ἦταν σέ θέση νά συγκεντρώσει 500 μισθοφόρους ἀπό τή Μάνη (A.S.V., *Senato I (Secreta) -Deliberazioni ai rettori...*, filza 16, 19 Φεβρουαρίου 1642 [= 1643] in pregadi: Ἡ Σύγκλητος ἐπικρότησε ζωηρά τίς ἐνέργειες αὐτές. - Πρβλ. καί Δημ. Βιβλ. Πάτρας «Κῶδ. Μέρτζιου», ὁ.π., σ. 35, ὅπου ὁ Molin, σέ σχετική ἐπιστολή του, ἀναφέρει περιέργως ὅτι ἡ στρατολόγησι Σιγοῦρου θά γινόταν dalla Morea —ἀλλά ὁ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη... σ. 134 μεταφράζει ἀπτόητος «ἀπό τή Μάνη»). — Ἄλλά καί ὅταν τό 1639 ὁ δούκας τῆς Μεδίνας εἶχε ἀποστείλει τόν ἱππότη Mara στή Χιμάρα για νά διενεργήσει στρατολογίες, ἡ Σύγκλητος διέταξε τόν προβλεπτή τοῦ στόλου νά προβεῖ στή στρατολόγησι ἄλλων 300 Χιμαριωτῶν καί νά ἔρθει σέ ἐπαφή μέ τοὺς προύχοντες τῆς περιοχῆς (*per)...* *difficoltar li pensieri de' spagnoli nel medesimo affare...* (A.S.V., ὁ.π., filza 13, 28 Δεκεμβρίου 1639 καί 7 Ἰανουαρίου 1639 [= 1640] in pregadi).

τήν κατάσταση καί φτάνουν στό σκοπό τους μέ μιá ἀναπάντεχη κίνηση: Δηλώνουν ότι ευχαρίστως θά ἀποδέχονταν νά ἐγκατασταθοῦν στά ἐδάφη πού, καθώς πληροφορήθηκαν, διαθέτει τό βενετικό κράτος⁴⁹, τό ὁποῖο βέβαια καί προτιμοῦν ἀπό ὁποιοδήποτε ἄλλο.

Ὁ Βενετός προβλεπτής ἀπορρίπτει μέ ἀποτροπιασμό —γιά νά μήν ποῦμε καί μέ τρόπο— τήν πρόταση διαβεβαιώνοντας κατηγορηματικά ότι δέν ὑπάρχουν στή βενετική ἐπικράτεια παρόμοιες περιοχές, σέ μιá προσπάθεια νά ἀνακόψει δραστικά τίς διαγραφόμενες διαπραγματεύσεις. Ὅμως, ὅταν ξεκινάει ἕνας διάλογος τέτοιας ὕφης, ἀποτελεῖ στήν πράξη τό προοίμιο γιά οὐσιαστικότερες συνεννοήσεις. Ἐξάλλου ἡ εὐκαιρία νά ἐξυπηρετήσῃ ὁ προβλεπτής σημαντικά τά βενετικά συμφέροντα δέν ἦταν εὐκαταφρόνητη. Ἔτσι, στίς δυό ἀλεπάλληλες συναντήσεις του μέ ἐκπροσώπους τῶν Μανιατῶν στά τέλη τοῦ Δεκεμβρίου 1642 καί τοῦ Γενάρη 1643, σπεύδει νά ἀπαλύνει τήν ἐντύπωση πού ἴσως δημιούργησε ἡ ἄρνησή του καί προσφέρεται νά παρακαλέσει τό Βενετό βάλιο στήν Κωνσταντινούπολη νά μεσολαβήσει στους Τούρκους ὥστε νά πάσουν νά καταπιέζουν τούς Μανιάτες, ἀρκεῖ βέβαια οἱ τελευταῖοι νά στρέψουν τήν πλάτη στους Ἰσπανούς καί νά μήν ἐγκαταλείψουν τόν τόπο τους⁵⁰. Τό ζήτημα δέν εἶναι καθόλου ἀσήμαντο: Μιá ἡμιαυτόνομη στήν πράξη περιοχή ὅπως ἡ Μάνη θά διαθέτει ἐπίσημο ἐκφραστή καί ἀμύντορα τῶν δικαίων της στήν αὐλή τοῦ ἐπικυρίαρχου ὀθωμανικοῦ κράτους τόν ἐκπρόσωπο μιᾶς μεγάλης δύναμης ὅπως ἡ Βενετία.

Ἡ ἀντιπρόταση τοῦ προβλεπτή σημαδεύει δίχως ἄλλο τήν καρδιά τοῦ προβλήματος. Γιατί ἐκεῖνο πού ἐπιθυμοῦν πραγματικά οἱ Μανιάτες δέν εἶναι φυσικά ὁ ἐκπατρισμός, ἀλλά ἡ ἐξασφάλιση τῆς προστασίας ἑνός χριστιανικοῦ κράτους, πού θά τούς ἐπιτρέψει νά διατηρήσουν τήν ἀνεξαρτησία τους καί τίς ἐλπίδες γιά ὀριστική ἀποτίναξη τοῦ ζυγοῦ τῶν

49. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 134-135. —Οἱ Μανιάτες γνώριζαν τουλάχιστον ἀπό τό 1615 τήν ὑπαρξη ἀκατοίκητων ἢ ἀραιοκατοικημένων περιοχῶν στήν Ἰστρία, στήν ὁποία εἶχαν ζητήσει ἀπό τούς Βενετούς νά καταφύγουν (δ.π., σ. 109, 110, 111) στήν δεξύτερη φάση τοῦ μεγάλοῦ ξεσηκωμοῦ τους, ἀλλά ἐκεῖνοι δέν φαίνεται νά ἔδωσαν συνέχεια στό θέμα.

50. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, δ.π., σ. 134, 135-136. —Οἱ ἐνέργειες αὐτές τοῦ προβλεπτή θά προκαλέσουν τήν εὐαρέσκεια τῆς Συγκλήτου, ἡ ὁποία θά ἐπαινέσει τή σύνεση καί τήν προνοητικότητα του (ἰδίως ἐπειδή ἀπέφυγε νά δώσει ἐγγραφή ἀπάντηση στους Μανιάτες, ὥστε νά μήν παρερμηνεύσουν κάποια διατύπωση ὡς ἐνθαρρυντική καί δημιουργήσουν προβλήματα). Παράλληλα θά τοῦ συστήσει νά συνεχίσει τήν καλλιέργεια καλῶν διαθέσεων τῶν Μανιατῶν πρὸς τή Βενετία, χωρίς ὅμως ἀνάμιξη τοῦ ἐπίσημου κράτους, ἀτομικά καί μέ δική του πρωτοβουλία! (A.S.V., δ.π., filza 16, 19 Φεβρουαρίου 1642 [= 1643] in pregadi). Πρβλ. καί ἐδῶ παρακάτω σημ. 55.

Ἰσπανοῦν. Ἐτσι, παρόλο πού γιά ἓνα διάστημα ὑπερασπίζονται τήν ἀξιοπιστία τους (καί παράλληλα κραδαίνουν τό μοναδικό διαπραγματευτικό τους ὄπλο) διακηρύσσοντας ὅτι δέν μποροῦν παρά νά μείνουν πιστοί στό λόγο τους πρός τό δούκα τῆς Μεδίνας καί νά τοῦ παραχωρήσουν τοὺς 16.000 μετανάστες πού ἰσχυρίζονται πώς τοῦ ὑποσχέθηκαν, παρόλο ἀκόμη πού ὁ πρόξενος διασπείρει νέες φήμες ὅτι ἀναμένονται οἱ γαλέρες τῆς Τοσκάνης καί τῆς Μάλτας γιά τήν ἐπιβίβασή τους, ὅμως ἀναγκάζονται στίς 25 τοῦ Μάρτη 1643 νά δεχτοῦν μέ εὐχαριστίες τή διαμεσολάβηση τῶν Βενετῶν πρός τοὺς Τούρκους καί νά δηλώσουν πώς εἶναι ἔτοιμοι νά ἀποσύρουν τό λόγο τους πρός τοὺς Ἰσπανοὺς ἀμέσως μόλις τοὺς διατάξει ἡ Βενετία⁵¹.

Τώρα πιά οἱ Βενετοὶ ἔχουν ὀδηγήσει τά πράγματα στό σημεῖο πού ἐπιθυμοῦσαν. Συνεπικουροῦνται κι ἀπό κάποιες περιέργες συμπτώσεις, ὅπως ἡ ἀνυπόστατη εἶδηση πού κυκλοφόρησε ὅτι δῆθεν ὁ δούκας τῆς Μεδίνας εἶχε μετατεθεῖ στή διοίκηση τοῦ Μιλάνου⁵². Βλέπουν ἐπιπλέον τίς γαλέρες τῆς Μάλτας νά περνοῦν ἀπό τό Ταίναρο δίχως κἀν νά ρίξουν ἄγκυρα⁵³. Βεβαιώνονται λοιπόν ὅτι οἱ συμφωνίες, κι ἂν ἀκόμη ἔχουν συναφθεῖ, δέν θά ὑλοποιηθοῦν —τουλάχιστον στό προσεχές μέλλον. Ὄταν πιά οἱ Μανιάτες μέ τό τελευταῖο τους διάβημα ἐμπιστεύονται τή μοίρα τους στά χέρια τῶν Βενετῶν, ὄχι μόνο βλέπουν τά μεταναστευτικά τους σχέδια νά ματαιώνονται, ἀλλά καί βρίσκονται στήν ἀνάγκη νά ὑποστοῦν

51. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., 135 (ἐπιστολή τῶν Μανιατῶν (τέλη Δεκεμβρίου 1642), στήν ὁποία μεταξύ τῶν ἄλλων πού ἀναφέραμε, προτείνουν νά μεταφερθοῦν μέ ἔξοδα τῶν Βενετῶν μερικοί δημογέροντες, γιά νά ἐξετάσουν τήν περιοχή στήν ὁποία ζητοῦν νά μετοικήσουν), 136 (νέα πρόταση τοῦ προβλεπτή γιά διαμεσολάβηση τοῦ βαίλου, πού οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Μάνης ὑποδέχονται μέ ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ ἡ περίπτωση νά ἐγκατασταθοῦν σέ βενετικό ἔδαφος ἔχει ἀποκλεισθεῖ κατηγορηματικά), 137 (πλήρης ἀποδοχή τῶν προτάσεων μέ τήν τελευταία ἐπιστολή): Ἡ κλιμάκωση τῶν ὑποχωρήσεων εἶναι ὀλοφάνερη. Ἐξάλλου γιά πόσο καιρό ἀκόμα θά μποροῦσαν νά κρύβουν οἱ Μανιάτες τή δύσκολη θέση στήν ὁποία εἶχαν περιέλθει ἀπό τή στιγμή πού, ὅπως φαίνεται, ὁ δούκας τῆς Μεδίνας διέκοψε τίς ἐπαφές μαζί τους στά τέλη τοῦ 1642;

52. Πού ἦταν γνωστή στόν προβλεπτή Ζακύνθου ἤδη κατά τή δεύτερη —καί ἀποφασιστική— ἐπαφή του μέ τοὺς Μανιάτες προεστούς (29 Ἰανουαρίου/8 Φεβρουαρίου 1643). Ἀσφαλῶς ἡ εἶδηση αὐτή τόν καθυσόχασε καί τόν ἐνίσχυσε στή συνάντησή ἐκεῖνη —καί βέβαια δέν θά ἔχασε τήν εὐκαιρία νά τοὺς τήν κοινοποιήσει. Ὅπως ὅποτε ἡ πρώτη σκέψη πού ἔρχεται στό νοῦ εἶναι ὅτι ἡ πληροφορία εἶχε χαλκευθεῖ ἀπό τοὺς Βενετούς, ἐκτός ἂν σημαίνει ἀπλῶς ὅτι ὁ δούκας τῆς Μεδίνας ἐκλέχτηκε νά ἀναλάβει τή διοίκηση τοῦ Μιλάνου, ἐννοεῖται ἀφοῦ πρῶτα θά ἔληγε ἡ θητεία του στή Νεάπολη (ἀπό τήν ὁποία πάντως ἀναχώρησε στίς 14 Μαΐου 1644, βλ. G. GONIGLIO, *I vicere di Napoli...*, σ. 247).

53. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 137, 138.

ἀβोधήτοι τά ἀντίποινα τῶν Τούρκων⁵⁴. Τώρα πού ἐκεῖνοι ἐγκαταλείφθηκαν στό ἔλεός τους, οἱ Βενετοὶ δέν φαίνεται νά θυμούνται τίς ὑποσχέσεις τους γιά ὑποστήριξη⁵⁵. Ἴσα - Ἴσα τούς καταδιώκουν κι αὐτοὶ μέ τή σειρά τους μέ ἀφορμή τήν πειρατεία⁵⁶. Ἀλλά ἀκόμα κι ὅταν μετά ἀπό ἐνάμισο περίπου χρόνο μιά χούφτα Μανιάτες (σαρανταένας ὄλοι κι ὄλοι) θά ἐπιχειρήσουν νά ἀπαλλαγοῦν ἀπό τίς τουρκικές πιέσεις —πού ὀλοφάνερα εἶχαν ἐνταθεῖ—καί νά ἐγκατασταθοῦν στήν Καλαβρία, οἱ Βενετοὶ θά τούς κρατήσουν στήν Κέρκυρα καί τελικά θά τούς δολοφονήσουν ἀργά - ἀργά⁵⁷...

Ξαναρχίζουν λοιπόν, ὅπως θά περίμενε κανεῖς, οἱ συνεννοήσεις μέ τούς Ἴσπανούς: τό Δεκέμβρη τοῦ 1644 ὁ ἐπίσκοπος Χριστόφορος καί δυό Μανιάτες προεστοὶ συναντοῦν στή Βενετία τόν ἐκεῖ πρεσβευτὴ τῆς Ἰσπανίας μαρκήσιο de la Fuente καί τοῦ ζητοῦν ἐπανεναρξη τῶν διαπραγματεύσεων. Ἡ νέα αὐτὴ φάση ἔχει παρουσιαστεῖ διεξοδικά ἀπό τόν Ι. Χασιώτη⁵⁸, ὁ ὁποῖος μάλιστα χρησιμοποίησε ἰσπανικὲς ἀρχεακὲς πηγές. Θά τονίσουμε μόνο πῶς γιά πρώτη φορά ἀπ' ὅσο γνωρίζουμε ἀσχολήθηκε μέ τό ζήτημα τό Συμβούλιο τοῦ Κράτους στή Μαδρίτη⁵⁹ καί, παρότι χαρακτήρισε τήν πραγματοποίησή τῆς μετανάστευσης «σχεδόν ἀδύνατη», δέν ἀπέριψε τήν πρόταση⁶⁰ ἀκολουθώντας τήν πάγια τακτικὴ τῆς Ἰσπανίας νά μὴν ἀποθαρρύνει τούς Ἕλληνας ὅταν ἀποτείνονται σ' αὐτήν. Εὐθυ-

54. Βλ. παραπάνω σ. 196-197.

55. Ἄφου ἡ ἐπίσημη Βενετία, ὅπως εἶδαμε, ἀπέφυγε ὁποιαδήποτε φανερὴ ἀνάμιξη στό ζήτημα —οὔτε φυσικά ἐνέκρινε τό σχέδιο γιά διαμεσολάβηση τοῦ βαΐλου, τό ὁποῖο ἡ Σύγκλητος ἀντιπαρήλθε χωρὶς κανένα σχόλιο (βλ. παραπάνω σημ. 50): Ἐνα κράτος πού ἀσθμαίνοντας ἀγωνίζεται μέ τήν «ἄψογη στάση» του νά περισώσει τά ἐδάφη του δέ θά μπορούσε νά ἐμφανιστεῖ ὡς προστάτης ἀνυπότακτων πληθυσμῶν, πού ὑπάγονταν μάλιστα στήν ἐξουσία τοῦ κυριότερου ἀντιπάλου του, χωρὶς τό φόβο νά τόν ἐρεθίσει ἐπικίνδυνα (γιά τὴν στάση τῆς Βενετίας βλ. παραπάνω σ. 185-193 καί σημ. 14).

56. Στά τέλη τοῦ 1643 εἶχαν συλλάβει ἓνα καῖκι τους (Κ. ΝΤΟΚΟΣ, Ἐπαναστατικὰ κινήσεις..., σ. 226, σημ. 1).

57. Εἶναι ἡ τραγικὴ περίπτωση τοῦ Δήμου Μαχαιρίδη (τόν ἀναφέραμε παραπάνω σ. 200), πού ἔπεσε ἀπὸ τὴ Σκύλλα στή Χάρυβδη: Τά γεγονότα (τέλη 1644 - ἀρχές 1645) στοῦ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, Καί ἄλλη..., σ. 434-436 καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἡ Μάνη..., σ. 139, 140, ἡ ἔρμηνεία τους στοῦ Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Ἑλληνικοὶ ἐποικισμοί..., σ. 120.

58. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, δ.π., σ. 121-127, 147-150.

59. Ἡ ἰσχυρὴ γραφειοκρατικὴ δομὴ τῶν κρατῶν ἐκείνων, παρόλες τίς ἀργοκίνητες διαδικασίες πού τὴν χαρακτήριζαν, καθιστᾷ σχεδόν βέβαιη τὴν πιθανότητα νά εἶχαν συζητηθεῖ στό ἰσπανικὸ Συμβούλιο τοῦ Κράτους (ἢ τουλάχιστον στό Συμβούλιο τῆς Ἰταλίας) καί οἱ προηγούμενες συνεννοήσεις τῶν Μανιατῶν μέ τό δούκα τῆς Μεδίνας (ὅπως ἄλλωστε μέ φυσικότητα εἶχε ὑπαινηθεῖ, προεξοφλώντας τὴν ἀπόρριψη τῶν προτάσεων, ὁ πρόξενος Γεώργιος Λατίνος, βλ. ἐδῶ παραπάνω σ. 205).

60. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, δ.π., σ. 127 (9 Μαρτίου 1645).

γραμμιζόμενοι με την τακτική αυτή συνέχισαν και οι αντιβασιλιάδες της Νεάπολης —ο ναύαρχος της Καστίλλης⁶¹ αρχικά και ο δούκας του Αργος⁶² έπειτα— την επικοινωνία με τους Μανιάτες είτε άπευθείας είτε με ένδιάμεσο τόν πρόξενο Γεώργιο Λατίνο: Οί πολιτικές σκοπιμότητες τών Ίσπανών, πού έπιθυμούσαν τή διατήρηση μιās ανώδυνης έπαφής, όδήγησαν και πάλι τίς διαπραγματεύσεις σε μιá μακριά σήραγγα, σκοτεινή κι άτέλειωτη.

Ή Από τό άδιέξοδο αυτό βγάζει τούς Μανιάτες (γιά νά τούς παρασύρει στό μάτι ένός βιαιότερου κυκλώνα) τό ξέσπασμα τού Κρητικού Πολέμου. Στη δραματική και μακροχρόνια τούτη σύγκρουση διαβλέπουν τή μοναδική ευκαιρία γιά μιá πιό ευόιανη και μόνιμη προσέγγιση με τούς Βενετούς και, πάνω άπ' όλα, τίς ευνοϊκότερες προϋποθέσεις γιά τήν άπελευθέρωση τού Μοριά, τήν όποία δέν θά πάψουν νά επιδιώκουν με άξιοσημείωτη έπιμονή και σταθερότητα, παρόλο πού οί Βενετοί θά τούς άπογοητεύσουν και πάλι. Σχεδόν ταυτόχρονα με τήν έναρξη τών έχθροπραξιών ό έπίσκοπος τής Μάνης προσκαλεί τό Βενετό γενικό προβλεπτή θαλάσσης νά καταπλεύσει στό Πόρτο Κάγιο και νά στρατολογήσει όσους Μανιάτες χρειάζεται⁶³. Ή Αντιπρόσωποι⁶⁴ κατεβαίνουν στην Κρήτη γιά νά προτείνουν

61. G. CONIGLIO, *I vicerè...*, σ. 247-250 (14 Μαΐου 1644 - 11 Φεβρουαρίου 1646). —Ή Αποκαλύπτεται τώρα ότι οί Μανιάτες, παράλληλα με τίς έπαφές τους με τόν έπιφυλακτικό και σκεπτικιστή de la Fuente, άρχισαν συνεννοήσεις και με τό νέο αντιβασιλιά (προφανώς μόλις πληροφορήθηκαν τήν άπομάκρυνση άπό τή Νεάπολη τού δούκα τής Μεδίνας —πραγματική αυτή τή φορά, βλ. παραπάνω σημ. 52), στον όποιο υπέβαλαν τήν ίδια διττή πρόταση γιά κατάληψη τής Πελοποννήσου και γιά όμαδική μετανάστευση (βλ. παρακάτω Ήγγρ. Α, σ. 230-232. - Πρβλ. και Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, Fuentes de la historia griega moderna en archivos y bibliotecas españoles, *Hispania* 29(1969) 151: μνεία πολεμικής πρότασης τού 1644).

62. Βλ. παρακάτω Ήγγρ. Α, σ. 230. —Γιά τό δούκα τού Αργος (Rodrigo Ponce de Leon, 11 Φεβρουαρίου 1646 - 19 Ήανουαρίου 1649) βλ. G. GONIGLIO, *I vicerè di Napoli...*, σ. 251-265.

63. Τόν Αύγουστο τού 1645 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ή Μάνη..., σ. 140-141).

64. Ήνάμεσά τους ίσως νά ήταν και οί γνωστοί μας άδελφοί Μιχάλης και Νικόλας Γιατρός. ΉΟπωσδήποτε πάντως πρέπει νά συμπεριλαμβανόταν —άν όχι και νά ήγούνταν—ένα άλλο σπουδαίο μέλος τής πατριάς εκείνης, ό Λουκάς Γιατρός, πού έπίσης άπό τόν Αύγουστο τού 1645 επιδίωκε συνάντηση με τό Βενετό γενικό προβλεπτή, γιά νά τού ζητήσει μισή μοίρα γαλερών με τίς όποιες ύποσχόταν ότι αυτός και οί άντρες του θά κατακτούσαν όλόκληρο τό Μοριά (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ό.π., σ. 141). —Στήν έπιδρομή έναντίον τής Καλαμάτας τό 1659 θά πρωτοστατήσει στην κινητοποίηση τών Μανιατών και τών Μεσσηνίων, τών όποιων «οί (έπαναστατικές) διαθέσεις δε θά μπορούσαν νά

στρατιωτική βοήθεια στο γενικό προβλεπτή Κρήτης Ἐντρέα Κορναγο καὶ νά δηλώσουν ὑποταγή στή Βενετία⁶⁵. Σέ ἔνδειξη πίστεως καὶ ἀφοσίωσης τοῦ προσφέρουν δαχτυλίδι — κι ἐκεῖνος, μέ ἀνέμελη εὐγνωμοσύνη, ἀντιπροσφέρει ἓνα δικό του μέ χαραγμένα τὰ διακριτικά του⁶⁶.

Σέ στεριά καὶ θάλασσα οἱ Μανιάτες διενεργοῦν καθημερινά ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι πετρωμένοι ἀπὸ φόβο ἀποφεύγουν νά ἀντιδράσουν⁶⁷. Ἐνῶ ὁ Μιχάλης Γιατρός συνεργάζεται μέ τόν πρόξενο στή Ζάκυνθο γιὰ τήν προώθηση τῶν συνεννοήσεων μέ τούς Ἴσπανούς (πού εὐλογοῦν ἀναζωπυρώνονται), τήν ἴδια ἐκείνη στιγμή διοχετεύει πληροφορίες χρήσιμες στοὺς Βενετούς (μέχρι καὶ γιὰ τήν προέλαση τῶν Ρώσων στίς ὀθωμανικές κτήσεις). Ἄλλά παρόλη τή δεξιότητά στήν ἐφαρμογή τῆς παλιάς δοκιμασμένης πρακτικῆς (ὁ πρόξενος ἀφήνει νά διαρρεύσουν οἱ πληροφορίες γιὰ τίς ἐπαφές του μέ «κάποιο Μανιάτη προεστό», ἐνῶ παράλληλα ὁ Μιχάλης Γιατρός διατυπώνει πρὸς τόν προβλεπτή ἀπερίφραστα παράπονα γιὰ τήν πλήρη ἐγκατάλειψη τῆς Μάνης ἀπὸ τούς Βενετούς⁶⁸), οἱ τελευταῖοι θά προσπεράσουν μέ ἀδιαφορία τὸ δόλωμα καὶ θά παραμείνουν παγεροὶ καὶ καχύποπτοι: Τὸ δαχτυλίδι τοῦ

εἶναι πιὸ ζωντανὸ οὔτε πιὸ φλογερό» (*fervide* κι ὄχι *fenide* [=;] ὅπως ἐκδίδει ὁ Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἐπαναστατικές κινήσεις στήν Πελοπόννησο στὰ 1659, *Πελοποννησιακά* 8 (1971) 258, ἀντιστρέφοντας καὶ τὸ νόημα τῆς φράσης στήν ἀπόδοση, σ. 259). Οἱ ἡγετικές του ἱκανότητες καὶ οἱ ὑπηρεσίες του πρὸς τὴ Βενετία θά ἀναγνωριστοῦν καὶ ἔμπρακτα ἀπὸ τὸ Φραγκίσκο Μοροσίνι, ὁ ὁποῖος θά τοῦ χορηγήσει μνησιαῖο ἐπίδομα 50 δουκάτων, πού θά τὸ εἰσπράττει ἀπὸ τὸ ἐτήσιο χαράτσι πού κατέβαλλε στοὺς Βενετούς ἢ Μῆλος (τὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου φορολογοῦνταν διπλά ἀπὸ Τούρκους καὶ Βενετούς — κάποτε καὶ τριπλά, ἀπὸ τούς κουρσάρους— γιὰ πολὺ μεγαλύτερο διάστημα ἀπ' ὅσο μέχρι σήμερα πιστεύεται). Στὰ τέλη Φεβρουαρίου τοῦ 1660 ὁ Μοροσίνι σκόπευε νά τὸν ξαναστελεῖ μετὰ τρία πλοῖα καὶ πολλὰ πολεμοφόδια γιὰ νά ξεσηκώσει καὶ πάλι σύσσωμος τοὺς Μανιάτες ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὰ σκληρὰ ἀντίποινα τῶν Τούρκων ἐναντίον τους ἐπὶ ἓνα σχεδὸν χρόνο, ἀλλὰ δὲν γνωρίζουμε τὴν ἔκβαση τοῦ σχεδίου του (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 151, 152, 155).

65. G. BRUSONI, *Historia dell' ultima guerra tra veneziani e turchi...*, Βενετία 1673, Μέρος 1^ο, σ. 67. Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία...*, τ. 3, σ. 488: Οἱ Μανιάτες προσφέρουν 25.000 στρατιῶτες!

66. G. BRUSONI, ὁ.π. Πρβλ. καὶ Π. ΧΙΩΤΗ, *Σειράς...*, σ. 191.

67. Βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α', σ. 230. Πρβλ. καὶ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, ὁ.π., σ. 140-143.

68. Σέ ἐπιστολή του πρὸς τόν προβλεπτή Ζακύνθου ἀπὸ Οἴτυλο 3/13 Σεπτεμβρίου 1646 (γιὰ ὅλα αὐτὰ βλ. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ, Ἡ Μάνη..., σ. 142-143): Ὁ προβλεπτής βέβαια δὲν ὑποψιάζεται ὅτι ὁ Μιχάλης Γιατρός πού τοῦ διαβιβάζει εἰδήσεις γιὰ τούς Ρώσους, Τρανσυλβανούς, Βλάχους, καθὼς καὶ γιὰ τὸ βενετικό καὶ τὸν ὀθωμανικό στόλο, εἶναι ὁ ἴδιος ἐκεῖνος Μανιάτης προεστός πού ἀλληλογραφεῖ παράλληλα καὶ μέ τόν ἐκεῖ πρόξενο τῆς Ἰσπανίας...

άρραβώνα δέν θά ὀδηγήσει σέ γάμο, ἡ νύφη δέν θ' ἀντικρῦσει τό γαμπρό οὔτε κἀν ἀπό μακριά.

Αὐτή τή φορά ὅμως οἱ Μανιάτες δέ χρονοτριβοῦν περιμένοντας νά ξεπεράσουν ἀπό μόνοι τους οἱ Βενετοὶ τοὺς δισταγμούς τους. Συγχρονίζονται μέ τή γοργή ροή τῶν γεγονότων καί ἐπιχειροῦν νά ἐκβιάσουν τή συμμετοχή τους ὑποβάλλοντας καί πάλι στοὺς Ἴσπανούς⁶⁹ τήν παλιά πρόταση γιὰ κατάκτηση τοῦ Μοριᾶ⁷⁰, πού βέβαια τώρα ἡ σημασία της ἔχει ἀναβαθμιστεῖ μέσα στίς νέες συγκυρίες: Ὑπολογίζοντας στή σύγχυση πού ἔχει προκαλέσει ὁ Κρητικός Πόλεμος καί στήν ἀπειρία τῶν πιθανοτήτων γιὰ γενίκευση τῆς σύρραξης, ζητοῦν μέσω τοῦ προξένου Γεωργίου Λατίνου ἀπό τοὺς Ἴσπανούς πολεμοφόδια καί ἀρχηγούς γιὰ νά ὀδηγήσουν στή μάχη 12.000 ἄντρες, οἱ ὁποῖοι προελαύνοντας στό ἐσωτερικό θά ἐνωθοῦν μέ ἄλλους 20.000 Μοραῖτες ἔτοιμους νά ξεσηκωθοῦν ἐξαιτίας τῆς τυραννικότητας τῶν Τούρκων.

Μέ τή διαβεβαίωση ὅτι καί μόνο στήν ἐμφάνιση τῆς ἰσπανικῆς ἀρμάδας οἱ Τούρκοι «θά πεθάνουν ἀπ' τό φόβο τους», ζητοῦν 12.000 «ἀρκοβούζια τοῦ χεριοῦ, τύπου Βενετίας» καί πυρομαχικά (μπαρούτι, φυτίλια κ.λπ.) γιὰ τόν ἐξοπλισμό 20.000 ἀντρῶν (συνυπολογίζοντας ὀλοφάνερα καί τοὺς μάχιμους τῶν παραπλήσιων ἐπαρχιῶν). Δηλώνουν ὅτι διαθέτουν ἤδη 3-4.000 ἀρκοβούζια καί 1.000 περίπου ἄλογα καί ὑποζύγια, τῶν ὁποίων τόν ἀριθμό ὑπόσχονται νά πολλαπλασιάσουν μέσα σέ λίγες μέρες ἀπό τήν ἐναρξη τῶν ἐπιχειρήσεων μέ ἐπιδρομές στή Σπάρτη [= Μυστρά] καί τίς ἄλλες γειτονικές περιοχές (τοὺς λείπουν μόνο σέλες καί χαλινάρια). Τονίζουν τίς πολεμικές ικανότητες,

69. Ὅπως ἀναφέραμε, οἱ συνεννοήσεις εἶχαν συνεχιστεῖ καί μέ τό δούκα τοῦ Arcos, πού ὀνομάστηκε ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης στίς 11 Φεβρουαρίου 1646 (βλ. παραπάνω σημ. 62). Οἱ συνεννοήσεις αὐτές πρέπει νά εἶχαν ἐνταθεῖ τήν ἀνοιξη, ἂν κρίνουμε ἀπό τήν ἐπιστολή τῶν Μανιατῶν πρὸς τόν πρόξενο τῆς Ἰσπανίας Γεώργιο Λατίνο στίς 17/27 Ἰουνίου (βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Α', σ. 230), ἀπό τήν ὁποία πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ τελευταῖος εἶχε μεταβεῖ πρόσφατα στή Νεάπολη, ὅπου δέν ἀποκλείεται νά εἶχε διαπραγματευτεῖ καί τό ζήτημα τῆς μετανάστευσης. Ἐπιστρέφοντας πάντως στή Ζάκυνθο βρῆκε νά τόν περιμένει ἐπιστολή στά ἰταλικά τοῦ Μιχάλη Γιατροῦ, στήν ὁποία ὁ τελευταῖος τοῦ ἀνέπτυσσε μέ λεπτομέρειες ἓνα σχέδιο στρατιωτικῆς ἐπέμβασης τῶν Ἰσπανῶν στήν Πελοπόννησο μέ τή συνεργασία τῶν Βενετῶν. Ὁ Λατίνος μέ τή σειρά του ζήτησε ἐπιβεβαίωση τῆς πρότασης καί διευκρινήσεις, τίς ὁποῖες τοῦ παρέχουν οἱ Μανιάτες μέ τήν ἐπιστολή ἀκριβῶς τῆς 17/27 Ἰουνίου 1646 (= Ἔγγρ. Α').

70. Χωρίς νά παραλείψουν καί πάλι νά ζητήσουν, σέ περίπτωση ἀποτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος, τή μαζική μεταφορά τους στήν Κάτω Ἰταλία καί μάλιστα μέ ἰσπανικά πλοῖα, στά ὁποῖα θά ἐπιβιβάζονταν 40.000 ψυχές μαζί μέ ὄλα τὰ ὑπάρχοντά τους, καθώς καί μέ τρόφιμα γιὰ τή συντήρησή τους ἐπὶ ἓνα χρόνο (Ἔγγρ. Α, σ. 231).

τή γενναιότητα καί τή στρατιωτική τους εμπειρία («δέν ὑπάρχει κανεῖς ἐδῶ πού νά μὴν ξέρει νά χειρίζεται ὄπλα») καί ὑπόσχονται πίστη καί ὑπακοή στό διοικητή καί τούς ἀξιωματικούς πού ζητοῦν νά τούς στείλουν οἱ Ἴσπανοί. Ἐπαίρονται γιά τίς χερσαῖες καί ναυτικές ἐπιτυχίες τους⁷¹ ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἀπό τούς ὁποίους κατοικοῦν χωριστά καί δέν τούς ὑπολογίζουν διόλου, ἀρκεῖ νά διαθέτουν ὄπλα, πού εἶναι «τόσο ἀπαραίτητα στόν πόλεμο». Ὑποστηρίζουν ὅτι, πέρα ἀπό τή διάθεση τῶν ὄπλων αὐτῶν, ὁ πόλεμος πού προτείνουν θά εἶναι ἀπολύτως ἀνέξοδος γιά τήν Ἰσπανία. Σ' αὐτήν ἐναποθέτουν τίς ἐλπίδες τους κάθε πού φτάνει ὁ καιρός τῆς εἰσπραξίας τῶν φόρων ἀπό τούς Ὀθωμανούς καί προσμένουν τή στρατιωτική τῆς ἐπέμβαση ἢ τή μεταφορά τους στά ἐδάφη τῆς. Γι' αὐτό ἐξορκίζουν τόν πρόξενο Γεώργιο Λατίνο νά μεσολαβήσει ὥστε νά εὐδοιωθοῦν τά αἰτήματά τους γρήγορα, πρὶν κατορθώσουν οἱ Τούρκοι νά ἀναλάβουν τίς δυνάμεις τους ἀπό τόν πόλεμο τῆς Κρήτης, ὅποτε θά περάσουν ἀπό μαχαίρι ὄλους τούς Μανιάτες —καί τό κρίμα θά πέσει στόν ἴδιο τόν πρόξενο καί κυρίως στό δούκα τῆς Μεδίνας.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι προτείνουν ἐπιπλέον νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ συνδρομή τῆς Βενετίας, γιά νά ἀποκλείσει μέ τό στόλο της τόν Ἴσθμο τῆς Κορίνθου⁷². Ἀλλά ἐπίσης ἐκπληκτικό —καί χαρακτηριστικό τῆς

71. Γιά τίς ὁποῖες βλ. παραπάνω σ. 194 καί σημ. 11-13.

72. Ἐν οἱ Μανιάτες ὑπεραπλουστεύουν τή διεθνή διπλωματία καί τίς σχέσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν τόσο μεταξύ τους ὅσο καί μέ τήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία καθῶς εἶναι προσκολλημένοι ἐπίμονα στήν ἰδέα τῆς «σταυροφορίας» πού εἶχε πιά ἐκφυλιστεῖ στό 17^ο αἰῶνα, ὅμως σταθμίζουν εὐστοχα τό ζήτημα πού κατεξοχῆν τούς ἐνδιαφέρει, δείχνοντας νά ἔχουν ἀφομοιώσει τά βασικά διδάγματα τῆς στρατιωτικῆς ἱστορίας τοῦ τόπου τους: Ἡ καίρια στρατηγική σημασία πού εἶχε τό Ἐξαμίλι γιά τήν ἀσφάλεια τῆς Πελοποννήσου καί γιά τήν ἐδραίωση ὁποιοῦδήποτε ἐπαναστατικοῦ κινήματος, στοιχειωμένη στή συνείδησή τους ἀπό τόν καιρό τῶν δεσποτῶν (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Τά τείχη τοῦ Ἴσθμου τῆς Κορίνθου κατά τούς μέσους αἰῶνας, *Νέος Ἑλληνομνημῶν* 2 (1905) 435-486· Δ. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ, *Le Despotat grec de Morée*, ἔκδοση ἀναθεωρημένη καί ἐπηξημένη ἀπό τή Χρῦσα Μαλτέζου, [τ. 1], *Histoire politique*, Variorum Reprints, Λονδίνο 1975, σ. 143, 168-171, 175, 191, 193-196, 202, 226-227, 233-235, 349-350, 355 καί [τ. 2], *Vie et institutions*, ὅ.π., 140-143, 237-238. - Ἄλλη βιβλιογραφία: Χ. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ, Προτάσεις οἰκονομικῆς καί κοινωνικῆς πολιτικῆς ἀπό τόν Βησσαρίωνα, *Βυζαντινός Δόμος* 5-6 (1992) 50 σημ. 14), ξαναγυρίζει, μόνιμη ἐπωδός, στα σχέδιά τους (ὅπως ἐδῶ πού ζητοῦν τόν ἀποκλεισμό του, σκοπεύοντας νά τό ὀχυρώσουν μετά τήν ἐπιτυχία τῆς ἐπανάστασης, βλ. Ἐγγρ. Α', σ. 232) καί ἡ κατάληψή του προβάλλεται ὡς ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τή συμμετοχή τους σέ τυχοδιωκτικά ἐγχειρήματα, ὅπως ἐκεῖνο τοῦ Φραγκίσκου Morosini στά 1659 (... Ἄλλ', ὃ ἀφέντη ὑψηλότατε, τό Ἐξαμίλι νά πιάσεις πρῶτα... καί πάλι: ... ἀφόντες πιάσεις τό Ἐξαμίλι, θέλομεν κινήσει ὄλοι... Εἰδεμή, ἄν βαρέσεις καί χαλάσεις

επίμονης προσήλωσης τῶν Μανιατῶν στήν ἰδέα τῆς ἐπανάστασης— εἶναι τό γεγονός ὅτι τό ἴδιο αὐτό κείμενο τῆς 27 Ἰουνίου 1646 θά τό ὑποβάλουν καί πάλι μετά ἀπό ἑννιά ὀλόκληρα χρόνια, στίς 27 Ὀκτωβρίου 1655⁷³, σχεδόν αὐτοῦσιο, μέ ἐλάχιστες παραλλαγές —καί ὀπωσδήποτε βέβαια χωρίς τήν πρόταση γιά συμμετοχή τῶν Βενετῶν⁷⁴, πού ἀσφαλῶς ἦταν ἐξωπραγματική.

Ἐπροσδόκητα, θά λέγαμε, ὁ ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης δούκας τοῦ Arcos, στόν ὁποῖο ὁ πρόξενος Γεώργιος Λατίνος διαβιβάζει τίς προτάσεις⁷⁵, ἀποφασίζει νά δώσει συνέχεια στήν ὑπόθεση: Μέ ἐντολή του στίς 8 Ἰουνίου 1647 συνεδριάζει τό ἀνώτατο συμβούλιο τοῦ βασιλείου, τό Col-

δύο καί τρία κάστρα, ἀπέκει μᾶς ἀφήσεις, ἔρχεται ὁ Τοῦρκος καί μᾶς χαλᾷ... καί ἀκόμα πύο κατηγορηματικά: «... Ἐδῶ δέν ἔχει νά κινήσει ὁ πόλεμος τοῦ Μοριᾶ, ἀν πρῶτα δέν ἀποκλειστεί τό Ἐξαμίλι... ὅταν ὁ Θεός σᾶς φωτίσει νά κλείσετε τό Ἐξαμίλι, θά εἴμαστε πάντα ἔτοιμοι... ἀλλά ἄν ἡ ἐξοχότητά σου θέλει [να ξεσηκωθοῦμε] τώρα ἀμέσως, δέν εἶναι καιρός. Ὅταν ὁμως κλείσουν οἱ πύλες [τῆς Πελοποννήσου], οἱ ἔχθροί δέν θά ἔχουν τόπο γιά νά μοῦν...» (ἀπόδοση ἀπό τά ἰταλικά δική μου): Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἐπαναστατικές κινήσεις..., σ. 244, 246 καί 250 ἀντίστοιχα). - Φυσικά καί οἱ Βενετοί μέ τή σειρά τους, ὅταν θά καταλάβουν τήν Πελοπόννησο, θά μελετήσουν μέ προσοχή τό ζήτημα (ΧΡΥΣΑ ΜΑΛΤΕΖΟΥ, Βενετσιάνικες ἐκθέσεις γιά τήν ὀχύρωση τοῦ Ἴσθμοῦ τῆς Κορίνθου στά τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα, Πρακτικά Α΄ Διεθνoῦς Συνεδρίου Πελοποννησιακῶν Σπουδῶν, τ. 3, Ἀθήνα 1976-1978, σ. 269-276 καί ἐιδικότερα 273, 275).

73. Τό ἐκδίδει ὁ Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 152-154 (πρβλ. καί σ. 130-131): Ἡ ἐπιστολή ἀπευθύνεται αὐτῇ τῇ φορά στόν Καίσαρα Λατίνο [γιό τοῦ Γεωργίου], νέο πρόξενο τῆς Ἰσπανίας στή Ζάκυνθο, καί ἀνταποκρίνεται σέ σχετική ἔκκλησή του ἔπειτα ἀπό ἐπανεπιλημμένες ἐπιστολές τοῦ πρεσβευτῆ la Fuente καί τοῦ νέου ἀντιβασιλιᾶ τῆς Νεάπολης κόμη de Castillo, μέ τίς ὁποῖες τόν παρακινούσαν νά ἐνεργήσει γιά τή συνέχιση καί τήν ὀλοκλήρωση τῶν διαπραγματεύσεων.
74. Μέ τήν ἐξαίρεση τοῦ τμήματος αὐτοῦ καί τῆς ἀρχῆς τῆς ἐπιστολῆς (πού, ὅπως εἶδαμε παραπάνω σημ. 73 εἶναι διαφορετική, ἐνῶ στή συνέχεια τό ἱστορικό τῶν συνεννοήσεων παρατίθεται συντομευμένο καί ἀκρωτηριασμένο), τό ὑπόλοιπο κείμενο ἐπαναλαμβάνεται καταλέξι μέχρι τό τέλος: ἀπλῶς τά 12.000 ἀρκοβούζια πού ζητοῦν ἔχουν ἀῦξηθεῖ σέ 15.000, ἡ λεία τῶν 10.000 αἰγοπροβάτων ἔχει μειωθεῖ σέ 8.000, ἐνῶ ἔχουν παραλειφθεῖ ἐντελῶς ἡ σύλληψη τῶν 10 σκαφῶν, ἡ μνεία τῆς ἀποστολῆς τοῦ ἐπισκόπου Μάνης καί τοῦ Ἀλέξανδρου Φεράνου καί τέλος ἡ ἠθική προειδοποίηση ὅτι σέ περίπτωση ἐκστρατείας τῶν Τοῦρκων ἐναντίον τους τό κρίμα θά πέσει στά κεφάλια τοῦ δούκα τῆς Μεδίνας καί τοῦ προξένου (ἀντιπρβλ. Ἑγγρ. Α΄, ἐδῶ παρακάτω σ. 230-232 καί Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, ὀ.π.). —Δέν ἀποκλείεται καθόλου ἐπομένως τό κύριο μέρος τοῦ ἐγγράφου μᾶς νά ἔχει ξαναχρησιμοποιηθεῖ καί ἄλλες φορές ἀκόμα, ὅπως πράγματι συνέβη καί πάλι τό Γενάρη τοῦ 1658, (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὀ.π., σ. 132 καί σημ. 3).
75. Καθῶς καί στόν πρεσβευτῆ τῆς Ἰσπανίας στή Βενετία μαρκήσιο de la Fuente. Ἀπό τόν πρεσβευτῆ καί τόν ἀντιβασιλιᾶ ἐνημερώθηκε στή συνέχεια μέ ἄλλα ἀντίγραφα τό Συμβούλιο τοῦ Κράτους στή Μαδρίτη (1647: βλ. ἐδῶ παρακάτω Ἑγγρ. Γ΄, σ. 236).

laterale, καί ικανοποιεί σχεδόν όλες τις απαιτήσεις τῶν Μανιατῶν, ὅσες ἀναφέρονται στήν ἐγκατάστασή τους στήν Κάτω Ἰταλία⁷⁶. Τό σχετικό κείμενο, πού ἐμφανίζεται μέ τή μορφή συνθήκης μεταξύ τοῦ βασιλείου τῆς Νεάπολης καί τῶν Μανιατῶν⁷⁷, περιέχει τούς ἀκόλουθους ὅρους⁷⁸:

1) Ἐπειδή πρὸς τό παρόν τό ἰσπανικό κράτος ἀδυνατεῖ νά τούς διαθέσει πλοῖα, ἢ μεταφορά τῶν ἐποίκων (πού κρίνεται χρήσιμη, γιατί πρόκειται γιά πληθυσμό ἐμπειροστά στρατιωτικά καί τίς καλλιέργειες) θά πραγματοποιηθεῖ μέ τά δικά τους σκάφη (μέ ἐπανειλημμένα ταξίδια) καί μέ ὅσα θά τούς παραχωρήσουν οἱ βαρόνοι ἐκεῖνοι πού ἐνδιαφέρονται γιά τήν ἐγκατάστασή τους στά φέουδά τους, ἢ ὁποῖα, μέ εὐθύνη τῶν τελευταίων, δέν πρέπει νά προκαλέσει σύγχυση καί προβλήματα στό βασίλειο⁷⁹. 2) Παραχωρεῖται στοὺς ἐποίκους ἀπαλλαγή ἀπὸ ὅλους τούς φόρους⁸⁰ καί ἀπὸ τήν ὑποχρέωση

76. Ἐγγρ. Β', σ. 232-235: Ὁ δούκας τοῦ Arcos εἶχε ἀναθέσει στό Ματθαῖο de Casanatte (μέλος τοῦ προεδρείου τοῦ Collaterale, τό ὁποῖο ἐλεγχόταν ἀπὸ τούς εὐγενεῖς ἤδη ἀπὸ τό 1646, βλ. P. L. ROVITO, La rivoluzione costituzionale di Napoli (1647-48), *Rivista Storica Italiana* 98 (1986) 380 καί (γιά τή δράση καί τήν κατοπινή του τύχη) 381 σημ. 45, 399 σημ. 113, 421 σημ. 192, 455 καί σημ. 312) καί τό δούκα τοῦ Caivano ("Ἄγγελο Barile, γραμματέα τοῦ βασιλείου, βλ. ὁ.π., σ. 380, 420 καί σημ. 191) νά μελετήσουν τό ζήτημα καί νά ἐτοιμάσουν σχετική εἰσήγηση, πού ὑποβλήθηκε τελικά στό Collaterale στίς 8 Ἰουνίου 1647, ὅπως εἴπαμε.

77. Τῶν ὁποίων ἀντιπρόσωποι ἀσφαλῶς παρευρίσκονταν στή Νεάπολη, ὅπως φαίνεται καί ἀπὸ τήν καταληκτικῆρα φράση τῆς συνθήκης (*Terminato in Napoli con li mainoti...*: Ἐγγρ. Β', σ. 235 - Πρβλ. καί σ. 221, σημ. 102.), δέ γνωρίζουμε ὅμως οὔτε πόσοι οὔτε ποιοί ἦταν.

78. Στίς ἐπόμενες ὑποσημειώσεις θά ἀντιπαραβάλουμε τούς ὅρους αὐτούς μέ ἐκείνους τῶν ἄλλων ἐξι ἀνάλογων κειμένων πού ἔχουν δημοσιευτεῖ μέχρι τώρα: τῆς σύμβασης τοῦ 1641 (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Καί ἄλλη..., σ. 435-436, στό ἐξῆς: Μ μέ ἐκθέτη τόν ἀριθμό τοῦ ἀντίστοιχου ἄρθρου), τοῦ προσχεδίου τοῦ 1644 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοί ἐποικισμοί..., σ. 122-126 καί 149-150, στό ἐξῆς: Χ μέ ἐκθέτη γράμμα τοῦ ἀλφαβήτου), τῶν δυο αἰτήσεων τοῦ 1663 πρὸς τό δούκα τῆς Τοσκάνης, τῆς σύμβασης μέ τό φεουδάρχη Ἰούλιο Upezzinghi καί τῆς συνθήκης τοῦ 1670 (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ὁ εἰς τήν Τοσκάναν ἐξοικισμός..., σ. 403-405 (πρβλ. καί 405-408), 409-410 (πρβλ. καί 410-412), 416-418 (πρβλ. καί 415-416) καί 429-431 (πρβλ. καί 431-433) ἀντίστοιχα, στό ἐξῆς: ΛΑ, ΛΒ, ΛΓ καί ΛΔ μέ ἐκθέτες πάλι τούς ἀριθμούς τῶν σχετικῶν ἄρθρων).

79. Μ¹ Χ^α: δωρεάν μεταφορά καί συντήρησή τους στή διάρκεια τοῦ ταξιδιοῦ. - ΛΑ⁵: Χορήγηση 4 ρεαλιῶν κατὰ ἄτομο γιά τά ναῦλα (πρβλ. καί ΛΓ²: μέ ὑποχρέωση ἀπόδοσης σέ ἄδηλη προθεσμία). - ΛΔ¹: μετάβαση μέ ἑξοδά τους. - ΛΒ¹⁰: διάθεση πλοίων γιά τή μεταφορά [καί:] τῶν κοπαδιῶν τους.

80. Πρβλ. καί ΛΒ⁵. - Μ⁸, Χ^α: φοροαπαλλαγή γιά 10 χρόνια. - ΛΑ⁴, ΛΔ⁵: φορολογική ἐξομοίωσή τους μέ τούς γηγενεῖς.

παροχής καταλύματος σέ στρατιῶτες⁸¹ καί ἄλλους κρατικούς λειτουργούς γιά 15 χρόνια. Ὅσοι μάλιστα χτίσουν σπίτια σέ ἐρημικές περιοχές θά ἀπολαμβάνουν αὐτό τό τελευταῖο προνόμιο γιά πάντα. 3) Στίς βαρονίες καί τά ἐκκλησιαστικά φέουδα πού θά ἐποικίσουν οἱ Μανιάτες θά ἔχουν τά ἴδια δικαιώματα μέ τούς ἄλλους ὑπηκόους τῆς Ἰσπανίας⁸² καί στά περάσματα καί τά τελωνεῖα τά ἴδια μέ [τούς πρόσφυγες] τῆς Κορώνης⁸³. 4) Θά τούς παραχωρηθοῦν σπίτια μέ

81. M⁸: γιά 10 χρόνια (πρβλ. καί X^{1b} ὅπου τό νόημα ἀντεστραμμένο). -ΛB⁸: διαρκῆς ἀπαλλαγῆ ἔσαιί.
82. M³: θεωροῦνται ὑπῆκοοι τοῦ βασιλιᾶ καί δέν ὑποχρεώνονται σέ ἀγγαρεῖς παρά μόνο στήν ἀπόδοση τῆς δεκάτης στό βαρόνο. Ἀπαλλάσσονται ἀπό κάθε στρατιωτική ὑπηρεσία. - X^{8,6}: ἐπίσης θεωροῦνται ὑπῆκοοι (*βασάλοι*) τοῦ βασιλιᾶ, δέν ὑπόκεινται σέ ἀγγαρεῖς, ἀλλά ὑποχρεώνονται νά ἐγκατασταθοῦν ὅπου τούς ὑποδειχτεῖ (τό ζήτημα αὐτό δέν θίγεται σέ κανένα ἄλλο κείμενο. Μόνο στό M¹² ὀρίζεται ὅτι, σέ περίπτωση πλημμυρίδας ἐποίκων, θά δικαιουται ὁ ἀντιβασιλιάς νά μετακινήσει ἓνα τμήμα τοῦ πληθυσμοῦ. Μέ τό M¹¹ τούς παραχωρεῖται τό δικαίωμα νά μετοικήσουν ἀπό τόν τόπο τῆς πρώτης ἐγκατάστασης (ἀλλά στό νέο τόπο θά ἔπρεπε νά χτίσουν τήν ἐκκλησία τους μέ ἕξοδά τους), ἐνῶ τό ΛΓ⁶ ἀπαγορεύει τή μετοίκηση, ἀλλά καί τήν ἀποπομπή τους ἀπό τό φέουδο, πού θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεῖ μονάχα μετά ἀπό σχετική γνωμάτευση τοῦ ἀρμόδιου κυβερνητικοῦ ὄργανου. Μέ τό ΛB⁹ ζητοῦν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Μανιατῶν νά ἐπιθεωρήσουν πρῶτα τόν τόπο τοῦ ἐποικισμοῦ (πράγμα πού μάλλον ἐξυπακούεται καί γιά ὅλες τίς ἄλλες περιπτώσεις — πρβλ. καί ἐδῶ παραπάνω σ. 199-200) καί μέ τό ΛB³ νά κατοικήσουν ὅλοι μαζί στόν ἴδιο τόπο). Φυσικά στήν περίπτωση τῆς σύμβασης μέ τό φεουδάρχη Upezzinghi (ΛΓ¹) ὁ τόπος ἐγκατάστασης εἶναι σαφῶς καθορισμένος, ὅπως ἦταν καί στή σύμβαση τοῦ 1641 (M: βλ. ἐδῶ παραπάνω σ. 199-200). -ΛA¹⁰⁻¹¹, ΛΔ⁸⁻⁹: θά τηροῦν τούς νόμους τοῦ κράτους καί θά ὀρκιστοῦν πίστη στό δούκα μετά τήν ἀφιξή τους. -M¹³, X¹ⁿ: θά θεωροῦν δικούς τους φίλους τούς συμμάχους τῆς Ἰσπανίας καί ἐχθρούς τούς ἀντιπάλους τῆς.
83. Γιά τήν ἐγκατάσταση τῶν Κορωναιῶν σέ περιοχές τῆς Κάτω Ἰταλίας μετά τή μαζική φυγή τους στά 1533-1534 καί τή σημαντική τους θέση ἰδίως στήν Ἑλληνική Κοινότητα τῆς Νεάπολης βλ. I. ΧΑΣΙΩΤΗ, Ἡ Πελοπόννησος στό πλαίσιο τῆς μεσογειακῆς πολιτικῆς τοῦ Καρόλου Ε', *Πελοποννησιακά* 15 (1982-1984) 218-225 καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Sull' organizzazione, incorporazione sociale e ideologia politica dei greci a Napoli (dal XV alla metà del XIX sec.), *Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* 20 (1981) 411-452. Πρβλ. καί ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, La comunità greca di Napoli e i moti insurrezionali nella penisola balcanica meridionale durante la seconda metà del XVI secolo, *Balkan Studies* 10 (1969) 279-288. — Γιά τά προνόμια πού παραχώρησε ὁ Κάρολος Ε' στοὺς Κορωναίους πρόσφυγες καί τήν ἑλληνική κοινότητα τῆς Νεάπολης βλ. P. P. ΡΟΔΟΤᾶ, *Dell' origine, progresso e stato presente del rito greco in Italia...*, Ρώμη 1763, σ. 57, 97-99 (σχετικό ἔγγραφο τῆς 18 Ἰουλίου 1534 ἔχει ἐκδώσει ὁ ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἡ ἑλληνική ἐκκλησία Νεαπόλεως, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 20 (1926) 161-163, πρβλ. καί σ. 9-11) καί I. ΧΑΣΙΩΤΗ, Sull' organizzazione..., σ. 419 σημ. 19. Ο ΙΔΙΟΣ., ὁ.π., σ. 417-418 καί σημ. 12 καί ὁ ΣΤ. ΚΑΚΛΑΜΑΝΗΣ, Μιχαήλ Ροσέτος: Κορωναῖος κωδικογράφος

δαπάνες τῶν βαρόνων, γιά τά ὅποια θά καταβάλλουν φόρο χρησικτησίας 5%. Ἐάν ἐπιλέξουν νά τά χτίσουν μόνοι τούς, θα ἐπιβαρύνονται μόνο μέ τό φόρο τοῦ οἰκοπέδου⁸⁴. Μέχρι τήν ἀποπεράτωσή τους θά δικαιοῦνται νά ξυλεύονται ἀπό τά δάση πού ἐκμεταλλεύεται καί ἡ βασιλική αὐλή, γιά νά κατασκευάσουν καλύβες. 5) Σέ κάθε τόπο ἐγκατάστασης θά ἀνεγερθεῖ καί μιᾶ ἐκκλησία μέ ἔξοδα τῶν βαρόνων, τήν ὁποία οἱ Μανιάτες θά διακοσμήσουν στή συνέχεια⁸⁵. Θά ἐξασφαλισθεῖ ἀπό τόν πάπα ἄδεια γιά τήν ἄσκηση τῆς ὀρθόδοξης λατρείας, ἀλλά οἱ Μανιάτες θά ὑπάγονται στή δικαιοδοσία τῶν τοπικῶν Λατίνων ἐπισκόπων. Ὑπόσχεται ὁμως ὁ ἀντιβασιλιάς νά ὑπερασπίζεται τό δόγμα τους καί νά μήν ἐπιτρέψει τήν ἄλλοτρίωσή του⁸⁶. 6) Ἡ δικαιοσύνη θά ἀπονέμεται ἀπό τούς καπετάνιους καί κυβερνήτες πού θά διορίσουν οἱ βαρόνοι σύμφωνα μέ τούς καταστατικούς νόμους τοῦ βασιλείου, ἐλλείψει τῶν ὁποίων θά ὀρίζεται ἕνας πάρεδρος. Ἡ θητεία τους θά εἶναι ἐτήσια καί τό ἀξίωμά τους θά ἐπιτρέπεται νά τό ἀναθέτουν οἱ βαρόνοι καί σέ Ἑλλήνες⁸⁷. 7) Σύμφωνα μέ τό σύστημα τοπικῆς αὐτοδιοίκησης τοῦ βασιλείου οἱ Μανιάτες θά ὀρίζουν ἕναν πρόεδρο τῆς κοινότητάς τους (*sindaco*) ἀνάμεσα ἀπό τούς εὐγενεῖς ἢ τούς πλούσιους καί τέσσερις συμβούλους (δύο ἀπό τήν τάξη τῶν εὐγενῶν ἢ τῶν πλουσίων καί δύο ἀπό τήν τάξη τῶν ἐργαζομένων ἢ τῶν φτωχῶν), οἱ ὅποιοι θά ἔχουν τήν εὐθύνη τοῦ ἐπισιτισμοῦ καί τῶν ἄλλων κοινοτικῶν ὑποθέσεων καί θά ὑπόκεινται σέ λογοδοσία. Θά ἀναδεικνύουν ἐπίσης ἕναν ὑπεύθυνο τῆς νυκτοφυλακῆς καί ἄλλων ζητημάτων (*camarlingo*), τοῦ ὁποίου ἡ ἐκλογή ὁμως θά πρέπει νά ἔχει τήν ἔγκριση τοῦ βαρόνου⁸⁸. 8) Οἱ βαρόνοι θά διανεῖμουν τή γῆ ἀνάλογα μέ τόν

τοῦ 16^{ου} αἰῶνα, Ἐπίγραμμα στόν πανεπιστημιακό δάσκαλο Βασ. Βλ. Σφυρόερα..., Ἀθήνα 1992, σ. 59-60, ἀναφέρουν περιπτώσεις ἐπάνυμων προσφύγων πού ἀπολάμβαναν οἰκονομικά ὀφέλη (γαῖες καί ἐπιδόματα).

84. Πρβλ. Χ^{στ}. - Μ⁴, ΛΑ³, ΛΒ³, ΛΔ⁴: παραχώρηση κατοικιῶν δωρεάν (Μ⁵: Ἀνάγερση φρουρίου γύρω ἀπό τίς κατοικίες καί ἐγκατάσταση πυροβολικοῦ!). - ΛΓ²: οἰκοδόμηση σπιτιῶν μέ ἔξοδα τῶν Μανιατῶν —γι' αὐτό μεταξύ τῶν ἐποίκων ἔπρεπε νά περιλαμβάνονται καί χτίστες καί ἄλλοι τεχνίτες (ΛΓ³).
85. Πρβλ. Μ⁶, Χ^ς, ΛΓ⁷.
86. Πρβλ. Χ^η. - Μ⁶: στήν ἐκκλησία πού θά ἀναγερθεῖ «δέν θά ἐπιτραπῆ εἰς κανένα ἱερέα νά λειτουργῆ μέ ἄλλο δόγμα... ἔσαεί». - ΛΑ¹, ΛΔ²: θά ἔχουν τό ἴδιο καθεστῶς μέ τούς ὀρθοδόξους τοῦ Λιβόρνου. - ΛΒ¹: μέ τούς ὀρθοδόξους τῆς Βενετίας. - Πρβλ. καί παρακάτω ἄρθρο 12.
87. Πρβλ. Χ^θ (χωρίς προσδιορισμό τοῦ ἀξιώματος: *un juez*). - Μ⁷: ἕνας κόμης πού θά διορίζεται ἀπό τόν ἀντιβασιλιά καί θά συνεργάζεται μέ τούς Ἑλλήνες προεστούς.
88. Πρβλ. Χ^ι (μέ τή διαφορά ὅτι ὀριζόταν καί δεῦτερος *camarlingo*, τόν ὅποιο θά ἐπέλεγε ἡ ἰσπανική κεντρική κυβέρνηση).

ὄγκο τῶν ἐποίκων καί τόν ἀριθμό τῶν μελῶν κάθε οἰκογένειας. Δύο ἀντιπρόσωποι τῶν βαρόνων καί [δύο] τῶν Μανιατῶν⁸⁹ θά συμφωνήσουν τούς ὄρους καλλιέργειας τῆς γῆς *ἐπί προσόδῳ*⁹⁰, τήν ποσότητα τοῦ σπόρου⁹¹ πού θά διατεθεῖ στους ἐποίκους, καθώς καί ἄλλα ζητήματα⁹². 9) Οἱ μύλοι, οἱ φούρνοι, τά καπηλειά καί ὁ ἔλεγχος τῶν ὑδάτων θά μένουν ἐλεύθεροι στή δικαιοδοσία τῶν βαρόνων, χωρίς οἱ Μανιάτες νά ἀναμιγνύονται στήν ἐκμετάλλευσή τους⁹³. Ἐπαγορεύεται ἐπίσης νά συλλέγουν λιμενικούς φόρους (ὅπως ἀπαγορεύεται σέ ὅλα τά ἄλλα φεουδαλικά σώματα πού ἐξαρτῶνται ἀπό τό βασιλιά), ἐνῶ ἀντίθετα ἐπιτρέπεται ἡ ἐπιβολή κοινοτικῶν φόρων ἀνάμεσά τους (μέ τήν ἀπόδοση βέβαια τοῦ νόμιμου ποσοστοῦ στό κράτος, ἀλλά ὄχι καί στους βαρόνους)⁹⁴. 10) Εἶναι ἐλεύθεροι νά ἀσχοληθοῦν μέ τό ἐμπόριο καί τή ναυτιλία, ἀπαγορεύεται ὅμως ρητά καί μέ βαρύτατες ποινές ἡ ἄσκηση τῆς πειρατείας χωρίς ἄδεια τῶν κυβερνητικῶν ἀρχῶν⁹⁵. 11)

89. Πρβλ. Χ^δ. - Μ⁹: κτήματα ἀνάλογα μέ τήν περιουσία πού εἶχαν στή Μάνη (ἀλλά ἐξὶ ἀντιπρόσωποι, οἱ τέσσερις τῶν Μανιατῶν [!], τούς ὁποίους μάλιστα θά «ἐκλέξει» ὁ ἀντιβασιλιάς —μᾶλλον ὁ σ. ἔχει παρανοήσει τό περιεχόμενο). - ΛΑ³, ΛΔ³: παραχώρηση γαιῶν σέ ἀφθονία. - ΛΒ⁴: παραχώρηση καί οἰκοπέδων [ἴσως ἀλωνιῶν], δασικῶν ἐκτάσεων καί ἀμπελιῶν. - ΛΓ⁴: Συντήρησή τους ἀπό τό φεουδάρχη μέχρι τήν ἔναρξη τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν (αὐτό σέ περίπτωση πού κατά τήν ἀφίξή τους τά χωράφια θά εἶχαν ἤδη σπαρεῖ, ὅποτε οἱ ἔποικοι θά ἀσχολοῦνταν μέ τήν οἰκοδόμηση τῶν σπιτιῶν τους).
90. Μ³: ἀπόδοση δεκάτης στό βαρόνο. - Χ^δ: ἀπόδοση στό κράτος ποσοστοῦ πού θά κριθεῖ δίκαιο κατά τήν ὀλοκλήρωση τῶν διαπραγματεύσεων. - ΛΑ⁴, ΛΔ⁵: θά ἐφαρμοστεῖ τό καθεστῶς πού ἰσχύει στίς περιοχές πού θά βρίσκονται οἱ σχετικές γαῖες. - ΛΒ⁴: διανομή ἢ παραχώρηση κτημάτων μέ κληρονομικό δικαίωμα. - ΛΓ⁶: ἀπαγόρευση ἐγκατάλειψης τῶν κτημάτων ἀπό τούς ἐποίκους.
91. ΛΔ⁴: διάθεση σπόρου δανεικοῦ. - ΛΑ⁶: θά φέρουν ἀπό τή Μάνη σιτάρι, κριθάρι, ζωοτροφές, λαχανικά κ.ἄ. γιά τή σπορά, ἀλλά καί γιά τή συντήρησή τους ἐπί ἓνα χρόνο - πρβλ. καί ἐδῶ παραπάνω σημ. 70.
92. Πρβλ. Χ^δ. - Μ⁹: διανομή ζῶων - ΛΔ⁴: δανειοδότηση γιά τήν ἀπόκτηση ζῶων καί γεωργικῶν ἐργαλείων. - ΛΑ⁷: βόδια, μουλάρια, ἐργαλεῖα ἀπό τή Μάνη. - ΛΓ⁵: τά ζῶα πού θά φέρουν μαζί τους θά ἐκτιμηθοῦν, θά ἀγοραστοῦν ἀπό τό φεουδάρχη καί στή συνέχεια θά διατεθοῦν στους ἐποίκους μέ τήν ἴδια τιμή καί ἀνάλογα μέ τόν ἀριθμό τῶν μελῶν κάθε οἰκογένειας, οἱ ὅποιοι ὅμως θά ἀγοράσουν μόνο τό μισό ζῶο, ὥστε νά εἶναι μισιακό, ὅπως συνηθίζεται μέ τούς χωρικούς. Ἐάν δέν ἐπαρκέσουν, ὁ φεουδάρχης θά βρεῖ καί θά τούς διαθέσει μέ τόν ἴδιο τρόπο ὅσα ἄλλα ζῶα χρειάζονται. - ΛΒ⁶: ζητοῦν τό δικαίωμα νά διατηροῦν στά σπῖτια τους χερόμυλους, φούρνους κ.λπ. καί νά σφάζουν τά ζῶα τους ὅποτε θέλουν. Ἐπίσης (ΛΒ⁸) τή δυνατότητα νά δανειστοῦν ἀπό τό δούκα μέχρι τό ποσό τῶν 100 σκούδων, σέ περίπτωση ἀνάγκης.
93. Μ¹⁰, Χ^ε: ἀντίθετα, τούς ἐπιτρέπεται [παρανόηση Μέρτζιου;].
94. Πρβλ. Μ¹⁰, Χ^ε (δέν ἀναφέρεται ἡ portolania).
95. Πρβλ. Χ^ε (ἀλλά καί Μ¹³: πίσω ἀπό τήν ἀόριστη ἔκφραση τοῦ σ. «... θά ἐξασκηθοῦν εἰς

Ἐπιβασίλειος τῆς Νεάπολης θά ζητήσῃ ἀπό τῆ βασιλείας τῆς Ἰσπανίας νά ἐκφράσῃ ἐμπρακτά τήν ἀναγνώριση τῆς ὠφέλειας, πού θά προκύψῃ ἀπό τήν ἐγκατάσταση τῶν Μανιατῶν καί ἀπό τίς ὑπηρεσίες πού θά τοῦ προσφέρουν, μέ τή χορήγησι ἐπιδομάτων στούς ἐπισκόπους, προεστούς καί εὐγενεῖς ἀνάλογα μέ τήν κοινωνική τους θέση. Ἐπιβασίλειος θά προσφέρει στούς ἰκανοὺς ἀξιώματα ἀντάξιά τους στό στρατό, σέ περίπτωση θανάτου τῶν ὁποίων θά περιέρχεται τό μισό τοῦ μισθοῦ τους στά παιδιά ἢ τοὺς πατεράδες τους⁹⁶. 12) Οἱ ἐπίσκοποι θά δηλώσουν ὑπακοή στόν πάπα (ἀπό τόν ὁποῖο θά τους προστατεύῃ ὁ ἐπιβασίλειος ἐξασφαλίζοντας τήν ἐλευθερία τῆς λατρείας τους σύμφωνα μέ τό ἐλληνορθόδοξο δόγμα⁹⁷) καί θά ἀπολαμβάνουν ἐπίδομα ἀνάλογο μέ τῶν κληρικῶν πού προΐστανται στίς ὀρθόδοξες ἐκκλησίες τῆς Νεάπολης καί τῆς Μεσσηνίας⁹⁸. Τέλος θά ὑπάρχει

τά ὄπλα καί εἰς τό ναυτικόν καί εἰς τά ἐμπόρια...» ὑποθέτω πῶς κρύβεται τό ἄρθρο πού μᾶς ἀπασχολεῖ). - ΛΑ⁸, ΛΔ⁶: κουρσάροι μόνο μετά ἀπό ἄδεια τοῦ δούκα. Ὑποταγή στούς νόμους τῆς ammiralità. ὅπως στό Λιβόρνο καί τό Portoferraio. - ΛΒ¹⁰: ζητοῦν δικαίωμα ἐλευθερίας στήν καταδρομή, μέ τήν ὑπόσχεση νά παραδίδουν μέρος τῆς λείας στό δούκα.

96. Πρβλ. καί Χ¹⁶. - Μ¹⁴: (μόνο γιά ὄσους θά ὑπηρετοῦν στό στρατό ἢ τό ναυτικό. Ὁ μισθός τους θά περιέρχεται ὀλόκληρος [!] στούς πλησιέστερους συγγενεῖς του). - ΛΒ⁷: Ὑποχρέωση στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας μόνο σέ περίπτωση πολέμου.

97. Πρβλ. καί παραπάνω ἄρθρο 5.

98. Στή βιβλιογραφία γιά τήν ὀρθόδοξη κοινότητα τῆς Νεάπολης (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Μακάριος, Θεόδωρος καί Νικηφόρος...*, σ. 54 σημ. 1· Α. RIZZI, *Le icone postbizantine della chiesa greco-ortodossa dei SS. Pietro e Paolo in Napoli, Θησαυρίσματα* 11 (1974) 136 σημ. 3· Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Sull'organizzazione...*, σ. 411 σημ. 2, 420 σημ. 23, 421 σημ. 30, 429 σημ. 54, 431 σημ. 63, 432 σημ. 68, 439 σημ. 92) προσθέτουμε: J. MORISANI, *De protopapae et deutereis Graecorum et catholicis eorum ecclesiis diatriba*, Νεάπολη 1768, σ. 263 σημ. 96 (βιβλιογραφία), 265 σημ. 2, 273 σημ. 27, 280 καί σημ. 7· *Documenti estratti e pubblicati dai nazionali greci... della chiesa e confraternita greca in Napoli...*, [Νεάπολη 1877;] Κ. ΝΙΚΑΣ, *La chiesa e confraternita dei SS. Pietro e Paolo dei greci di Napoli, Jahrbuch Österreichischen Byzantinistik* 32/6 (1982) 43-50· V. GIURA, *La comunità greca di Napoli (1534-1861), Cliò* 18 (1982) 528 σημ. 16 (βιβλιογραφία)· Ο ΙΔΙΟΣ, *Storia di minoranze: ebrei, greci, albanesi nel regno di Napoli*, Νεάπολη 1984· Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, *Sobre la organización, incorporación social e ideología política de los griegos en Nápoles (del siglo XV hasta mediados del XIX), Erytheia* 10 (1989) 73-112. — Αντίθετα, γιά τήν ἀνηθρότατη ὀρθόδοξη παροικία τῆς Μεσσηνίας μέ τοὺς ἔξι ναοὺς καί τόν ἄγνωστο ἀριθμὸ τῶν μονῶν πού διαδραμάτισαν σημαντικὸτατο ρόλο στήν καλλιέργεια τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ἢ πενιχρότητα τῶν εἰδήσεων καί κυρίως ἢ παντελῆς σχεδόν ἀδιαφορία τῆς ἐλληνικῆς βιβλιογραφίας προκαλοῦν κατάθλιψη: Παραμένει ἀγνοημένο ἀκόμα καί τό ἔργο τοῦ J. MORISANI, *ὁ.π.*, σ. 252-263, παρόλο πού τή σπουδαιότητά του ἔχει ἐξάρει ἐδῶ καί 32 χρόνια ὁ Μ. Ι. ΜΑΝΟΥΣΑΚΑΣ, Βενετικά ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τήν ἐκκλησιαστικὴν

δάσκαλος για την εκπαίδευση των παιδιών⁹⁹ των ἐποίκων¹⁰⁰.

Τί ἔχει συμβεῖ; Πρῶτα-πρῶτα οἱ Ἴσπανοὶ στό κείμενο τῆς ἀπόφασης ἀποφεύγουν ἀκόμα καί νά ὑπαινιχθοῦν ὁποιαδήποτε μορφή στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων στήν Πελοπόννησο. Ἄλλά οὔτε καί για κάποιο λόγο ἀρμάδας μέ σκοπό τήν ἐπιβίβαση τῶν κατοίκων¹⁰¹ γίνεται κάποιος λόγος. Ἐκεῖνο

ἱστορίαν τῆς Κρήτης..., *ΔΙΕΕ* 15 (1961) 151 σημ. 1, στόν ὁποῖο ὀφείλουμε καί τή μόνη συστηματική καί πλήρη βιβλιογραφία για ἑλληνική κοινότητα τῆς Διασποράς (Ο ΙΔΙΟΣ, Βιβλιογραφία τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βενετίας, Μέρος Α΄ : Γενικά, *Θησαυρίσματα* 10 (1973) 7-87 καί Συμπλήρωμα, ὁ.π. 17 (1980) 7-21). Για τή Μεσσήνη ἐπίσης: Ρ. Ρ. ΡΟΔΟΤΑ, ὁ.π., σ. 98, 115-117· ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ἑλληνικά ἐπιγραφαί ἐν Μεσσήνῃ τῆς Ἰταλίας, *Νέος Ἑλληνομνήμων* 14 (1917-1920) 409-411 καί (σημείωμα) ὁ.π., 17 (1923) 359· Π. ΖΕΡΑΕΝΤΗΣ, *Σημειώματα περί Ἑλλήνων ἐκ τῶν Μαρτίνου Κρουσίου Σουηκικῶν Χρονικῶν*, Ἀθήνα 1922, σ. 10· Α. FORTESCUE, *The Uniate Eastern Churches. The Byzantine Rite in Italy, Sicily, Syrie and Egypte*, Λονδίνο 1923, σ. 110-112, 125-126, 130-133, 168.

99. Πρβλ. Μ¹⁴, Χ¹⁰: μάλιστα για τό δάσκαλο δηλώνεται ρητά ὅτι θά διδάσκει ἑλληνικά σέ δημόσιο σχολεῖο καί θά μισθοδοτεῖται ἀπό τό κράτος. - Οἱ ἐπίσκοποι τῆς ἐπαρχίας τῆς Μάνης πού μετανάστευαν διατηροῦσαν μόνο τόν τίτλο, ὄχι καί τό διοικητικό ἀξίωμα. Στό ΑΒ² ζητεῖται νά ὑπάρχει μόνιμος ἐπίσκοπος για νά χειροτονεῖ ἱερεῖς κατά τό πρότυπο τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας, πράγμα πού ὅμως δέν ξανασυζητήθηκε ποτέ ἐπίσημα. - ΑΑ⁹, ΔΓ⁷, ΔΔ⁷: ἡ συντήρηση τῶν ἱερῶν θά ἐπιβαρύνει τοὺς ἐποίκους (ὅπως ἐξυπονοεῖται καί σέ ὅλα τά ἄλλα κείμενα). - Χ¹⁶: ὅσοι μετοικήσουν ἀτομικά ἀπό τόν τόπο τῆς πρώτης ἐγκατάστασης, θά πρέπει νά προσέλθουν στό δόγμα τῆς ρωμαϊκῆς ἐκκλησίας.
100. Ὅπως εἶδαμε, τό κείμενο τῆς ἀπόφασης παρουσιάζει στενότερη συγγένεια μέ ἐκεῖνα τῆς σύμβασης τοῦ 1641 καί ἰδίως τοῦ προσχεδίου τοῦ 1644, στά ὁποῖα προφανῶς βασίζεται καί τά ὁποῖα τροποποιεῖ πρὸς μιά πιό πραγματιστική κατεύθυνση. Παράλληλα μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἀντιπαραβολῆς του μέ τά προηγούμενα καί μέ ὅσα μεταγενέστερα ἀφοροῦν στόν ἐποικισμό περιοχῶν τῆς Τοσκάνης, μᾶς προσφέρει καί τή δυνατότητα νά διασαφηνίσουμε ὀρισμένα σκοτεινά σημεία τοῦ ἰσπανικοῦ κειμένου, τά ὁποῖα ἔχουν φθαρεῖ καί ὁ ἐκδότης ἀναγκάστηκε νά τά συμπληρώσει μέ βάση τή σύμβαση τοῦ 1641 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, ὁ.π., σ. 122 σημ. 4). Ἄλλά δυστυχῶς ἡ σύμβαση αὐτή μᾶς εἶναι γνωστή μόνο ἀπό τήν ἐπιλεκτική διασκευή τοῦ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΥ., ὁ.π., ὁ ὁποῖος ἔχει παρερμηνεύσει ἀρκετά σημεία τῆς, ὅπως εἶδαμε.
101. Ἡ ἐξασφάλιση τῶν πλοίων ἀφήνεται στή φροντίδα τῶν ἰδίων τῶν κατοίκων καί τῶν ἐνδιαφερόμενων βαρόνων (ὅπως εἶδαμε παραπάνω, ἄρθρο 1. - Ἄλλά ἀντιπρβλ. καί τήν ἐπόμενη σημ.). Μέ τόν ἴδιο τρόπο ἀφήνονται νά ἀντιμετωπίσουν μόνοι τοὺς ἐνδεχόμενες δυναμικὴ ἀντίδραση τῶν Βενετῶν στή μετανάστευσή τους, κίνδυνο πού ἀπασχολοῦσε σοβαρά τοὺς Μανιάτες (βλ. παραπάνω σημ. 30) καί πού οἱ Ἴσπανοὶ ἀντιπαρέρχονται, ἴσως μέ τό πρόσχημα ὅτι οἱ ἴδιοι οἱ Μανιάτες εἶχαν προτείνει τή σύμπραξη τῶν Βενετῶν για τήν κατάληψη τῆς Πελοποννήσου (βλ. παραπάνω, σ. 213) ἢ ὅτι οἱ σχέσεις τῶν δύο κρατῶν βελτιώνονται ὀλοένα (βλ. παρακάτω, σ. 225) ἢ τέλος ὅτι μέσα στήν ἀντάρα τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου θά βροῦν τήν εὐκαιρία νά μεταναστεύσουν πρὶν οἱ ἐμπόλεμοι προλάβουν νά ἀντιδράσουν.

πού τούς ενδιαφέρει αποκλειστικά είναι νά χρησιμοποιήσουν πρὸς ὄφελός τους τίς πολεμικές ἰκανότητες τῶν Μανιατῶν. Παραγγέλλουν λοιπόν στοὺς τελευταίους νά τούς διαθέσουν τὸ σύνολο περίπου τοῦ μάχιμου πληθυσμοῦ τῆς Μάνης (10.000 ἄντρες)¹⁰² γιὰ δυὸ ὀλόκληρα χρόνια! Μέσα στή λαίλαπα τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου τούς ζητεῖται σχεδόν ἀπροκάλυπτα νά ἐγκαταλείψουν τίς οἰκογένειές τους στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων, γιὰ νά πολεμήσουν τούς Γάλλους ἢ ὅποιους ἄλλους ἀντιπάλους τῶν Ἰσπανῶν: Ἡ ἀλαζονεία τῶν προτάσεων τους μοιάζει νά ὑπερφαλαγγίζει τὴν ἀνεδαφικότητα τῶν ἀντίστοιχων ἐλληνικῶν.

Ἐστώσο νέες περιπλοκές ἀνακόπτουν τὴν ἐξέλιξη τῆς παράδοξης αὐτῆς ὑπόθεσης. Ἀκριβῶς ἓνα μῆνα ἀργότερα, στίς 7 Ἰουλίου, ξεσπάει στή Νεάπολη ἡ περίφημη ἐπανάσταση πού πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸ δημοφιλέστερο ἀπὸ τούς ἀρχηγούς της, τὸν Masaniello¹⁰³, καὶ ὀδήγησε στήν ἀνακήρυξη τῆς πρώτης «Παρθενόπειας Δημοκρατίας». Ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν ἔκρηξη τῆς λαϊκῆς ὀργῆς¹⁰⁴ ἐπιρρίπτεται στὸ δούκα τοῦ Arcos

102. Γι' αὐτοὺς βέβαια θά στέλνονταν πλοῖα, τὰ ὁποῖα μάλιστα θά ἔπρεπε νά τούς ἔχουν μεταφέρει στή Νεάπολη μέχρι τίς 20 Σεπτεμβρίου 1647. Ὁ ἀντιβασιλιάς ἀναλάμβανε τὴ συντήρησή τους ἀπὸ τὴν ἡμέρα τῆς ἐπιβίβασης. Θά εἶχαν τὸν ἴδιο μισθὸ μὲ τούς ἄλλους στρατιῶτες του καὶ θά ὑπηρετοῦσαν μόνο δυὸ χρόνια (*due campagne*) σὲ χερσαῖες ἢ καὶ ναυτικές ἐπιχειρήσεις, ἀνάλογα μὲ τίς ἀνάγκες τοῦ πολέμου. —Αὐτὸ τὸ 13^ο καὶ ἀκροτελεύτιο ἄρθρο τοῦ κειμένου δὲν ἀφήνει καμιάν ἀμφιβολία γιὰ τίς σκοπιμότητες πού ἐπιδίωκε νά προωθήσει τὸ Collaterale μὲ τὴν κατάρτιση τῶν ὄρων τοῦ ἐποικισμοῦ: Παρόλο πού αὐτοὶ θά ἔπρεπε νά ἐπικυρωθοῦν πρῶτα ἀπὸ τὸ βασιλιά στή Μαδρίτη γιὰ νά εἶναι δυνατὴ ἡ ἐναρξη τῆς μετανάστευσης, ὠστόσο δόθηκε ἐντολὴ στή γραμματεία νά χορηγήσει ἀντίγραφο τῆς ἀπόφασης στοὺς Μανιάτες, ὥστε νά ἐνθουσιαστοῦν καὶ παραμερίζοντας ἐνδεχόμενους δισταγμούς νά ἀποφασίσουν τὴν ἔλευσή τους (*per animar li mainoti che vengano*: ὄχι ὡς ἐποικοὶ φυσικά, ἀλλὰ ὡς στρατιῶτες...).

103. Tommaso Aniello (M. SCHIPA, *Masaniello*, Μπάρι 1925). Βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἐπανάσταση αὐτὴ βλ. στοῦ R. VILLARI, *Masaniello: contemporary and recent interpretations, Past and Present* 108 (Αὔγ. 1985) 117-123. Πολὺ ἐνδιαφέρουσες καὶ μὲ νέα ἀρχαιακά στοιχεῖα οἱ τελευταῖες μελέτες τῶν: V. CONTI, *Le leggi di una rivoluzione. I bandi della repubblica napoletana dall' ottobre 1647 all' aprile 1648*, Νεάπολη 1983· ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *La rivoluzione repubblicana a Napoli e le strutture rappresentative (1647-1648)*, Φλωρεντία 1984 καὶ P. L. ROVITO, *La rivoluzione...*, σ. 367-462.

104. Ἡ πρώτη ἀντίδραση στήν ἐπιβολὴ φόρου στὰ φρούτα (πού ἀποτελέσει καὶ τὴν ἀφορμὴ τῆς ἐπανάστασης) ἦταν ἡ ἀνατίναξη τῆς ἀποθήκης στήν ὁποία συγκεντρωνόταν ὁ φόρος αὐτὸς τῆ νύχτα τῆς 7 πρὸς 8 Ἰουνίου 1647 (P. L. ROVITO, ὁ.π., σ. 391). Ἡ σύμπτωση μὲ τὴ συνεδρίαση τοῦ Collaterale γιὰ τὸ ζήτημα τῶν Μανιατῶν πού ἔπακο-

καί ἡ ἐπικράτηση τῶν ἐπαναστατῶν προκαλεῖ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἰωάννη τοῦ Αὐστριακοῦ, δεκαοχτάχρονου γιοῦ τοῦ Ἰσπανοῦ βασιλιᾶ Φιλίππου Δ', ὁ ὁποῖος κατορθώνει τελικὰ νὰ καταλάβει τὴ Νεάπολη στίς 6 Ἀπριλίου 1648: Ὅλα δείχνουν πὼς θὰ εἶναι ὁ ἐπόμενος ἀντιβασιλιάς της.

Σ' αὐτόν λοιπὸν ἀπευθύνεται ὁ πρόξενος Γεώργιος Λατίνος γιὰ νὰ τὸν συγχαρεῖ καί νὰ τοῦ προτείνει νὰ τεθεῖ ἐπικεφαλῆς μιᾶς σταυροφορίας μὲ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης καί τὴ γενικὴ ἐπίθεση ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἡ ἐπιστολὴ του, στὴν ὁποία περιγράφει παραστατικὰ

λουήθησε ἀκριβῶς τὴν ἄλλη μέρα, στίς 8 τοῦ μηνός, εἶναι ἀσφαλῶς ἐντυπωσιακὴ, ἀλλὰ δὲ νομίζω ὅτι θὰ μπορούσαμε νὰ συνδέσουμε τὴν πρόσκληση τῶν 10.000 στρατιωτῶν ἀπὸ τὴ Μάνη μὲ ἐνδεχόμενη πρόθεση τῶν Ἰσπανῶν νὰ τοὺς χρησιμοποιήσουν γιὰ τὴν ἀστυνόμευση τοῦ λαοῦ τῆς Νεάπολης. Πρῶτα-πρῶτα ἡ ἡμερήσια διάταξη τῆς συνεδρίασης εἶχε καθοριστεῖ ἀπὸ ἀρκετὰ νωρίτερα γιὰ τὸ πρῶτο Σάββατο τοῦ Ἰουνίου (καί τελικὰ πραγματοποιήθηκε τὸ δεύτερο Σάββατο, στίς 8 τοῦ μηνός (βλ. Ἐγγρ. Β, σ. 232), μόλις οἱ δυὸ ἀξιωματοῦχοι στοὺς ὁποίους ὁ ἀντιβασιλιάς εἶχε ἀναθέσει τὸ ζήτημα μελέτησαν τίς ποικίλες καί ὄχι ἀσήμαντες πτυχές του καί ἐτοίμασαν τὴ σχετικὴ εἰσήγηση). Ἐπειτα ἡ ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης δὲν φαίνεται νὰ ἀναμενόταν ἀπὸ τὴν ἀντιβασιλεία καί τοὺς βαρόνους, οἱ ὁποῖοι, μετὰ τὴν ἐπικράτησή τους μέσα στὸ Collaterale (βλ. παραπάνω σημ. 76), τῶρα ἀναζητοῦσαν τρόπους γιὰ τὴν οικονομικὴ ἀνάκαμψη τῶν φεοῦδων τοὺς πού εἶχαν ἐρημωθεῖ ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου μὲ τοὺς Γάλλους (βλ. παραπάνω σημ. 26) μὲ τὸν (ὀπωσδήποτε σταδιακὸ καί ἐλεγχόμενο, βλ. παραπάνω σ. 215 ἄρθρο 1) ἐποικισμό τους ἀπὸ Μανιάτες. Ὡς προγεφύρωμα γιὰ τὴν ἀνώδυνη καί χωρὶς κραδασμούς πραγματοποίησι τοῦ ἐποικισμοῦ αὐτοῦ θὰ χρησίμευαν οἱ 10.000 στρατιῶτες (πού ἀποτελοῦσαν τὸ σπουδαιότερο καί ἀμεσότερο στόχο τῶν Ἰσπανῶν), τοὺς ὁποίους οἱ τελευταῖοι στὴ διάρκεια τοῦ χειμῶνα θὰ μπορούσαν νὰ γυμνάσουν μεταβάλλοντάς τους σὲ πειθαρχημένο σύνολο καί μυνάτας τους στίς σύγχρονες πολεμικὲς τακτικὲς, γιὰ νὰ τοὺς ρίξουν στὴ μάχη τὴν ἐπόμενη ἀνοιξη. — Δὲν κάνει λάθος λοιπὸν ὁ ἐπίτροπος τοῦ βενετικοῦ στόλου Νικόλαος Contarini ὅταν ἀποδίδει τὴ ματαίωση τῶν σχεδίων ἐκείνων στὴν ἔκρηξη τῆς ἐπανάστασης στὴ Νεάπολη (Ἐγγρ. Δ', σ. 237: *per i torbidi fin' hora durati in quel regno...*). Ἀσφαλῶς ὁμως αὐτὴ θὰ ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς αἰτίες: Ἀγνοοῦμε πὼς ὑποδέχτηκαν οἱ Μανιάτες τὴν ἀπόφαση τοῦ Collaterale, ἂν καί μπορούμε νὰ φανταστοῦμε τὸ δέος πού θὰ ἔνωσαν μπροστὰ στὴν παντελὴ ἀδιαφορία τῶν Ἰσπανῶν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν οἰκογενειῶν τους μετὰ τὴν ἀναχώρηση τῶν μάχμων ἀπὸ τὴ Μάνη, ὅπως τοὺς ζητοῦσαν. Ἀλλὰ καί γιὰ τὴν πρόταση τῆς σταδιακῆς μετανάστευσης θὰ εἶχαν ὀπωσδήποτε σοβαρὲς ἀντιρρήσεις, ἀφοῦ κυρίαρχο καί πρωταρχικὸ αἶτημά τους ὑπῆρξε πάντοτε καί σὲ ὅλες τίς περιπτώσεις, ἀκόμα κι ὅταν ἀντιμετώπιζαν σοβαρὲς πιέσεις ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἡ μαζικὴ μεταφορὰ τους στὴ νέα πατρίδα, αἶτημα στὸ ὁποῖο θὰ ἐπανεέλθουν σάν νὰ μὴν ἔχει μεσολαβῆσει τίποτε καί στὴ νέα τους ἐκκλήσι (πρὸς τὸν Ἰωάννη τῆς Αὐστρίας, βλ. παρακάτω σ. 224, καί Ἐγγρ. Ε', σ. 237-238) καί τὸ ὁποῖο θὰ θέσουν ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν προσφορὰ στρατιωτικῶν ὑπηρεσιῶν στοὺς Ἰσπανούς.

τήν κρίση πού σοβεί στην ὀθωμανική αὐτοκρατορία¹⁰⁵, καταλήγει μέ ἔκκληση πρὸς τὸ Don Juan νά ἀναλάβει ἐπιτέλους ὁ ἴδιος τήν ἐπιχείρηση γιά τήν κατάληψη τοῦ Μοριᾶ, πού εἶχε δῆθεν ἀναβληθεῖ ἐξαιτίας ἄλλων προτεραιοτήτων καί πού δέν θά παρουσιάσει δυσκολίες, καθὼς οἱ Τούρκοι πού ἔχουν ἀπομείνει στή χερσόνησο εἶναι λιγοστοί καί τά κάστρα τους ἀνίσχυρα¹⁰⁶, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ συμπαγεῖς ὀρθόδοξοι πληθυσμοί δέν περιμένουν παρά τὸ σύνθημα τῆς ἐξέγερσης¹⁰⁷ καί πάνω ἀπ' ὅλους οἱ ἐλεύθεροι καί

105. Βλ. Ἑγγρ. Γ', σ. 235-236: Ἄς σημειωθεῖ ὅτι, ἀπὸ τὰ γεγονότα πού ἀπαριθμεῖ, οἱ ταραχές στή Βαγδάτη καί τήν Ἀνατολία βρίσκονταν σέ πλήρη ἐξέλιξη. Οἱ ἐπιδρομές τῶν Κοζάκων στὸν Εὐξείνιο ἦταν συχνές, ἐνῶ ἡ ἐπαναστατική ἔξαρση στήν Ἀλβανία [καί τὸ Μαυροβούνιο] σχεδὸν μόνιμη, καθὼς τήν ἀναζωπύρωναν ὀλοένα οἱ νίκες τῶν Βενετῶν στή Δαλματία. Μόνιμη βέβαια ἦταν καί ἡ ἔκρυθμη κατάσταση πού εἶχε προκαλέσει στήν ὀθωμανική αὐτοκρατορία ἡ τυραννική διακυβέρνησή της ἀπὸ τὸ σουλτάνο [Ἰμπραῖμ], ἡ ὁποία τερματίστηκε τρεῖς μῆνες ἀργότερα, στίς 18 Αὐγούστου 1648, μέ τὴ δολοφονία του ἔπειτα ἀπὸ νέα ἐξέγερση τῶν γενιτσαρῶν (βλ. γιά ὅλα αὐτὰ J. HAMMER, *Histoire de l'empire ottoman...*, τ. 10, Παρίσι 1837, 133-184).
106. Ἀμέσως μετὰ τὸν πρῶτο ἀντιπερισπασμὸ πού ἐπιχείρησε ὁ βενετικός στόλος ἤδη τὸ καλοκαίρι τοῦ 1645 λεηλατώντας τὰ παράλια τῆς δυτικῆς Πελοποννήσου (Πάτρα, Κορώνη, Μεθώνη: J. HAMMER, *ὁ.π.*, σ. 111. Π. ΧΙΩΤΗΣ, *Σειρᾶς...*, σ. 190-191. M. NANI MOCENIGO, *Storia della marina...*, σ. 138. R. C. ANDERSON, *Naval wars...*, s. 122-123. A. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἱστορία...*, τ. 3, Θεσσαλονίκη 1968, σ. 489) διατάχτηκε στή Μακεδονία γενική ἐπιστράτευση τῶν Τούρκων τῆς «δυτικῆς Ρούμελης» γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τῆς χερσονήσου (A. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ὁ.π.*, σ. 492-493). Ἀλλὰ καί πέρα ἀπὸ τήν καθυστέρηση πού προκάουσε ἡ ἀπροθυμία τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ νά πολεμήσει (I. DUJCEV, *Avvisi di Ragusa. Documenti sull'impero turco nel sec. XVII e sulla guerra di Candia* (Orientalia Christiana Analecta 101), Ρώμη 1935, σ. 40 καί A. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ὁ.π.*), ἡ ὑπεράσπιση τοῦ Μοριᾶ ἦταν ἴσως ἡ ἀχίλλειος πτέρνα τῶν Ὀθωμανῶν, ἀφοῦ τὰ μέτωπα τῆς Κρήτης καί τῆς Δαλματίας ἀπορροφοῦσαν τεράστιους ἀριθμούς δυνάμεων. Στὰ στοιχεῖα αὐτὰ πρέπει νά συνυπολογίσουμε φυσικά καί τίς διαθέσεις τῶν ραγιαδῶν (βλ. τήν ἐπόμενη σημ. 107).
107. Στὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1647 ἀναμενόνταν ἐπίθεση τῶν ἱποτῶν τῆς Μάλτας ἐναντίον τῆς Πάτρας καί οἱ Τούρκοι ἐτοίμαζαν τήν ἄμυνά τους, ἐνῶ... *tutti li christiani di Morea bramano di veder l'insegna della Santa Croce, et in tal caso si solleverebbero contro il Turco. E se non fossero bene guardate le rive dai turchi, molti christiani andrebbero alle armate christiane...* (Δημοτ. Βιβλιοθ. Πάτρας, «Κωδ. Μέρτζιου», σ. 50 [= A.S.V.... *Dispacci Zante*, filza 18], ἐπιστολή τοῦ προβλεπτῆ Ἀντωνίου Barbarigo ἀπὸ Ζάκυνθο 24 Ἰουλίου / 3 Αὐγούστου 1647). —Εἶναι γνωστὸ ἐξἄλλου πὼς τὸ ἴδιο καλοκαίρι, στή διάρκεια τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου ἀπὸ τὸ βενετικὸ στό λιμάνι τοῦ Ναυπλίου, οἱ Ἀρβανίτες τῆς περιοχῆς ξεσηκώθηκαν, λεηλάτησαν καί πυρπόλησαν τὰ γύρω χωριά καί τελικά ἀπελπισμένοι ἐπιβίβαστηκαν στὰ βενετικὰ πλοῖα (A. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, *ὁ.π.*, σ. 504), ἀπελπισμένοι προφανῶς ἐπειδὴ οἱ διαθέσεις τους εἶχαν προσκρούσει καί πάλι στήν καχύποπτη καί ὑπεροπτική ἀδιαφορία τῶν Βενετῶν.

φιλοπόλεμοι Μανιάτες¹⁰⁸.

Στίς 20/30 Μαΐου 1648 ακολουθεί ανάλογη έκκληση τών τελευταίων πρὸς τόν συνονόματο τοῦ ξακουστοῦ θριαμβευτῆ τῆς Ναυπάκτου, γραμμένη καί πάλι ἀπό τό Μιχάλη Γιατρό. Δέν μπορούμε νά μὴν ἐπισημάνουμε τούς ὀξεῖς τόνους τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, πού ἀποτυπώνει τὴν κλιμάκωση τῆς ἀγωνίας τῶν ἀπροσκύνητων κατοίκων τῆς Μάνης: Ἡ Κρήτη σχεδόν ὅλη βρίσκεται πιά στὰ χέρια τῶν Τούρκων· ἀρχίζει ἡ τελευταία πράξη τοῦ δράματος, ἡ πολιορκία τοῦ Χάνδακα¹⁰⁹ —πού κανεῖς βέβαια δέ φαντάζεται πὼς θὰ κρατήσῃ εἰκοσιδυὸ ὀλόκληρα χρόνια· ὁ βενετικός στόλος ἔχει ὑποστῆ φοβερὴ καταστροφή στοῦ ναυάγιο τῶν Ψαρῶν¹¹⁰. Τό τέλος τοῦ πολέμου πλανιέται στὴν ἀτμόσφαιρα— καί τότε οἱ Τούρκοι θὰ στραφοῦν ἀπερίσπαστοι ἐναντίον τους¹¹¹. Γι' αὐτὸ αἰσθάνονται τίς συνεννοήσεις αὐτές σάν τὴν τελευταία τους εὐκαιρία γιὰ ἀνάληψη ὀργανωμένης στρατιωτικῆς δράσης καί γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς συμπαράστασης τῶν δυτικῶν κρατῶν.

108. Ἐπισημαίνει ἐπίσης (ὅπως καί οἱ Μανιάτες παραπάνω σ. 213) ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ Μοριᾶ μπορεί νά πραγματοποιηθεῖ ἀδάπανα καί ἐπιχειρεῖ νά ὑποκινήσει τὴ φιλοτιμία τοῦ νεαροῦ ναυάρχου τονίζοντας ὅτι ὁ θεὸς τοῦ ἐπιφύλαξε ἴσως νά ἐπαναλάβῃ στὴν Ἄνατολή τὸ θρίαμβο πού εἶχε καταγάγει ὁ δοξασμένος συνονόματός του Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, τοῦ ὁποῦ ἡ νίκη στὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου εἶχε ἀπαλλάξει τὴ χριστιανοσύνη ἀπὸ τὸ σύνδρομο τοῦ τρόμου μπροστὰ στοῦ ἀήτητο τῶν Ὄθωμανῶν (Ἐγγρ. Γ', σ. 126).

109. J. HAMMER, *ὁ.π.*, σ. 142-144. G. CAPPELLETTI, *Storia della repubblica...*, σ. 297-301: 5 Μαΐου 1648.

110. Στίς 17 Μαρτίου 1648 ἀπὸ σφοδρὴ τρικυμία (G. BRUSONI, *ὁ.π.*, σ. 190-191. J. HAMMER, *ὁ.π.*, σ. 141. G. CAPPELLETTI, *ὁ.π.*, σ. 292-294. Π. ΧΙΩΤΗΣ, *ὁ.π.*, σ. 198. M. NANI MOCENIGO, *ὁ.π.*, σ. 157).

111. Καί θὰ τοὺς «σουβλίσουν ὄλους ζωντανούς» (Ἐγγρ. Ε', σ. 238). Ἡ ἔναρξη τῆς πολιορκίας τοῦ Μεγάλου Κάστρου τῆς Κρήτης ρίχνει βαριά τὴ σκιά τῆς στή συναξὴ τῶν γερόντων καί προεστῶν πού συγκεντρώθηκαν στὴ Λαγκάδα «ἀπὸ τὴν Καλαμάτα μέχρι τίς ἐσχατιές τοῦ Βραχίονα τῆς Μάνης»: Δέν ὑπάρχει πιά καιρὸς γιὰ ἐπαναστατικά σχέδια. Οἱ συμφορές τῆς μεγαλονήσου προαναγγέλλουν τὸ δικὸ τους χαμό, πού ἐξορκίζουν τὸν Ἰωάννη τῆς Αὐστρίας νά μὴν ἐπιτρέψῃ νά συμβεῖ καί νά στείλῃ τὰ πλοῖα γιὰ νά τοὺς παραλάβουν μὲ τὴν ἐπιτήρηση τῆς ἀρμάδας. Νά εὐδοκῆσει νά πραγματοποιήσῃ ἐπιτέλους ὁ ἴδιος τίς ὑποσχέσεις τῶν ἀντιβασιλιάδων τῆς Νεάπολης, τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὁποίων οἱ Μανιάτες δέν ἔπαυαν ποτὲ νά ἐπιδιώκουν ἐδῶ καὶ ὀχτῶ χρόνια. Θέτουν στὴ διάθεση τῶν Ἰσπανῶν 15.000 ἐμπειροπόλεμους ἄντρες πρόθυμοι «νά πεθάνουν στὴν ὑπηρεσία» τους καί ἔτοιμοι νά πάρουν τὰ ὄπλα «γιὰ νά κερδήσουν μὲ μιὰ νίκη ἐναντίον τῶν βαρβάρων νέα βασιλεία γιὰ τὸ βασιλιά» τῆς Ἰσπανίας. Παρακαλοῦν λοιπὸν τὸ θεὸ νά χαρίζῃ χρόνια στοῦ Ἰωάννη τὸν Αὐστριακὸ, γιὰ νά τοὺς βοηθήσῃ νά μεταναστεύσουν στὴν Κάτω Ἰταλία: Ἡ ἀπροσδόκητη μεταπήδηση ἀπὸ τὸ ἓνα θέμα στοῦ ἄλλο μαρτυρεῖ τὴν τρικυμία πού εὐλογα συνταράζει τὸ νοῦ τοῦ συντάκτη τῆς ἐκκλήσης Μιχάλη Γιατροῦ.

Ἡ ἴδια αἴσθησις τοῦ ἐπερχόμενου τέλους θά ᾔλεγε κανεῖς ὅτι κατευθύνει καί τὰ βήματα τοῦ προξένου Γεωργίου Λατίνου: Αὐτὴ τῆ φορά θά ἐγκαταλείψει τὴν προσφιλή του μέθοδο καί θά γνωστοποιήσει ἀμέσως τὰ σχέδια στοὺς Βενετούς, καί μάλιστα σέ ἕναν ἀνώτατο ἀξιωματοῦχο, τὸν ἐπίτροπο τοῦ στόλου Νικόλαο Contarini. Ἀλλά θά προχωρήσει καί σέ μιά χειρονομία πού καταπλήσσει: Θά τοῦ παραδώσει τὰ ἴδια τὰ ἔγγραφα τῶν συνεννοήσεων¹¹², χωρὶς νά ἐξαιρέσει οὔτε τὴν ἀπόφασις τοῦ Collaterale, μ' ἄλλα λόγια ἕνα ἀπόρρητο ἔγγραφο τοῦ κράτους πού ἐκπροσωπεῖ. Ὁ Contarini θά ἐνθουσιασθεῖ μέ τὴν ἀφοσίωσις τοῦ προξένου τῆς Ἰσπανίας στὴ Γαληνότατη, θά τὸν ἐκτιμῆσει ἀπεριόριστα¹¹³ καί θά συνηγορήσει μέ τὰ θερμότερα λόγια πρὸς τὴ Σύγκλητο γιὰ τὴν προώθησις τῶν προτάσεων του.

Ἡ ἀτόμη αὐτὴ μεταστροφή ἔχει μίαν ἀπλούστατη ἐξήγησις: Ὁ πάντα καλὰ ἐνημερωμένος Γεώργιος Λατίνος γνωρίζει τὴν προσέγγισις μεταξὺ Βενετίας καί Ἰσπανίας πού συντελεῖται καθὼς ἡ Συνθήκη τῆς Βεσφαλίας πού θά θέσει τέρμα στὸν Τριακονταετῆ Πόλεμο βαδίζει πρὸς τὴν ὀλοκλήρωσιν τῆς¹¹⁴. Στὴν πραγματικότητα ἐξυπηρετεῖ μέ τὸν πιὸ ιδεώδη τρόπο τὰ συμφέροντα τῆς Ἰσπανίας, ἀφοῦ ἐργάζεται γιὰ τὴ σύμπηξις μιᾶς συμμαχίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγία τῆς καί ἀφοῦ μάλιστα κατορθώνει τὸ ἀκατόρθωτο: Νά χρησιμοποιήσῃ τὴ φωνὴ ἑνὸς ἀνώτατου διοικητικοῦ στελέχους τῆς Βενετίας γιὰ νά προτείνει στὴν ἴδια τὴ Σύγκλητο, οὔτε

112. Τὰ ὁποῖα στὴ συνέχεια θά διαβιβάσει ὁ Contarini στὴ Σύγκλητο, τὰ τρία πρῶτα (= Ἔγγρ. Α', Β', Γ') μέ *dispaccio* τῆς 16 Μαΐου 1648 (= Ἔγγρ. Δ') καί μέ ἀπλό συνοδευτικὸ στίς 7 Ἰουνίου τὸ Ἔγγρ. Ε' (= τὴν ἐπιστολὴ τῶν Μανιατῶν πρὸς τὸν Ἰωάννη τὸν Αὐστριακόν), πού ἔχει ἡμερομηνία 20/30 Μαΐου: Δηλαδή σχεδὸν ἀμέσως μόλις τὴν ἔλαβε ὁ πρόξενος ἀπὸ τῆ Μάνη.

113. Ἐγγυᾶται πᾶς ὁ Γεώργιος Λατίνος εἶναι «ἀγνά καί ὀλόψυχα ἀφοσιωμένοι (sviscerato) στὴν ὑπηρεσία» τῆς Βενετίας (Ἔγγρ. Δ', σ. 237), τόσο πού «δέν εἶναι δυνατό νά ὑπάρχει πιὸ ἀφοσιωμένος καί εὐπειθής ἀπὸ αὐτόν» (Ἔγγρ. ΣΤ', σ. 239).

114. Ἀπὸ τὸ 1645, μέ τὴν ἐναρξιν τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, ἡ Βενετία κατέβαλε μιά τεράστια διπλωματικὴ προσπάθεια γιὰ τὸν τερματισμὸ τοῦ Τριακονταετοῦς Πολέμου (πού ἔληξε τελικὰ στίς 24 Ὀκτωβρίου 1648) καί πλησίασε τὴν Ἰσπανία παραμερίζοντας τὴν παλιά τους ἔχθρα (C. GRIMALDO, *Le trattative per una pacificazione tra la Spagna e i turchi in relazione con gli interessi veneziani durante i primi anni della guerra di Candia (1645-1651)*. Contributo alla storia delle relazioni ispano-venete durante la guerra di Candia, *Nuovo Archivio Veneto*, νέα σειρά, 26 (1913) 9-20. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἡ Κρήτη καί οἱ Ἰσπανοί..., σ. 358-359). Ἐξάλλου τὸ 1645 ὁ ἀντιβασιλιάς τῆς Νεάπολης εἶχε στείλει, χωρὶς νά ζητήσει τὴν ἄδεια τοῦ Φιλίππου Δ', πέντε πολεμικά γιὰ νά βοηθήσουν τὸ βενετικὸ στόλο (M. NANI MOCENIGO, *δ.π.*, σ. 138-142), τὰ ὁποῖα, μαζί μέ τὰ πλοῖα τοῦ πάπα, τῆς Τοσκάνης καί τῆς Μάλτας, εἶχαν ἐλλιμενισθεῖ στὴ Ζάκυνθο —καί ἀσφαλῶς ὁ πρόξενος εἶχε τὴν εὐκαιρία νά παίξει καί πάλι τὸ ρόλο του.

λίγο ούτε πολύ, να παραχωρήσει στην Ίσπανία την πρωτοβουλία στίς ελληνικές περιοχές, πού άνηκαν παραδοσιακά στη βενετική ζώνη επιρροής. Ή μάλλον να διαμηνύσει ότι ή Ίσπανία έχει ήδη έδραιώσει την παρουσία της —άλλά κανέννας φόβος, θά βοηθήσει γενναιόδωρα τή Βενετία στίς δυσκολίες της.

Φυσικά όλα αυτά είναι εϋτράπελα. Ό πολϋς έπίτροπος του βενετικού στόλου έχει πιαστεί στα δίχτυα του τετραπέρατου προξένου και δίνει πίστη σε πλανερές και άσυστατες πληροφορίες: ότι οι Μανιάτες έξαρτώνται άποκλειστικά και άπόλυτα άπό τους Ίσπανούς (οι Μανιάτες!¹¹⁵): ότι ή μετανάστευση στην Κάτω Ίταλία θά πραγματοποιηθεί όπωσδήποτε και ότι τότε, τή στιγμή πού θά έπιβιβάζεται στα πλοία για τή Νεάπολη ό άμαχος πληθυσμός, θά διαχωρίσουν οι Ίσπανοί τους μάχιμους και θά τους παραχωρήσουν στους Βενετούς για να τους χρησιμοποιήσουν για τήν υπεράσπιση του Χάνδακα¹¹⁶!

115. Το μονιμότερο γνώρισμα τής ιδεολογίας των Μανιατών υπήρξε πάντοτε ή άνυποχώρητη διαφύλαξη τής άνεξαρτησίας τους, γνώρισμα πασιδηλο, πού τό έχουν έπιγραμματικά διατυπώσει οι ίδιοι στους ήπότες τής Μάλτας τό 1612: «... άπό τους προπάτοράς μας γνωρίζομεν ότι δέν πρέπει ποτέ να δεχθώμεν αυθέντην...» (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ή Μάνη..., σ. 98, άπόδοση στα ελληνικά άπό τον εκδότη). Ή προγονική αυτή παρακαταθήκη, πού οι ρίζες της χάνονται στην εποχή των συγκρούσεων με τους βυζαντινούς αυτοκράτορες, έχει κρυσταλλωθεί σε άκλόνητο θεσμό. —Πολύ χαρακτηριστικές, παρόλο πού άποπνέουν έκδηλη προκατάληψη (στα όρια του φυλετισμού) για τους Μανιάτες, είναι οι κρίσεις ενός μικρού Βενετού διοικητή στα 1610, πού εισδύουν στην οϋσία και των σχεδίων για μόνιμη στρατιωτική παρουσία στη Μάνη των Ίσπανών, οι όποιοι ένεργοϋν... *dandosi a credere che i turchi dormino, nè conoscendo forse l' instabilità et infedeltà de' magnati, che naturalmente sogliono mangiar da tutte le parti nè vorranno de liberi farsi soggetti, e in particolar a' spagnuoli, seben' e arme et ogn' altro donativo sarà da loro accettato con allegro occhio et con molte promissioni...* (A.S.V., Senato... *Dispacci Candia*, filza 5, έπιστολή του rector Νικόλαου Balbi άπό Σητεία 31 Μαρτίου/10 Ήπριλίου 1610).

116. Μόλις «καθοριστούν οι συμφωνίες» για τήν προσφορά στρατιωτικής και διπλωματικής βοήθειας των Ίσπανών προς τους Βενετούς (βλ. παραπάνω σημ. 114), οι τελευταίοι, «με τήν έγγύηση στο χέρι»... θά αξιώνονταν αυτήν τήν άπίθανη εϋεργεσία! Μάλιστα ό Contarini με κάθε σοβαρότητα δηλώνει στη Σύγκλητο ότι προσφέρεται να συμβάλει προσωπικά (μετά τό τέλος τής θητείας του προς τό χειμώνα) έπιστρέφοντας άπό τή Βενετία στη Ζάκυνθο ή τά Κύθηρα, όπου τελοσπάντων θά βρίσκεται ό πρόξενος άνάλογα με τίς διαταγές του Ίωάννη του Αϋστριακού (γιατί ό «άφοσιωμένος» στη Γαληνότατη Γεώργιος Λατίνος δέ σκόπευε να κινηθεί αν δέν έπαιρνε «συγκεκριμένες οδηγίες» άπ' τον τελευταίο...), ώστε να χειριστεί τό ζήτημα «ék του σύνεγγυς»! (Για όλα αυτά βλ. Ήγγρ. ΣΤ', σ. 239). —Φυσικά οι Βενετοί δέν έχουν άνάγκη άπό τέτοιες πολυδαίδαλες και ταπεινωτικές διαδικασίες για να έξασφαλίσουν τή στρατιωτική συνδρομή των Μανιατών (ούτε πολϋ περισσότερο θά ύπονόμευαν μόνοι τους τή γεωπολιτική ίσορροπία στη νότια Πελοπόννησο έπιτρέποντας τή μαζική μετανάστευσή τους). Ήν κωφεϋουν

Δέν θά ἦταν περίεργο ἂν ἡ Σύγκλητος (τῆς ὁποίας ὄχι λίγα μέλη γνώριζαν καλά τήν ἑλληνική Ἐνατολή καί ἴσως νά χαμογέλασαν στή σκέψη πώς δέν ὑπάρχει λόγος νά μπαίνει κανεῖς ἀπ' τό παράθυρο ὅταν ἡ πόρτα εἶναι ὀρθάνοιχτη) ἀπαξίωσε νά ἀσχοληθεῖ μέ τό ζήτημα. Πάντως τῆ συνέχεια —ἂν ὑπῆρξε— δέν τή ξέρουμε. Ξέρουμε μόνο πώς οἱ συνεννοήσεις μεταξύ Βενετίας καί Ἰσπανίας γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τῆς Κρήτης δέν ἔφεραν ἀποτελέσματα. Ἡ ἀποστολή μιᾶς μοίρας τοῦ ἰσπανικοῦ στόλου, πού μέ ἐντολή τοῦ Φιλίππου Δ' εἶχε ἐτοιμάσει στή Νεάπολη ὁ Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, δέν πραγματοποιήθηκε τελικά¹¹⁷. Ἐξάλλου ὁ τελευταῖος ὀνομάστηκε ἀντιβασιλιάς τῆς Σικελίας¹¹⁸ καί ἀναχώρησε γιά τό Παλέρμο στίς 23 Σεπτεμβρίου¹¹⁹. Φαίνεται πώς ὅλα σταμάτησαν ἐκεῖ, μετέωρα, μέ τό βλέμμα στηλωμένο στό πέλαγο τῆς Κρήτης.

στίς ἐπανελημμένες καί ἐπίμονες προσφορές τους, εἶναι γιατί τοὺς προκαλεῖ δυσφορία ἢ συζήτηση τῶν ὄρων πού ἀσφαλῶς ἐκεῖνοι θά θέσουν (πρβλ. παρακάτω σημ. 121). Οἱ Βενετοὶ φοβοῦνται μεταξύ τῶν ἄλλων ὅτι παρόμοιες δεσμεύσεις ἀπέναντι στοὺς Μανιάτες θά σήμαιναν *de facto* ἀναγνώρισή τους ὡς πολιτικοστρατιωτικῆς ὀντότητας πού διαδραματίζει πρωταρχικό ρόλο στήν περιοχή, γι' αὐτό καί συστηματικά διαμορφώνουν τήν κοινή γνώμη περιγράφοντάς τους μέ τά μελανότερα χρώματα. Ἰσως μάλιστα ἡ γνώση αὐτῶν τῶν ἐπιφυλάξεων νά ὀδήγησε τόν Contarini στό νά διαπράξει τούτη τήν κολοσσιαία πολιτική ἄνοησία μέ τήν (ὑποβολιμαία ἀπό τόν πρόξενο καί παραπλανητική) σκέψη ὅτι ἡ μεσολάβηση τῶν Ἰσπανῶν θά ἀπάλλασσε τή Βενετία ἀπό ὁποιαδήποτε ὑποχρέωση πρὸς τοὺς Μανιάτες... Πάντως ὁ πρόξενος, ἂν παραβλέψει κανεῖς ὅτι τά σχέδιά του προσκρούουν στά δόγματα τῆς βενετικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, ἔχει ἐνορχηστρώσει τίς κινήσεις Μανιατῶν καί Contarini ὥστε νά συγκλίνουν πρὸς μιὰ γενικά ἀποδεκτὴ καί δημοφιλή συνιστώσα, τὴ σταυροφορία ἐναντίον τῶν Τούρκων: Ἀπὸ τὴ μιὰ καθοδηγεῖ τοὺς πρώτους νά δηλώσουν ἐτοιμοὶ «νά χύσουν τό αἷμα τους στήν ὑπηρεσία τῆς χριστιανοσύνης» (Ἐγγρ. Ε', σ. 238) —ἄρα ὄχι ἀποκλειστικά καί μόνο γιά τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Μοριά, ἀλλά καί ὅπου ἄλλοῦ θά τοὺς διατάξει ὁ Ἰωάννης ὁ Αὐστριακός, ἄρα καί στήν Κρήτη, πού ἴσως δέν τό ὑποψιάζονται— καί ἀπὸ τήν ἄλλη δελεάζει τόν ἐπίτροπο τοῦ βενετικοῦ στόλου ποδηγετώντας τον νά ὑπηρετήσῃ τά σχέδιά του. Ἀλλά φυσικά αὐτά τά σχέδια ξεπερνοῦν κατὰ πολὺ τίς δυνάμεις του.

117. G. CAPPELLETTI, *ὁ.π.*, σ. 296. Ὁ C. GRIMALDO, *ὁ.π.*, σ. 70-71 τοποθετεῖ τὴ διαταγὴ στίς 24 Ὀκτωβρίου 1649: Πρόκειται γιά τὸ ἴδιο γεγονός ἢ γιά ἐπανάληψη τοῦ ἐγχειρήματος; Πάντως καί ἡ ὑποτιθέμενη δευτέρη ἀποστολὴ δέν πραγματοποιήθηκε.

118. G. CONIGLIO, *I vicerè di Napoli...*, σ. 266, 268.

119. Καί ὄχι μόνο: Τὸν ἐπόμενο χρόνο οἱ Ὄθωμοι, ἀνησυχώντας γιά τίς νέες συμμαχίες πού κυοφοροῦνταν στό περιθώριο τῆς Συνθήκης τῆς Βεστροφαλίας καί φοβούμενοι τὴ συμπαρατάξη τῆς Ἰσπανίας στό πλευρὸ τῶν Βενετῶν γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τοῦ πολιορκημένου Χάνδακα, ἐπιχείρησαν τὴ διάσπαση τοῦ χριστιανικοῦ μετώπου μέ μιὰ κίνηση «πρωτάκουστη» ἀποστέλλοντας ἐπίσημη πρεσβεία στή Μαδρίτη. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τό περιεχόμενο τῶν προτάσεων τους καί τὴν τελικὴ ἔκβαση τῶν σχετικῶν ἐπαφῶν, μέ τήν ἐνέργειά τους αὐτὴ ἔσπειραν τὴ σύγχυση καί τὴ δυσπιστία στὰ εὐρωπαϊκὰ

(Στό μάτι τοῦ κυκλώνα θά ζήσουν οἱ Μανιάτες γιά πολύ ἀκόμα¹²⁰, ὅσπου ὁ Φραγκίσκος Morosini θά ἀναθερμάνει τίς ἐλπίδες τους γιά ἀπελευθέρωση τῆς Πελοποννήσου. Ἐκεῖνος ὁμως ἐνδιαφέρεται μονάχα γιά

κράτη —καί στούς ἴδιους τοὺς Ἴσπανοὺς. Οἱ Γάλλοι μάλιστα δέν ἔχασαν τὴν εὐκαιρία νά διαβάσουν τοὺς τελευταίους «διαδίδοντας τρομερά πράγματα... στὴν εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη... μέ τὴν κυκλοφορία εἰδικῶν φυλλαδίων», τὸ *ἄκρον ἄωτον* τῶν ὁποίων ἦταν τὰ δῆθεν προξενέματα τῆς Zafire, θείας τοῦ νεαροῦ σουλτάνου Μεχμέτ Δ', μέ τὸν ἐπίσης νεαρό Δόν Ζουάν τῆς Αὐστρίας ἀκριβῶς! (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἡ Κρήτη καί οἱ Ἴσπανοί..., σ. 359-363, ἀπ' ὅπου καί τὰ παραθέματα σέ εἰσαγωγικά. —Παρόμοια μέ τὸ προπαγανδιστικὸ φυλλάδιο πού μνημονεύει ὁ σ. στὴ σ. 361 σημ. 59 εἶναι καί μιὰ διφυλλῆ *Relatione dell' imbasciata fatta a S. M. Catolica e donativi presentatigli per parte del Gran Turco da un suo bassà, traportata dalla lingua turchesca nella spagnuola e da questa nel nostro idioma italiano*, Perugia 1649, ὀλοφάνερα μέ ψευδῆ τόπο ἔκδοσης καί δῆθεν μεταφρασμένη ἀπ' τὰ τουρκικά (!), ὅπως καί μιὰ προγενέστερη τετράφυλλῆ *Copia d' una lettera scritta dal Gran Turco al re di Spagna tradotta in lingua italiana, con gli presenti insieme mandatigli, che sono di gran valuta...* In Milano et in Piacenza γ. ἔτος [1625;], ὅπου οἱ Ἴσπανοὶ καταγγέλονται ὡς διασπαστές τῆς ἐνότητος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου καί καταδότες, ὅπως καί τὰ ὄργανά τους, οἱ ἰησοῦτες... (ἀντίτυπα στὴ Γεννάδειο Βιβλιοθήκη).

120. Συνεχίζοντας ἀναγκαστικά τὴν ταλάντευσὴ τους ἀνάμεσα σέ Ἴσπανοὺς καί Βενετούς. Ἔτσι τὸ 1654 (ἕνα χρόνο μετὰ τὴν ἀναχώρησι τοῦ Ἰωάννη τοῦ Αὐστριακοῦ ἀπὸ τὴν Ἰταλία, βλ. πρόχειρα Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, ὁ.π., σ. 362 καί σημ. 63) ἡ Μάνη πλημμύρισε ἀπὸ ἀπεσταλμένους τῶν Βενετῶν, ἀλλὰ καί «τοῦ γιοῦ τοῦ Μιχαήλ βοεβόδα», πού «εἶχε ἐξισλαμισθεῖ» ἀπὸ παιδί καί εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη στό σεράι τοῦ σουλτάνου (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 145: Πρόκειται γιά τὸ Mihnea III (Mihail Radu) γιὸ τοῦ Radu Mihnea, ὁ ὁποῖος θά γίνεи ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας τὸ 1658 (Δ. ΦΩΤΕΙΝΟΣ, Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας..., τ. 2, Βιέννη 1818, σ. 203-215. Μ. Μ. ΡΟΠΕΣΚΟΥ καί Α. ΒΕΛΔΕΑΝΟΥ, *Mihnea al III -lea (1658-1659)*, Βουκουρέστι 1982: εὐχαριστῶ τὸ φίλο Φλ. Μαρινέσκου γιά τὴ βοήθειά του), ὁπότε θά κορυφώσει τίς προσπάθειές του γιά τὴν ὀργάνωσι ἐπανάστασις τῶν λαῶν τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου σέ συνεννόησι μέ δυτικοευρωπαϊκὴς δυνάμεις). Πάντως αὐτὴ ἡ πρώιμη συνεργασία του μέ τοὺς Βενετούς γιά τὸν ξεσηκωμὸ τῆς Μάνης φαίνεται πῶς δέν εὐδοώθηκε, ἀφοῦ τὰ σχέδια προδόθηκαν ἀπὸ κάποιον Μανιάτη στοὺς Τούρκους —καί μάλιστα τὸ 1655 κυκλοφόρησε ἡ ἀνυπόστατη φήμη πῶς οἱ Ὀθωμανοὶ «ἀπεκεφάλισαν τὸν [δῆθεν] κύριον τῆς *Μολδοβλαχίας* [...] Μιχαήλ Ράδουλα, διότι προῦκάλεσε τὴν ἐξέγερσιν...» (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 148). Ἄλλὰ ἤδη ἀπὸ τὸ 1654 οἱ Μανιάτες εἶχαν ἀρχίσει παράλληλα νέο κύκλο διαπραγματεύσεων καί μέ τοὺς Ἴσπανοὺς. Ἀπότομα ὁμως οἱ διαπραγματεύσεις ἐκεῖνες ναυάγησαν μέ ἀφορμὴ τῆ σύμπραξι τῶν πρώτων στὴν ἐπιχείρησι Morosini τὸ 1659 (Ι. ΧΑΣΙΩΤΗΣ, Ἑλληνικοὶ ἐποικισμοί..., σ. 128-134) καί τὸ ζήτημα τῆς Μάνης δέν ἀπασχόλησε ξανά τὴν Ἰσπανία παρά μόνο τρία ὀλάκερα χρόνια μετὰ τὴ λήξι τοῦ Κρητικοῦ Πολέμου, στὰ 1672 (καί γιά τὴν ὕστερη αὐτὴ φάσι μέχρι τὸ 1679, βλ. Ι. ΧΑΣΙΩΤΗ, ὁ.π., σ. 135-146). Μάλλον γι' αὐτὸν τὸ λόγο οἱ Μανιάτες εἶχαν στραφεῖ ἀπὸ τὸ 1663 πρὸς τοὺς δοῦκες τῆς Τοσκάνης, μέ τὸν ὁποῖον οἱ ἐπαφές γιά μετάναστευσι γνώρισαν εὐτυχέστερη κατάληξι (ΣΠ. ΛΑΜΠΡΟΣ, Ὁ κατὰ τὸν δέκατον ἑβδομον αἰῶνα..., σ. 396-434).

κινήσεις αντιπερισπασμού¹²¹ και, μετά τή λεηλασία τής Καλαμάτας τό Μάρτιο τοῦ 1659, θά τοὺς ἐγκαταλείψει, γιά νά ὑποστοῦν καί πάλι μόνοι τους τά ἀντίποινα τῶν Τούρκων¹²². Οἱ ἐλπίδες θά σβήσουν ὀριστικά δέκα χρόνια ἀργότερα μέ τήν πτώση τοῦ Χάνδακα, ὅταν οἱ ἄνεμοι θ' ἀλλάξουν κατεύθυνση καί θά γυρέψουν νά τοὺς ἀφανίσουν. Ἄλλά τότε οἱ Μανιάτες θά μετέλθουν ἄλλες στρατηγικές γιά νά ἀντιμετωπίσουν τή θύελλα¹²³).

121. Ὁ Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, Ἐπαναστατικές κινήσεις..., σ. 239 ἔχει ἀποκαλύψει τήν προσπάθεια τῶν βενετικῶν πηγῶν νά ἀποσιωπήσουν (V. Coronelli, A. Valier [μέλος τῆς Συγκλήτου]), νά συσκοτίσουν (G. Brusoni [πού ἀφιέρωσε τό βιβλίο του στόν ἰπότη Γεώργιο Μογosiνί]) καί τελικά νά ἀντιστρέψουν τήν ἱστορική πραγματικότητα (S. Romanin, τοῦ γνωστοῦ κλίματος πού ἐπικρατοῦσε στό 19^ο αἰῶνα), παρασύροντας καί τόν Κ. Σάθα. Καί τόν ἐπόμενο χρόνο (1972) ὁ Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, Ἡ Μάνη..., σ. 151 δημοσίευσε τό περιεχόμενο μιᾶς ἐπιστολῆς τοῦ Μογosiνί πού ἔχει περάσει ἀπαρατήρητο μέχρι σήμερα, ὅπου ὁ ἴδιος δηλώνει πῶς εἶχε ὑπογράψει συμφωνία μέ τοὺς Μανιάτες (ἤδη ἀπ' τό Δεκέμβριο τοῦ 1658 στή Μῆλο, ὁ.π., σ. 149) ὅτι πρὶν ἀπό κάθε ἄλλη ἐνέργεια θά ἀπέκλειε τό Ἐξαμίλι! Ὅταν λοιπόν κατέπλευσε τόν ἐπόμενο Μάρτιο μέ μοναδικό στόχο τή λεηλασία τῆς Καλαμάτας, φυσικά οἱ Μανιάτες ἀντέδρασαν καί ἀπαίτησαν τήν ἐφαρμογή τῆς συμφωνίας (βλ. παραπάνω σ. 213, σημ. 72). Ἄλλά ὁ Μογosiνί τοὺς ἐξανάγκασε μέ τήν ἐπιμονή του, μέ τή θεατρική ἀπόβασή του στίς Κιτριές καί κυρίως μέ τή χρησιμοποίηση τοῦ γέροντα πρώην οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἰωαννικίου Β' (πού τόν πῆρε μαζί του γιά νά κάμψει τίς ἀντιρρήσεις αὐτές —κι ὄχι βέβαια γιά νά κατορθώσει νά ἐξεγείρει τοὺς ἤδη ἐξεγερμένους, τῶν ὁποίων τήν ἀγωνιστική διάθεση ὁ ἴδιος ἐξυμνεῖ διθυραμβικά) νά τόν ἀκολουθήσουν ὑπογράφοντας «ἐν θερμῶ» δήλωση πίστεως καί ὑπακοῆς στοὺς Βενετούς. Οἱ Μανιάτες στή συνέχεια συμμετέσχαν ἀποφασιστικά καί μέ ἐνθουσιασμό στό ἐγχείρημά του. Ὅμως, μετά τίς ἐπιτυχίες στήν Καλαμάτα, ἡ λογική τῶν πραγμάτων ἀπαιτοῦσε τή συνέχιση τῶν ἐπιχειρήσεων (Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, ὁ.π., σ. 258), ἔστω καί μ' αὐτήν τή στρεβλή ἀνάπτυξη ἀπό νότο πρὸς βορρά. Καί τότε ὁ Μογosiνί τοὺς ἐγκατέλειψε ὀριστικά μέ ἀπίθανες προφάσεις καί ἀόριστες ὑποσχέσεις, προχωρώντας ἀπό τήν καταπάτηση τῆς συμφωνίας στήν πλήρη ἀθέτησή της (Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 149-153. Α. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, σ. 243, 257-259).

122. Κ. ΜΕΡΤΖΙΟΣ, ὁ.π., σ. 153-156: Ἐνῶ ὁ Μογosiνί ἐπὶ ἓνα χρόνο δλόκληρο περιμένει δῆθεν τήν ἐγκριση τῆς Συγκλήτου γιά τοὺς στείλει κάποια βοήθεια...

123. Βλ. τήν ἀνακοίνωσή μου «Ὁ Λιμπεράκης Γερακάρης καί ἡ πρώτη αὐτονομία τῆς Μάνης: Ὁθωμανικός δούρειος ἵππος ἢ βέλος στή φαρέτρα τῶν Φαναριωτῶν;» στή *Συνάντηση Ἱστορίας τῆς Μάνης (15ος-19ος αἰ.)*, Γύθειο 4-7 Νοεμβρίου 1993.

ΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ

Α΄. ΟΙ ΜΑΝΙΑΤΕΣ ΖΗΤΟΥΝ ΑΠΟ ΤΟΝ ΠΡΟΞΕΝΟ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ ΣΤΗ ΖΑΚΥΝΘΟ ΝΑ ΠΡΟΩΘΗΣΕΙ ΤΙΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ Η΄ ΤΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ

Οἴτυλο

17/27 Ἰουνίου 1646

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar*, filza 1243, συνημμένο στήν ἐπιστολή ἀριθ. 41 τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ στόλου Νικόλαου Contarini πρὸς τὴ Σύγκλητο (= Ἔγγρ. Δ΄). Ἀντίγραφο ἰταλικῆς μετάφρασης ἀπὸ τὰ ἰσπανικά(;), στὰ ὁποῖα εἶχε μεταφερθεῖ τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο ἤδη ἀπὸ τὸ 1647, ὅταν ὁ πρόξενος τὸ διαβίβασε στὸ βασιλιά τῆς Ἰσπανίας, βλ. παρακάτω Ἔγγρ. Γ΄, σ. 236. Ἐπιγράφεται *Lettera scritta dal popolo di Brazzo di Maina a Giorgio Lattino console*. Παραλείπονται ἡ προσφώνηση καὶ οἱ ὑπογραφές πού ἴσως νά ὑπῆρχαν στὸ πρωτότυπο.

Habbiamo havuto la lettera di Vostra Signoria, con la quale ci dice qualmente, sendo Lei rittornata da Napoli, habbi trovato una lettera scritta di mano del signor Michiele de' Medici per nome della università di questa provincia, con la quale Vostra Signoria veniva solecitata per la conclusionne del trattato già incominciato con il signor duca di Medina, per la cui partita restò imperfetto. Per il chè, fatto parte al signor marchese Fuente, ambasciatore del re in Venetia, et al signor almirante di Castiglia per compiacere alla volontà di questo popolo, sendosi questo partito alla volta di Spagna, di novo fu ripigliatto il medesimo negotiato col signor duca d' Arcos novo vicerè di Napoli, conforme al desiderio che noi tenemo di condursi ad habitare in nuovi paesi, senza alcun reggio gravame, per vivere e morire sotto principe christiano e fugire da questo barbaro.

Ci scrive se parte o tutti della provincia siamo d' una stessa volontà, a chè rispondiamo che tutti per gratia di Dio siamo d' un medesimo parere pronti, quando qui capitasse per ordine reggio alcun capo con ufficiali per l' administratione della querra, di far conoscere al re quanto siamo valorosi i Liberi Laconi e Lacedemonij. Perchè siamo certi che al solo comparir dell' armata in queste rive i turchi restarano morti di tema, sendo a noi ben notti i loro pensieri. Chè, se haveremo arme —tanto neccessarie per la guerra— noi punto non li stimiamo.

Circa il quale proposito φ. [1°] Vostra Signoria ci richiede la quantità che bisogna per armar questo popolo, a chè si dice haversi bisogno di dodeci mille archibug[gi] alle mani, di quelli che si portano da Venetia, polvere, michi et altre cose neccessarie per armare vinti mille homeni, trovandosi anche in questa provincia tre o quat[tro] mille archibuggi. Per quanto aspetta alla ubidienza che si richiede, noi promettiamo di ubidire con riverenza e fe[de] cordiale a chi sarà mandato dal re et alli suoi ufficiali, mentre per la disciplina di guerra non vi è qui alcuno che non sappi maneg-giar armi. Cavalli e giumente mille in circa si trovano in questa provincia, e molto maggior [numero] in pochi giorni si può acquistare di Sparta et altri luoghi del nemico circonvicini. Selle e briglie solamente si mancano.

Circa poi la quantità di vasselli che fossero sufficienti per l' imbarco di queste genti quando prevalessa la pottenza dell' inimico, Vostra Signoria pò far il conto quante navi possano suplire per imbarcare quaranta mille e più persone con le loro robbe, se ben speriamo d' haver riuscir il contrario e che a noi venga fatto di acquistiar novo regno al cattolico e christianissimo re di Spagna. Pure se ci convenisse partire, quando haveremo modo di tuore con noi tutti li nostri haveri, ogni uno haverà vittovaglie per il viaggio per un anno, così di carnagi come di altre cose neccessarie e per noi e per l' armata.

Nel rimanente noi tutti unitamente siamo separati dal Turco e giornalmente andiamo φ. [2°] depredando il suoi paesi. In particolare nelli territorii di Sparta, Callamata e Passavà habbiamo fatto preda di più di diece mille pecore, havendo anco preso per via di mare diece fuste con morte e prigionia di molti turchi, che giornalmente si vanno riscatando. Per tanto non pensiamo aciò che possa succedere, ma solamente in tempo di tribulatione colochiamo ogni nostra speranza nelli aiuti di Sua sacra Maestà, con la quale già sette anni siamo in trattato o che ci mandi soccorso e capo, sotto il comando di cui possiamo far testa e mover guerra contro il barbaro, o pur che ci levi da questo paese, et a questo effetto già quatro anni habbiamo espedito il nostro vescovo et il signor Allessandro Ferano. Et di novo a Vostra Signoria replichiamo che non speriamo in altro, se non nel nostro christianissimo re di Spagna o che ci levi di qui con l' armata o che ci invii alcun capo per guereggiare.

Et in vero è gran utile ad un principe di potter amassar in un hora dodeci mille huomeni valorosi et prattichi della guerra et, avanzandosi solo vinti miglia di paese, trovar altri vinti mille greci tormentati dalla barbara generatione — e ciò, eccetuatte le armi, senza altra spesa imaginabile. E sappi Vostra Signoria che, se non si dà effetto a questo negotio prima che il Turco possa far testa, noi tutti andremo a fil di spada. E questo peccato

caderà primieramente sopra il duca di Medina e secondariamente a Vostra Signoria. Onde preghiamo Vostra Signoria coadiuvarsi in opera tanta grata a Dio, e con le parole e coi fatti, assicurandola che noi haveremo sempre Lei e la Sua descendenza per nostri patroni.

Questa rissoluzione si può fare con participatione della Repubblica per darci soccorso per mare, acciò l' armata conducendosi al Examiglio tenga custodito quel passo fino all' acquisto totale della Morea, che all' hora poi si potrà fortificare, Dio ci agiutarà. Niente agiungo d' vantaggio in simil proposito, perchè con la lettera scritta in lingua italiana diedi conto a Vostra Signoria di quanto bisogna.

E la presente si è formata col consenso di tutti della provincia, che a questo effetto si radunorono, vescovi e primati di ogni luogo, i quali sottoscriverano con la propria mano, restando servitori a Vostra Signoria.

Da Vitulo li 17 giugno 1646.

*Tutti gli habbitanti del Brazzo di Maina
scriviamo et riverimo Vostra Signoria.*

Β'. ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ COLLATERALE ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΣΤΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΝΕΑΠΟΛΗΣ

Νεάπολη

8 'Ιουνίου 1647

A.S.V., δ.π., συνημμένο δ.π. 'Αντίγραφο ιταλικής μετάφρασης από τά ισπανικά. 'Επιγράφεται *Deliberatione fatta in Napoli nella consoluta' del Consiglio Colaterale per ordine del signor duca d' Arcos. Στο τέλος: Capitulationi fatti con li mainoti in Napoli.*

Nella zonta che Vostra Eccellenza ne commandò tener in la Galaria il sabato primo di questo mese, vista et considerata la rellatione che de ordine di Vostra Eccellenza gli havevano fatto il regente Mattia de Casanate et duca di Caireano², si rissolse convenire al servizio di Dio nostro Signore et de Sua Maestà et beneficio di questo Regno che vengano i mainoti a popolar in esso, per essere gente atta alla militia et alla lavoranza.

[1]. Et perchè per adesso Sua Maestà non gli può dare vasselli bastanti, si vengano con quelli che loro tengono et li daranno li baroni del regno che li voglino, con li quali potranno venire in più volte con le loro famiglie et

1. Διάβαζε consulta.

2. Διάβαζε Caivano.

beni franchi, prevenendo li detti baroni di lochi delli quali vengono a popolare, perchè gli ricercano senza causar inbarato et confusione nel regno.

[2]. *Et perchè possano con più commodità introdure la loro habitatione in questo regno, se gli concederà alli detti mainoti essencione et franchezza per anni quindecim dal giorno che haveranno fatto la popolatione di tutte le impositioni che si hanno imposto o se imponderanno per la reggia corte, se bene siano per causa della propria difesa o conservatione del regno, con fargli essenti ancora de qualunque alloggiamento de' soldati, transiti et commissarii φ. [1^v] di campagna, come ancora di qualunque contributione et altra impositione ordinaria et straordinaria, con dichiaratione che, edificando case erme et dandoli li usentigli¹, se gli darà privileggio ch' in nissun tempo possano alloggiare nelle loro case.*

[3]. *Che nelli lochi delli baroni o dominicali habbino i mainoti da essere trattati et riputati come li de' più vassali de Sua Maestà, et nelli passi e duane come alli coronesi.*

[4]. *Che nelli lochi de' baroni che popolaranno a parte se gli habbia de dare habitatione e case a costo delli baroni, pagando de quelle il censo a raggion di cinque per cento, restando nell' arbitrio delli detti mainoti se voranno far la spesa della fabrica pagando il censo del suolo. Et, in tanto che non haveranno gli edificii, possano far le barache con pigliarsi il legname delli boschi di donde li piglia la reggia corte.*

[5]. *Che nella popolatione a parte che li mainoti faranno nelli lochi de' baroni, in ogni una di esse si habbi de 'dificar una chiesa a costo del barone del miglior modo che si può, la quale si haverà de adornar et ampliar dalli detti mainoti con facultà che se gli ottenirà dal papa licenza de administrar li sacramenti conforme il rito greco, restando però sotto della giurisdictione del vescovo delle diocesi, promettendo Sua Eccellenza di diffender la natione et tener particular protetione di essa perchè si consacri nel suo rito greco.*

φ. [2^v] [6]. *Che nelli detti lochi che popolaranno la giustitia sii administrata dalli capitani et governatori che nominaranno li baroni ogni uno nella sua terra conforme le costituzioni del regno. Et non essendo il capitano o governatore, se gli dia un asesore. Li quali habbino de dare il sindacato dopo dell' anno, conforme la pramattica, lassando alle considerationi delli baroni de dare dette cariche, quando si trovi persona idonea et a proposito, della natione greca.*

[7]. *Che li medesimi mainoti nominano i suoi sindici et elletti della*

---

1. Διάβαζε utensigli (ὄρθοτ. utensili).

medesima maniera che è de' più università del regno, li quali habbino de tenere il governo dell' abbondanza et de più cose universali, nominandosi il sindaco delli nobili o ricchi. Li eletti habbino da essere quattro, due delli nobili o ricchi et li due delli lavoratori et poveri, li quali habbino da dar conto della loro administratione conforme alli de' più sindici et eletti del regno. Et ancora possano nominare camarlengo per le guardie de note et altre cose, il qual camarlengo se habbi de aprovar dal barone.

[8]. *Li baroni haveranno da repartir li territorii alli mainoti conforme alla popolatione che faranno et temiranno di bisogno atento il numero delle loro famiglie et persone, dandoli li detti territorii a lavorare a censo conforme resteranno d' accordo per mezo di due persone che nominaranno li baroni, et li mainoti. Et della medesima maniera si accorderanno per il ganado¹ che gli daranno li baroni,*

[9]. *et li altri particolari che voranno, con dichiarazione che alli baroni restano liberi et alla loro dispositione li molini, forni, centimoli², corricine³, proibendo et cosi medesimo la portolania con gli de' più corpi feudali che tengono de Sua Maestà, potendo li mainoti poner impositione o far tanse tra di loro con li requisiti che si acostumano, senza che li baroni tengano in essi cosa alcuna.*

[10]. *Volendo li mainoti applicarsi alla marinaria, lo possano fare per quello che tocca a mercancia et negotiatione, proibendoli espressamente la //piratica// sotto gravissime pene senza la licenza di Sua Maestà o di Sua Eccellenza.*

[11]. *Sua Eccellenza, in consideratione di quel che ha da risuldar del real servizio che vengono li mainoti a popolar in questo regno et a servir Sua Maestà, supplicheranno la Sua Grandezza et Real Clemenza con honorar li vescovi, primati e nobeli di pensione corforme alla loro qualità, impegnando Sua Eccellenza le persone habili alla militia, dandogli li posti et carichi che meritano et, in caso di morte, che si dia la mettà alli figli et padri.*

[12]. *Che li vescovi habbino de dar l' obbedienza al papa, con il quale Sua Eccellenza li habbi a diffender et favorire impetrandoli l' uso et esercizio conforme il rito della Chiesa Greca. Et che alli detti vescovi Sua Eccellenza dia pension conveniente, conforme a quelli che assistono alle chiese di Napoli e Messina. Et che habbino d' havere li mainoti un maestro di scola per insegnar et adottrinare li figlioli et gioveni.*

---

1. Διάβαζε granado.

2. Διάβαζε cantimoli.

3. Corrivine;

[13]. *Che li mainoti daranno a Sua Eccellenza diece mille soldati, per li quali Sua Eccellenza gli darà vasselli o tartane come meglio si potrà, li quali si habbino da ritrovar[arsi] qui per gli 20 di settembre, soccorrendoli Sua Eccellenza dal giorno dell' imbarco fino che arrivino in Napoli havendo da servir solo due campagne o in mare o in terra, donde Sua Maestà tenirà bisogno d' essi, dandoli il soldo come alli più soldati.*

Queste capitulationi saranno confirmate da Sua Maestà. Et intanto darsegli il dispaccio per cancelleria per animar li mainoti che vengano, rimettendo il tutto alla prudenza di Vostra Eccellenza.

Terminato in Napoli con li mainoti a 8 di giugno 1647.

Γ'. ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΤΙΝΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ
ΜΑΝΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

Ζάκυνθος

10 Μαΐου 1648

A.S.V., δ.π., συνημμένο δ.π. Ἀντίγραφο (ἰταλικῆς μετάφρασης ἀπὸ τὰ ἰσπανικά;). Ἐπιγράφεται *Lettera scritta da Giorgio Lattino console al principe Don Giovanni d' Austria*. Ἡ ὑπογραφή παραλείπεται.

Serenissimo Prncipe,

Dopo che ha piacciuto a Dio nostro Signore di dar a Vostra Altezza Serenissima una vittoria così gloriosa e così segnalata, della conquista di cottoesto regno già da tutto il mondo tenuta per negotio molto disperato, con applauso universale non solo de tutti i fedeli vassali di Sua Maestà e de' principi christiani che per ogni parte si è cantato il Te Deum, ma con terrore de' nemici, particolarmente del Turco, che credeva nelle congionture presenti agrandir maggiormente il suo imperio terminata che haverebbe l' impresa di Candia.

Chè intemoriti hora i turchi per il felice successo si pronosticano ogni male, e prevedono una lega et unione d' armate sotto il felice auspicio de Vostra Altezza Serenissima per isciaciarli non solo dal Regno di Candia, ma anco per travagliare li loro stati, al presente per la natura rigida del re molto travagliati, che rende le milicie disubidienti e tiene con timore i grandi, et i suoi vassali christiani per le molte gravezze in tutta desperatione, che facilmente se ne potrebe vedere qualche gran rivolutione del suo imperio. Già nel Mar Negro si apparecchiano cosachi per infestar quelle riviere fino le boche del Canal di Costantinopoli, cosa che rende molto terrore a quella

città. In Persia si sentono mottivi per rihaver Babilonia. Nella Nattolia si pubblica qualche ribelione. Et nell' Albania, per li prosperi successi della Reppublica nella Dalmacia, con qualche fomento sono per rivolgersi contro il Turco.

Ma tralasciando, Serenissimo Prencipe, tutte le sopradette cose, verò al particolare già praticato per privar al presente il Turcho delle provincie della Morea, esauste di gente d' armi, con piazze molto debboli e con vassali tutti greci christiani che le habitano, pronti a prender l' armi e seguir l' insegna della Santa Croce, quando con sicurezza d' assistenza lo potessero fare. Il chè seguirebbe senza spesa e con facilità per la parte della provincia del Brazzo di Maina, popoli liberi, armigeri et molto devoti al servizio di Sua Maestà, et che promettono tutti uniti, quando gli sarà data la commodità di poterlo fare, di mettersi all' impresa, come si offeris[cono] nell' allegata scrittura, copia della quale ho inviato a Sua Maestà, Dio Lo guardi, fino l' anno passato per mezo del signor marchese della Fuente, ambasciator in Venetia, e del signor duca d' Arcos, che per altre occupationi non s' è possuto dare principio, forse risservato alla grandezza di Vostra Altezza Serenissima per trionfar anco in Levante contro il barbaro con acquisto de stati a gloria del Signor Iddio e bene della christianità, et nell' istessa parte dove pure trionfò la felice memoria del serenissimo signor Don Giovanni d' Austria dell' armata navale del Turcho, che liberò poi dalli suoi timori tutto il christianesimo. Et ripigliarò la pratica con sicurezza di' ottenersi l' intento, quando da Vostra Altezza Serenissima mi sarà comandato. Humile e prostrato m' inchino e baccio i piedi a Vostra Altezza Serenissima.

Di Zante li 10 maggio 1648.

Di Vostra Altezza Serenissima

Δ'. Ο ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ CONTARINI ΕΝΗΜΕ-
ΡΩΝΕΙ ΤΗ ΒΕΝΕΤΙΚΗ ΣΥΓΚΛΗΤΟ ΓΙΑ ΤΑ ΣΧΕΔΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΞΕΝΟΥ
ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ

Ζάκυνθος

16 Μαΐου 1648

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar*, filza 1243, έπιστολή άριθ. 41.
Πρωτότυπο.

Serenissimo Prencipe,

Da questo console di Spagna Giorgio Latino mi furono comunicate due lettere che saranno ingionte, la prima scrittagli dall' università di Brazzo

di Maina l' anno '46, in cui si vede la propensione antica di quei popoli di sottomettersi al dominio della Maestà Cattolica, chiedendo al vicerè di Napoli capi et armi per l' impresa di Morea con il concerto dell' armata di Vostra Serenità, che havesse a tratenersi al Stretto di Corinto, et, in ogni caso di sinistro evento (da loro non temuto), dimandano il modo d' imbarcar 40 mila persone per esser ricercate in quel regno. Sopra le loro istanze dal Consiglio Collaterale furono formati capitoli intorno al modo di ricever e governar quei popoli in qualità de sudditi con molti altri particolari, che Vostre Eccellenze vedranno distintamente nella copia de' medesimi che Le trasmetto, tradotti dall' idioma spagnolo.

Sospeso però rimase (cred' io) l' effetto per i torbidi fin' hora φ. [1°] durati in quel regno, per la di cui conseguita tranquill[ità] il medesimo console nella seconda lettera passa ufficio di rispetto e di contento col prencipe Don Giovanni d' Austria ripieno di sensi molto rilevanti agl' interessi dell' Eccellenze Vostre e della christianità tutta, conoscendolo io ingenuamente sviscerato nel servizio di Vostra Serenità, anco per gl' avisi che comunica a' rpresentanti sempre, sinceri e fruttuosi.

Zante li 16 Maggio 1648 stil nuovo.

Nicolò Contarini commissario.

Ε΄. ΕΚΚΛΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΤΗΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΜΑΔΙΚΗ ΜΕΤΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ
ΚΑΤΩ ΙΤΑΛΙΑ

Λαγκάδα Μάνης

20/30 Μαΐου 1648

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar*, filza 1243, συνημμένο στή διαβιβαστική επιστολή αριθ. 44 του επιτρόπου του στόλου Νικολάου Contarini προς τή Σύγκλητο από Ζάκυνθο 7 'Ιουνίου 1648. 'Αντίγραφο ιταλικής μετάφρασης από τά έλληνικά(;). 'Επιγράφεται *Lettera scritta dall' università di Brazzo di Maina al prencipe Don Giovanni d' Austria, eccetera*. Παραλείπεται ή ύπογραφή.

Serenissimo signore,

Adoriamo Vostra Serenità noi Liberi Laconi, al presente nominati Manioti. E finalmente congratulandosi del dignissimo et sapientissimo governo di Vostra Serenità, alla quale preghiamo Dio compiacersi conceder vita, afine che movendosi a pietà di noi possa definir il negotiato tanto grato a Dio di farsi partire da qui già ott' anni intrapreso, primieramente dal duca

di Medina, secondariamente dall' ammirante et ultimamente dal duca d' Arcos. Questo trattato dal canto nostro non si è già mai mancato d' eseguire, anzi habbiamo sempre mostrato ogni prontezza, col' essersi portati alcuni di noi in persona a quelle parti per stabilirlo. Et se non si è effettuato, <è> per colpa di quelli signori, non havendo mandato vasselli a levarci sì come ci havevano promesso. Hora di novo venimo a supplicare Vostra Serenità et il potentissimo nostro re degnarsi d' usarci la carità di mandar vasselli e tutta l' armata per imbarcarsi, per vivere sotto gl' auspicii di Vostra Reale Altezza, con l' assistenza di cui e prima col favor del Signor Iddio faremo molti danni al Turco, con speranza d' acquistare col mezzo d' una vittoria contro i barbari nuovi regni al re nostro signore.

Noi siamo prontissimi di prender l' armi e sparger il sangue in servizio del christianesimo, perchè vediamo le calamità continue che patisse il regno di Candia, il qual ridotto che sarà sotto il poter del Turco, si voltarà contro noi e ci arostirà tutti vivi per gl' oltraggi gravissimi φ. [1°] havuti da noi. Dunque, prostrati a' piedi Soi supplichiamo Vostra Serenità stabilire et ultimar quest' affare già incominciato da quelli signori per acquistar merito presso Dio e lode degl' homini, collocando noi le nostre speranze prima nel nostro potentissimo re e poi in Vostra Serenità, sendo noi al nume[ro] di quindici milla huomini da guerra, valorosissimi, pronti a morire nel servizio del nostro re, pregando Sua Reale¹ Maestà conceder vitta a Vostra Serenità per aiutarsi a condurssi a cottoesto regno.

La presente car[ta] fu scritta da Michel de Medici per ordine de tutti i vecchi e primati, radunati a quest' effetto da Calamata fino all' estreme parti [del] Brazzo de Maina, e così l' 'a scritto a Vostra Serenità.

Di Langada li 20 maggio 1648.

Humile servo di' Vostra Serenità

ΣΤ'. Ο ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΤΟΥ ΒΕΝΕΤΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΣ CONTARINI
ΠΡΟΤΕΙΝΕΙ ΣΤΗ ΣΥΓΚΛΗΤΟ ΤΗΝ ΥΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΔΙΩΝ ΤΟΥ
ΠΡΟΞΕΝΟΥ ΤΗΣ ΙΣΠΑΝΙΑΣ ΜΕ ΣΚΟΠΟ ΤΗ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ
ΜΑΝΙΑΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΟΥ ΧΑΝΔΑΚΑ

Ζάκυνθος

13 'Ιουνίου 1648

A.S.V., *Provveditori da Terra e da Mar*, filza 1243, επιστολή ἀριθ. 45.
Πρωτότυπο.

1. Διάβαζε Divina.

Serenissimo Prencipe,

In due mano di riverentissime lettere, di numero 41 e 44, rapresentai a Vostra Serenità l' antica divotione de' popoli di Brazzo di Maina verso la Maestà Catholica, trasmesse da me all' Eccellenze Vostre tutte le copie di lettere, e capitoli ancora, con quali, sopra l' istanze fatte da quell' università al vicerè di Napoli, furono stabiliti i modi di riceverli in quel regno, quali pure con reiterate premure hanno scritto per il medesimo effetto al prencipe Don Giovanni d' Austria con esibitioni di impiegar la gente armata in servizio di Sua Maestà.

Questo console di Spagna, da cui hebbi la communicatione di tutti questi trattati, sarebbe attissimo per concludere qualche buon partito a servitio di Vostra Serenità, quando dal prencipe Don Giovanni d' Austria (da cui il medesimo console attende la risposta per facoltà di ripigliar le pratiche) le fossero prescritte le regole proprie et aggiustate. Perchè senza dubio quei popoli, che tengono in somma veneratione il nome del re catholico, all' apparir d' un capo napolitano con reggie insegne in quelle parti si ridurrebbero a tutti i segni di dipendenza. E quando fossero preordinati i concerti a difesa di Candia, nell' istesso tempo che si cavasse la φ. [1^a] gente inutile per ricoverarla in Napoli, si potrebbe col pegno in ma[no] valersi della più brava gente in servizio dell' Eccellenze Vostre, tenendosi il maggior bisogno di militie nelle congiunture presenti. Et in mare anco con i bregantini che hanno mainoti potrebbono esser impiegati.

Il medesimo console, pur chè il prencipe Giovanni d' Austria glie lo commandi, mi promette adoperarsi con frutto singolare dell' Eccellenze Vostre in sì importante negotio, non solo col far venir qui i capi principali di quell' università, ma con il transferirsi anco in persona in quelle parti per più facile condotta dell' affare, ben certo che il concetto ch' egli tiene appresso quei popoli gioverebbe grandemente agl' interessi dell' Eccellenze Vostre, verso li quali non può esser più divoto e ossequente, tanto più che questo è un trattato che non costa denaro, e con buone direttioni può partorire notabile publico servizio.

Se nel mio ritorno in patria al fine della campagna —che spero senza dubio dalla publica charità— troverò l' affare in piedi, vi prestarei la mia assistenza o qui o a Cerigo, ove il medesimo console vi si portarebbe conforme gl' ordini che tenesse, per poter anco con la vicinanza di quell' isola maneggiar più commodamente i trattati. Gratie et cetera.

Zante li 13 giugno 1648 stile nuono.

Nicolò Contarini commissario.

RIASSUNTO

MAINA NELL' OCCHIO DEL CICLONE. PIEGHE IGNOTE DELLE TRATTATIVE COL REGNO SPAGNUOLO DI NAPOLI (1639-1648)

Dopo le grandi insurrezioni del primo Seicento gli abitanti di Maina, praticamente quasi sempre indipendenti dal dominio ottomano, acquistarono già negli anni '30 una notevole potenza in mare come pirati, mentre le loro incursioni terrestri contro le provincie convicine di Messenia e Laconia diventavano sempre più dense e intense. Per affrontare le ovvie rappresaglie dei turchi, che progettavano l'aggiogamento completo e definitivo di Maina, i capi del paese si rivolsero di nuovo ai vicerè di Napoli, con cui entrarono in lunghissimi trattati (1639-1648) mirando all'intervento militare spagnolo coll'oggetto di "liberare la Morea" o, in caso di sconfitta, di far passare la popolazione mainota (che numerava 30-40.000 anime) alle terre dell'Italia del Sud. Ma la decadenza della Spagna rendeva riluttante l'atteggiamento dei vicerè, mentre la risolutezza degli ottomani e la posizione definitivamente ostile dei veneziani facevano sorgere i lati deboli dei progetti e mettevano in rilievo l'impossibilità della loro realizzazione.

Per uscire dal vicolo circo i mainoti si trovarono giocando un gioco doppio tra spagnuoli e veneziani, nel loro tentativo d'eccitare l'interesse anche di questi ultimi, i quali però, come è noto, non desideravano mutamenti dello *status quo* in quell'area sensibile. Naturalmente tali tentativi fallirono presto, e non prosperarono nemmeno quando scoppiò la guerra di Candia. Ciò nonostante, i mainoti aumentarono gli attacchi contro gli ottomani. Però l'occupazione di quasi tutta l'isola di Creta (eccetto Candia) pregiudicava anche la mala fine di Maina. Intanto, nel 1647 gli spagnuoli decisero di acconsentire di nuovo (dopo l'inefficace contratto del 1641) alle disperate suppliche dei mainoti collo scopo esclusivo di trasportare tutte le forze militari di Maina per usarle nella guerra di Trent'Anni (senza curarsi della fortuna della popolazione rimanente), ma tale disegno andò a monte per causa della rivoluzione di Masaniello a Napoli.

Questa situazione imbarazzante continuò a generare a lungo dei piani utopistici e a volte assurdi, che si colmarono in quello del commissario dell'armata veneziana Nicolo Contarini, il quale, trascinato dalle promesse dello scaltro console di Spagna in Zante Giorgio Latino, s'immaginò di poter usare le capacità militari dei mainoti nella difesa di Candia per mezzo degli spagnuoli e non tramite accordi diretti con loro, sperando così di evitare il riconoscimento (dalla parte veneziana) dell'importanza strategica di Maina e il patto fermo che loro pretendevano sempre: la liberazione di tutta la Morea.

ANTONIO PARDOS